

Ministerul Educației, Culturii și Cercetării
Universitatea de Stat din Tiraspol
Facultatea de Filologie

Anatol IONAȘ

Semiotica Lingvistică

Chișinău, 2020

Recenzenți:

Gheorghe Colțun, *doctor habilitat în filologie,
profesor universitar, USM*

Petru Tolocenco, *doctor în filologie, conferențiar
universitar, UST*

Aprobat de Senatul Universității de Stat din Tiraspol
(cu sediul la Chișinău)

Proces-verbal nr. 5 din 17.12. 2019

Ionaș, Anatol.

Semiotica Lingvistică / Anatol Ionaș ; Ministerul
Educației, Culturii și Cercetării, Universitatea de Stat
din Tiraspol, Facultatea de Filologie. – Chișinău : S. n.,
2020 (Tipografia UST). – 316 p. : fig.

Cerințe de sistem : PDF Reader.

Referințe bibliogr. la sfârșitul cap.

ISBN 978-9975-76-317-2.

81'22(075)

I-67

Tipografia Universității de Stat din Tiraspol ©

Cuprins

Cuvânt înainte.....	5
Capitolul I. Actualitatea semioticii.....	7
1.1. Definirea semioticii, caracterul ei interdisciplinar.....	7
1.2. Semn, semnal, simbol.....	14
1.3. Privire generală asupra noțiunii de <i>semn, situație semiotică, sistem semiotic</i>	43
1.4. Varietatea cantitativ-calitativă a semnelor (sistemelor de semne), semne și cvasisemne.....	47
1.5. Definirea semnului în semiologia lui F. de Saussure, trăsăturile semnului lingvistic.....	55
1.5.1. Semnul (și semioza) în semiotica lui Charles Sanders Peirce.....	65
1.6. Trăsăturile de bază ale semnului.....	77
1.6.1. Deosebirile dintre semne și neseemne.....	79
Capitolul II. Limba – sistem de semne.....	83
2.1. Lingvistica – știință <i>directoare</i> a cercetării semiotice.....	83
2.2. Evoluția teoriilor despre <i>cuvântul-semn</i>	90
2.3. Teoria semnului lingvistic.....	121
2.4. Valoarea semnului lingvistic.....	130
2.5. Semnificația semnului lingvistic.....	142

2.6. Dimensiunea semantică a semnului lingvistic. <i>Triunghiul relațiilor</i>	154
2.7. Dimensiunea pragmatică a semnului lingvistic.....	174
2.8. Motivarea semnului lingvistic.....	200
2.8.1. Pierderea motivării.....	211
2.9. Tipuri de semne în sistemul limbii.....	215
2.10. Asimetria celor două laturi ale semnului lingvistic.....	222
2.11. Rolul structurilor de limbaj.....	230
Capitolul III. Semiotica limbajului artistic.....	236
3.1. Redarea codurilor artistice.....	236
3.2. Registrul/limbajul popular: aspecte ale (sub)codului.....	247
3.3. Codul teritorial (dialectisme, regionalisme).....	259
3.4. Codul cronologic (arhaisme, istorisme, realități de epocă).....	268
3.5. Numele propriu, formulele de salut și adresările: valențe semiotico-pragmatice ca reflexie a cadrelui sociocultural.....	290
Încheiere.....	314

Cuvânt înainte

Semiotica Lingvistică concepută ca o lucrare teoretică, este destinată, în primul rând, studenților facultății de Filologie, Ciclul II-Masterat; cadrului didactic din învățământul superior (facultățile de filologie, drept, jurnalism, limbi moderne, istorie) și celor interesați de sistemele de semne și limbă ca sistem semiotic, având drept scop de a consolida, aprofunda și actualiza cunoștințele acestora în problemele ce țin de semnificare, comunicare, lingvistica vorbirii, sociolingvistică, etc. Semiotica studiază toate procesele culturale ca procese de comunicare. Studiul tehnicilor de comunicare implică lingvistica vorbirii dar și alte științe precum *psihologia*, *sociologia*, *antropologia*, *filosofia*, *biologia*, *proxemica* etc. Deși limba reprezintă încă un element de dispută psiho-filosofică și lingvistică, se pare totuși că este acceptată cu precădere varianta în care limba este o condiție și nu un mijloc de manifestare a gândirii. Dacă limba este un factor care intervine pentru a construi dimensiunea globală a culturii, aceasta se întâmplă pentru că nu putem accede la modurile de expunere, la comportamente, ritualuri, la fenomene culturale decât prin modul în care vorbim despre ele. Limba prezintă o particularitate pe care doar ea o posedă: este interpretantul societății și al oricărui sistem semnificant (E. Benveniste), ba chiar al ei înseși.

Semiotica s-a impus cu deosebire începând cu anii *50 ai secolului al XX-lea: Datorând mult structuralismului și, în special, lui Saussure, semiotica/semiologia studiază funcționarea semnelor în cadrul sistemului. Semiologia va proceda în primul rând la desprinderea semnelor de lucruri, astfel încât semnele să poată fi gândite conform tabelului de opoziții pertinente, adică prevăzute în cod. O asemenea structură în care acționează semiologia este limba, unde semnele nu aderă la lucruri, ci semnifică prin opoziție, cu excepția onomatopeelor sau a unor cuvinte „motivate”. Saussure postula existența unui emițător și a unui receptor. Peirce propune trecerea din semn în semn, orice „obiect” putând servi drept semn pentru alt semn și așa mai departe. Schema binară saussuriană este înlocuită cu triunghiul în care relația între semn și obiect se realizează prin intermediul unui *interpretant*.

Semiotica este disciplina care cercetează totalitatea sistemelor de semne, felul în care funcționează comunicarea și semnificarea, relațiile dintre cod și mesaj, dintre semn și discurs. Unitatea fundamentală semiotică este semnul. Semiotica reprezintă totodată studiul semnelor și codurilor - semne care sunt utilizate în procesul de producere și interpretare a mesajelor, respectiv codurile care guvernează utilizarea acestor semne.

Autorul

Capitolul I. Actualitatea semioticii

1.1. Definirea semioticii, caracterul ei interdisciplinar

Semiotica sau semiologia (din gr. Semeion „semn” și logos „știință”) este teoria generală a sistemelor de semne și a legilor de funcționare a acestora. Semnul (lat. Signum „semn, indice, urmă [1, 678]) este un obiect material utilizat (de membrii unei colectivități umane) în procesul de comunicare în mod conștient, dar arbitrar pentru a reda o informație despre alte persoane, obiecte, fenomene, manifestări ale lor sau relații dintre ele. Culoarea *verde* sau *roșie* a semaforului, de exemplu, sunt semne care ne permit sau ne interzic traversarea străzii. Cheia „sol” este semnul muzicii; nodul de la batistă ne amintește despre ceea ce ne-am propus să facem.

Actualmente în lingvistică se consideră aproape unanim că limba este constituită dintr-un ansamblu de semne, organizate într-un tot întreg, care interacționează unele cu altele și contribuie la realizarea schimbului de informații [2,165].

În sec. al XVII-lea este inaugurată în Europa o filosofie lingvistică bazată parțial pe aristotelism, dar originală prin ideea pe care și-o face în legătură cu relațiile dintre cuvinte, idei și lucruri. Filosofii își

focalizează atenția asupra unor probleme-cheie, cum ar fi:

1. problema sensului, adică a raportului stabilit între idei și cuvinte în procesul de desemnare a obiectelor;
2. problema discursului, adică a felului în care se combină unitățile în comunicare.

Teoria cuvântului-semn, fondată de Aristotel, se dezvoltă în sec. al XVII-lea în cadrul unor orientări fie raționaliste, fie empiriste.

Concepția **raționalistă** pune la baza cunoașterii rațiunea, ale cărei legi au caracter universal. În lingvistică, această orientare s-a reflectat în tentativele de a construi o limbă universală, artificială, bazată pe principiile logicii și ale unei gramatici cu reguli universal valabile. René Descartes (1596- 1650) a expus tezele logico – matematice ale unei limbi filosofice, iar cu G. Leibniz (1646 – 1694), calculul devine o parte a teoriei semnelor. Seria gramaticilor universale se deschide cu celebra „Grammaire générale et raisonnée”, conținând principiile fundamentale ale artei de a vorbi (*ars dicendi*), explicate într-o manieră clară și naturală (1660), cunoscută sub numele de *Grammatica de la Port-Royal*, datorată logicianului Antoine Arnauld (1612 – 1694) și filosofului Claude Lancelot (1615 – 1695), profesori la școala de lângă

mănăstirea de la Port-Royal. Cuvântul este considerat sub dublu aspect, material (sonor) și spiritual (semantic): „Cuvintele pot fi definite ca sunete distincte și articulate din care oamenii au format semne pentru a-și exprima gândurile” [3, 34]. Astfel, autorii fondează definiția tradițională a cuvântului, stabilind echivalența între un cuvânt și o idee.

Empirismul, în opoziție cu raționalismul, consideră că la baza gândirii se găsește experiența senzorială. Rațiunea nu face decât să interpreteze datele experienței: „Nimic nu este în intelect care să nu fi fost mai întâi în simțuri” afirmă John Lock (1632 – 1704) în *Eseu asupra intelectului omenesc* [apud 3, 34]. Creierul copilului este la început „tabula rasa” dar, gradat, experiența individuală și socială duce la apariția rațiunii. Limba este principalul mijloc de a fixa ideile și de a realiza comunicarea. Complexul sonor și noțiunile (ideile), fiind situate pe planuri diferite, sunt legate într-un mod convențional, arbitrar. Termenul de „arbitrar” care va lua contur particular în gândirea saussuriană este întrebuițat pentru prima dată de Lock și tot el este cel care a propus crearea unei științe generale a semnelor: semiotica.

Aceste idei și-au găsit reflectare largă în „Cursul de lingvistică generală” al lui F. de Saussure*¹ (1856 – 1913). Cunoscutul lingvist elvețian și-a pus problema

specificității lingvisticii în cadrul unei discipline care să studieze sistemele de semne, cum ar fi limbajul vorbit, scrierea, semnalele maritime, alfabetul surdo-mușilor, riturile simbolice etc. – o disciplină care integrează semnele în viața socială. Crearea acestei meta-științe a fost favorizată de conceperea lumii ca univers de semne, în care limba apare ca un sistem particular. F. de Saussure plasează *semiologia* (care trebuie să studieze viața semnelor în sânul vieții sociale) printre disciplinele psihologice, considerând-o o parte a vieții sociale [4, 41]. Lingvistul elvețian substituie corespondenței **idee-cuvânt** conceptul de **semn lingvistic**. Semnul lingvistic nu este un nume pentru un lucru, el unește un concept cu o imagine acustică [4, 85]. Semnul este ceva abstract, o entitate psihică cu două fețe: **semnificat** (concept) și **semnificant** (imaginea acustică) – aspecte indisociabile, ca cele două fețe ale unei foi de hârtie. Legătura ce unește semnificantul de semnificat este arbitrară [4, 87], adică nemotivată. Cel mai bun argument invocat în acest sens este faptul că același obiect este altfel denumit în limbi diferite: rom. *carte*, fr. *livre*, rus. *kniga*, eng. *book* etc.

Aproximativ în aceeași perioadă, de cealaltă parte a oceanului, filosoful și logicianul Ch. Peirce (1839 - 1914) studia diferite sisteme de semne,

ocupându-se în special de limbajul științelor. Abordarea problemelor de Peirce este distinctă de cea a lui Saussure, nu atât din cauza fundamentului filosofic diferit al celor două doctrine (cartezianismul pentru Saussure și behaviorismul pentru Peirce), cât datorită faptului că semiologia nu mai este concepută ca o știință umanistă, ci ca o știință formală, apropiată de logică. Ideile lui Peirce n-au dat roade decât mult mai târziu, când dezvoltarea lingvisticii a permis valorizarea lor. Succesorii lui Saussure, care pun accentul pe funcția socială a semnului, au preferat termenul de **semiologie** sau **semeiologie**. Americanii și englezii folosesc termenul de **semiotică**, insistând pe funcția logică a semnului. Cele două aspecte sunt însă în strânsă corelație, cuvintele **semiotică** și **semiologie** se referă astăzi la aceeași disciplină.

Contribuția esențială a lui Peirce constă în teza asupra naturii triadice a semnului. Cele trei dimensiuni ale lui (semnului) vor fi cele trei feluri de relații pe care le contractă: **1.** el este semn în raport cu celelalte semne cu care se asociază; **2.** el este semn în raport cu obiectul semnificat; **3.** El este semn pentru persoana care îl întrebuințează. Cele trei direcții se manifestă și în diviziunea semioticii în **sintaxă**, **semantică** și **pragmatică**. Acestea sunt discipline abstracte, studiind

raporturi logice, și nu trebuie confundate cu disciplinele lingvistice cu același nume, care sunt empirice și își concentrează eforturile asupra limbilor naturale.

Sintaxa logică este teoria relațiilor între semne. **Semantica** studiază raporturile între semne și obiectele la care se referă semnele. **Pragmatica** este studiul semnelor raportate la subiectul care întrebuințează limbajul respectiv. Cele trei discipline semiotice nu sunt delimitate net, având implicații reciproce: pe de o parte, sintaxa presupune pragmatica, pe de altă parte, semantica presupune și ea pragmatica, în timp ce pragmatica presupune ea însăși o teorie generală a acțiunii. Această teorie poate și trebuie să întrebuințeze elemente sintactice și semantice, pentru că se poate și trebuie să fie structurală.

Dintre cele trei discipline semiotice, pragmatica nu are încă un statut științific bine definit și ea este chiar contestată ca disciplină fundamentală de diverși logicieni. Într-adevăr, ea nu constituie, ca sintaxa și semantica, o metodă de construcție a sistemelor logice. În afară de aceasta, pragmatica prezintă atitudinea subiectului față de semnele pe care le utilizează, fiind confruntată cu funcțiile psihologice, sociologice ale practicii folosirii semnelor. Ea este înrădăcinată într-un

complex de fenomene care o împiedică să se ridice la nivelul abstract al sintaxei și semanticii.

Note:

*1.● **Ferdinand de Saussure** (1857-1913, Elveția), a fost un lingvist elvețian foarte cunoscut. Este considerat părintele lingvisticii moderne. Saussure provine dintr-o familie de iluștri savanți din Geneva. După încheierea cursurilor secundare pleacă să studieze la *Leipzig*, unde se găsea cea mai celebră universitate specializată în filologie din vremea sa. Apoi a lucrat câțiva ani în Franța, unde a predat lingvistica indoeuropeană. Ulterior, s-a întors în Elveția. Aici a primit o catedră de lingvistică unde a predat, între altele, limba sanscrită, limba lituaniană și lingvistica generală.

Este considerat drept fondatorul lingvisticii moderne. În Cursul de lingvistică generală *Cours de linguistique générale* (1916), publicat de către studenții săi, după moartea sa, pe baza notițelor pe care și le luaseră la cursurile acestuia, el a definit concepte fundamentale (distincția dintre limbaj, limbă și vorbire, între sincronie și diacronie < a făcut diferența dintre lingvistica *sincronică*, care studiază o limbă în stadiul în care se află ea într-un anumit moment, și lingvistica *diacronică*, care compară diferitele stadii ale unei limbi >, caracterul arbitrar al semnului lingvistic etc.) care ulterior vor inspira, nu numai știința lingvistică, dar și alte sectoare ale științelor umaniste [5].

Referințe bibliografice:

1. Dicționar Latin – Român, București, 1962.
2. S. Berejan, I. Dumeniuk, N. Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.
3. M. Scînteie, *Introducere în semiotică*, București, 1996.
4. F. de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Iași, 1998.
5. https://ro.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_de_Saussure.

1.2. Semn, semnal, simbol

1.2.1. Semnul

Prin *semn*, în cel mai larg sens, se înțelege orice obiect material (sau abstract) care transmite o informație despre ceva ce se află înafara lui, ce nu este în el însuși, ce-i este exterior. Astfel, *fumul* indică existența *focului*, culoarea *verde* a semaforului permite *circulația* (pentru șoferi) și *traversarea străzii* (pentru pietoni), culoarea *roșie* – *interdicția*, *zâmbetul* este semnul unei bune *dispoziții* etc. Totuși, este evident faptul că, în cele câteva exemple semnalate, avem de a face cu diferite categorii de semne.

Problema *semnului* a fost abordată încă din antichitate de mai mulți filosofi, școli filosofice, cum ar fi: **Democrit** (460 – 370 î. Hr.: filosof grec, reprezentant de seamă al materialismului și ateismului antic.

Întemeietorul principal al atomismului, dezvoltat ulterior de Epicur și Lucrețiu. Lucrări de fizică, matematică, etică, muzică, literatură, ce impresionează prin eleganța stilului. S-au păstrat doar fragmente. Autorul primei lucrări de logică în Grecia antică: *Canonul*. Gândirea lui Democrit a influențat mai mulți filosofi, de la Epicur până la Fr. Bacon, Galileo Galilei și Leibniz [1, 1282]), **Platon** (427 – 347 î. Hr.: filosof grec. Unul dintre cei mai mari gânditori ai antichității. Discipol al lui Socrate. A înființat, la Atena (387 î. Hr.), în grădina lui Academos, prima școală filosofică, Academia. Dialogurile sale, în care protagonist este Socrate, caută răspuns la întrebări esențiale privind condiția umană și au rămas până astăzi covârșitoare ca importanță (*Banchetul, Fedon, Statul, Parmenide ș.a.*). În cele 29 de dialoguri, Platon dezvoltă un sistem filosofic complex. A pregătit terenul pentru constituirea logicii ca știință de către Aristotel. Filosofia sa a influențat întreaga evoluție ulterioară a *idealismului*. După închiderea Academiei, a continuat *neoplatonismul*, care a dominat întregul Ev. Mediu [1, 1608]), **Aristotel** (384 – 322 î. Hr.: filosof grec, numit și *Stagiritul* după orașul natal Stagira. Discipol timp de 20 de ani al lui Platon, părăsește Academia profesorului pentru a întemeia celebra școală peripatetică (*Lykeion*). Cursurile sale despre aproape toate aspectele existenței cuprind: logica (*Organon*), în care a pus bazele

teoretice și conceptuale ale logicii, valabile și astăzi, cu o mare influență asupra învățământului din Evul Mediu (scolastica); filosofia naturii (*Fizica*), în care tratează fenomenele lumii materiale – științe naturale, meteorologie, astronomie ș.a.; filosofia propriu-zisă (*Metafizica*), în care formulează o teorie a cunoașterii și afirmă că principiile originare au fost *materia* și *mișcarea* – impuls inițial divin, care a făcut ca materia să ia diferite forme, să evolueze; filosofia practică (*Etica, Politica*), în care apar principii ce constituiau un mare progres față de epocă – combaterea sclavagismului, idei de superioritate de rasă etc.; estetica (*Retorica, Poetica*), în care statuează riguros regulile exprimării, definește esența artei și reflectarea artistică (*mimesis*), teoria referitoare la purificarea prin artă (*katharsis*). Ideile, spiritul și maniera de abordare, direcțiile și conceptele fixate de Aristotel au constituit nucleul dezvoltării generale a științelor, a esteticii și a unei importante direcții în filosofie [1, 1147]), **stoicii** (școală filosofică din perioada elinismului. Denumirea școlii provine de la cuvântul grec *stoa* „portic, galerie exterioară, cu o colonadă, unde se adunau adepții stoicismului”. Stoicismul este un curent filosofic care s-a dezvoltat ca o reacție împotriva *epicurismului* (doctrină morală a lui *Epicur* și a discipolilor săi, bazată pe teoria etică a fericirii raționale a individului), având originea în filosofia *cinică*, fondată de *Antisthene* - un

discipol al lui *Socrate*. Învățătura centrală a stoicismului este morala derivată din însăși legile naturii sau mai bine zis promovarea rațională, existența virtuoasă sau atitudinea bărbătească în raport cu vicisitudinile vieții. Acceptarea acestei evidențe compensează durerea și nefericirea, împacă binele cu răul, viața cu moartea. O altă trăsătură constă în recomandarea iubirii față de oricare alte ființe [2].

Fondatorul școlii a fost Zenon (333 – 262 î. Hr.). În cadrul școlii au activat Chrysippos (279 – 206 î. Hr.), Diogene din Babilon (240 – 150 î. Hr.). Stoicii s-au dovedit a fi cei mai consecvenți adepți ai teoriei *phisei* și, drept urmare a acestui fapt, au practicat pe larg etimologia, al cărei scop era cunoașterea realității reflectate în cuvinte. Însuși termenul *etimologie* a fost lansat în uzul științific de către Chrysippos. Stoicii au elaborat principiile transferului onomasiologic (prin *asemănare*, prin *vecinătate* și prin *contrast*), au delimitat, inconștient, semnificantul, semnificatul și obiectul, creând astfel premise teoretice pentru apariția lingvisticii ca știință independentă.

Stoa a avut o audiență largă la gânditorii greci și romani, cunoscând o evoluție de mai multe secole, în trei perioade:

- *Stoa veche* (300-200 î. Hr.): *Zenon din Citium*, urmat la conducerea școlii de *Kleanthes din Assos* și apoi de *Chrysippos*.

- Perioada mijlocie (200-50 î. Hr.): *Panaitios din Rodos, Antipatros din Tars, Poseidonios din Apameia* - învățătorul lui *Cicero* - , *Diogene din Babilon*. Uneori, în această perioadă este încadrat și *Cicero*, ale cărui opere conțin multe învățături stoice; el era însă mai degrabă un *eclectic*, adept al „Noii Academii”.
- Stoa târzie sau „romană” : *Seneca, Epictet, Marc Aureliu* [2].

Filosofii despre care s-a vorbit mai sus au făcut observații asupra caracterului de semn al cuvântului, intrând în disputa asupra originii naturale sau convenționale a limbii. În Evul Mediu, filosoful și teologul latin Aurelius Augustinus (cunoscut cu numele *Sfântul Augustin*)*¹, face distincția între *signa naturalia* (semnele care sunt produse fără intenția de a semnifica, de ex., urmele lăsate de păsări, animale etc.) și *signa data* (semnele stabilite convențional în mod intenționat, în scopul de a comunica etc.). Trebuie de menționat că semnele naturale (*simptome* sau *indice*), marcate prin raportul *cauză-efect*, au o existență independentă de om, însă, cu toate acestea, ele pot fi folosite ca surse de semnalizare sau de informație. De exemplu, în Evul Mediu fumul era folosit cu scopul de a transmite o informație. Pentru a anunța venirea dușmanului, se aprindeau focuri pe dealuri. În acest context putem să ne amintim de idioma din limba română *a da șfară în țară*. Cuvântul *șfară* (din v. slav *scvara*, ucr., rus.

șcvara) înseamnă „fumul și mirosul de grăsime sau carne arsă”, iar *a da șfară în țară* are sensul *a da de știre, a da de veste*. Această idiomă este motivată, a apărut în amintirea unui obicei vechi. Când „ se întâmpla ca vreo hoardă de tătari, turci sau alte „neamuri” să năvălească în țară, strămoșii noștri aprindeau ruguri pe locuri mai înalte, ca să vestească, să dea de știre din sat în sat, țării întregi, că Moldova este în primejdie”[3, 127].

Distincția stabilită de Sf. Augustin este esențială, deoarece semiologia se ocupă de semnele folosite de oameni în scopul comunicării. Semnele naturale (se mai numesc *cvasisemne*) există independent de activitatea intențională a omului și sunt interpretate ca *semne pentru ceva* numai după apariția lor. Faptul că apa înghețată la zero grade C°, că fața unui om bătrân este brăzdată de riduri, că o tânără zâmbește – toate sunt niște fapte naturale care conțin sau constituie o informație tocmai când le interpretăm ca semne (de frig, de bătrânețe, de bună dispoziție). Semnele propriuzise sunt produse intenționat, în scopul comunicării cu alți oameni. Astfel, culorile drapelului unui stat sunt un semn național. Un monument comemorativ este semnul unui omagiu adus unei personalități sau semnul unui eveniment istoric. Cuvintele, ca semne artificiale (sonore sau scrise), se plasează la un alt nivel de abstractizare, limba fiind principalul mijloc de

comunicare între oameni. Prin urmare, lingviștii au avut (au) un rol important în analiza procesului informațional. Lingvistul/semioticianul belgian Eric Buysens a studiat indicii intenționali ca fenomene comunicative, considerând că „comunicarea este stabilirea unui raport social între două sau mai multe persoane datorită unui indice pe care îl produce una dintre ele și prin intermediul căruia ea furnizează celorlalte o indicație privind acest raport social. Este de menționat că „raportul social poate fi o informație”, când locutorul încearcă să aducă la cunoștință ceva interlocutorului; o *întrebare*, când o „persoană cere de la alta o informație” sau o *injonctiune* (o presiune, o intervenție puternică făcută asupra cuiva), când „o persoană încearcă să determine o acțiune din partea celeilalte”. În cazul dat avem de a face cu un raport asimetric, o persoană având un rol activ (emițătorul actului comunicativ) și cealaltă un rol pasiv (receptorul care interpretează indicele)”[12, 14].

1.2.2. Semnalul

Prin *semnal* se înțelege un indice intențional; el (semnalul) presupune un raport social și se realizează prin mijlocirea unui mesaj, indiferent de caracterul lui: *asertiv* (în formă de enunț: afirmativ sau negativ), *interogativ* sau *injonctiv*. Termenul *semnal*, în literatura de specialitate, este folosit cu valori diferite. El este „opus în general semnului” [12, 14]. Logicianul Adam

Schaff [13] dă termenului *semnal* un sens apropiat celui din limbajul obișnuit. El (semnalul) este un semn care *provoacă* o activitate, *modifică* o activitate sau face să *înceteze* o activitate. În concepția savantului rus Pavlov I. P.(1849-1936)*², semnalul este un stimul fiziologic (experimentele cu câinele, formarea reflexelor condiționate), iar cuvântul este un *semnal al semnalelor*, adică un semnal de gradul al doilea.

În semiotică se face o distincție între *semnal* (procesul propriu-zis) și *semn* (starea structurală) care precede semnalul sau rezultă din el. Semnalul se referă la proces, funcționează în timp, este dinamic. Semnul este încadrat într-o stare structurală, este atemporal, static. Dacă ar fi să aplicăm această distincție în domeniul lingvisticii, vom putea menționa că cuvântul apare „în latura sa sonoră cu funcția de *semnal* în cadrul comunicării (în procesul comunicării), ca și în procesul fiziologic de formare a noțiunilor, în timp ce, ca element constitutiv al codului, adică în structura limbii, unde reunește semnificația cu aspectul sonor, el este *semn* [12, 15]. Semnalul comportă doar latura materială care, în limbajul saussurian se numește *semnificant*. În procesul de comunicare, receptorul, percepând semnificantul, trebuie să decodeze semnificatul (adică, altfel zis, trebuie să semantizeze semnificantul), dar el nu poate realiza acest lucru dacă nu se raportează la cod, alegând dintr-o clasă de posibilități pe cea care ar

fi mai potrivită, mai efectivă sau, cum spune lingvistul și semioticianul de origine argentiniană Luis Prieto (1926-1996)*³, gășind sensul adecvat dintr-un **câmp noetic**. Un câmp noetic este format din sensurile care aparțin tuturor semnalelor unui cod dat. Astfel, studiul semnalului nu poate fi disociat de cel al semnului.

Luis Prieto, făcând o generalizare a opiniilor referitoare la semnal, îl definește în raport cu *actul semic*. Orice act semic, menționează savantul, presupune prezența semnalelor. Semnalele „aparțin categoriei indicilor, adică sunt fapte imediat perceptibile”. Nu toți indicii sunt semnale. De exemplu, culoarea *roșie* a semaforului este semnal, dar culoarea *roșie* a fructelor, legumelor – nu. Semnalul trebuie din start să fie produs pentru a servi drept indice. Pentru „ca să avem de a face cu un semnal, trebuie ca cel căruia îi este destinată indicația să-i poată recunoaște scopul”, să știe pentru ce este produs faptul perceptibil respectiv. Prin urmare, între emițător și receptor, se stabilește un raport social care conferă sens semnalului. Actul semic are loc într-o situație de comunicare și este definită drept ansamblul faptelor cunoscute de interlocutor (receptor) în momentul receptării actului semic. Cel mai important, printre elementele care constituie o astfel de situație, este utilizarea unui tip determinat de semnale, care ne „trimit la un cod anumit. Astfel, un semnal lingvistic trimite la o

anumită limbă naturală”. Cu toate acestea, trebuie să menționăm că, pentru ca actul semic să fie realizat, este necesar ca receptorul să cunoască codul, independent de situația concretă de comunicare. Celelalte „elemente ale situației reprezintă așa-numitele circumstanțe” [12, 15].

Teoriile despre semn, prin mijlocirea lui **Boethius** (*Anicius Manlius Torquatus Severinus Boethius* /480 - 524 e.n./ a fost un învățat, filosof și om de stat din secolul al VI-lea, ultimul reprezentant al culturii romane din antichitatea târzie, făcând trecerea către Scolastica Evului Mediu. Deși nu există mărturii directe asupra vieții sale religioase, datorită lucrărilor sale în domeniul teologiei (*De trinitate*, *De fide catholica*), este considerat filosof creștin, unul din primii "*doctores ai Bisericii*". În 1891 a fost beatificat de Papa Leon al XIII-lea. Boethius aparține, cronologic, patristicii târzii. Totuși, este primul gânditor preocupat de o problemă specific scolastică, utilizând, în plus, o metodă scolastică de organizare a discursului. Astfel, la Boethius apare pentru prima dată o discuție detaliată a problemei *universaliilor*, o încercare consecventă de a echilibra raportul dintre filosofia antică și doctrina creștină și, cu atât mai semnificativ, încercări de a argumenta rațional (spre deosebire de Augustin, la care predomină *alegoriile și analogiile*) opțiunea pentru

anumite adevăruri. Din punctul de vedere al metodei, Boethius pare a fi primul gânditor care își organizează discursul sub formă de *quaestiones*, adică sub forma unor întrebări [4].) și a *Sfântului Augustin*, intră în preocupările gânditorilor Evului Mediu. În perioada postrenascentistă și a sec. al XVII, XVIII, XIX-lea (epoca modernă), chestiunea a fost dezbătută de savanți, logicieni, filosofi importanți ca Francis Bacon (1561-1626)*⁴, Thomas Hobbes (1588-1679)*⁵, René Descartes (1596-1650; numele latinesc *Renatus Cartesius*)*⁶, Locke John (1632-1704)*⁷, Leibniz Gottfried Wilhelm (1646-1716)*⁸, Kant Immanuel (1724-1804)*⁹, Georg Hegel (1770-1831)*¹⁰ și alții.

1.2.3. Simbolul

O categorie aparte de semne o constituie *simbolul*. Termenul *simbol* este de origine greacă (gr. symbolon – *semn de recunoaștere*) și, în funcție de domeniul în care este întrebuințat, are diferite accepții.

Prin simbol se înțelege în știință o literă sau/și un semn grafic special, care este utilizat pentru a desemna ceva ce-i independent față de el însuși. Pentru prima dată, simbolurile au fost întrebuințate în antichitate de Aristotel în logică. Actualmente, ele (simbolurile) sunt folosite pe larg în diverse domenii și ramuri ale științelor: filologie, fizică, chimie, biologie, geografie, matematică, muzică, arhitectură/construcție etc. De exemplu, în *filologie* sunt semne (de altfel, universale)

pentru părțile de propoziție sau de vorbire (se folosesc, în special, în aplicarea diferitelor formule distribuționale atunci când încercăm să facem o tipologie structurală a modelelor de propoziție: 1. $N_N + V$ (a fi) + N_N ; 2. $N_N + V$ (a fi) + Adv; 3. $N_N + V$ (a fi) + Vinf./Vconj./Vpart./Vsupin/etc.; în fizică, **F** simbolizează *forța*, **m** – masa, **a** – accelerația (formula pentru legea a două a lui I. Newton*¹¹, $F = ma$); în chimie, **O** este simbolul oxigenului, **H** – a hidrogenului, **HCL** – acid clorhidric, **H2SO4** – acid sulfuric etc.; în biologie, ♀ - este semnul pentru sexul feminin (Simbolul pentru planeta și zeița *Venus* (în mitologia romană) sau *Afrodita* (în mitologia greacă). Este o reprezentare stilizată a oglinzii de mână a zeiței Venus sau a unui simbol abstract pentru zeiță: un cerc cu o cruce echilaterală mică dedesubt. Simbolul Venus reprezintă, de asemenea, feminitatea, și în alchimia antică a stat pentru cupru. Alchimiștii au construit simbolul dintr-un cerc (reprezentând spiritul) deasupra unei cruci echilaterale (reprezentând materia) [17]) sau ♂ - este simbolul pentru sexul masculin (Simbolul pentru planeta și zeul *Marte*, iar pentru copii culoarea albastră este considerată culoare masculină în cultura europeană, în contrast cu culoarea roz care e considerată culoare feminină [17]); în geografie, de exemplu, semnele-simboluri ale cărbunelui, petrolului, gazului natural etc. pe o hartă economică a unei țări sau

continent, sau, în general, pe harta lumii; în *matematică*, semnul „+” indică operația de adunare, semnul „-” – scăderea, „=” este semnul egalității etc.; cheia *sol* este semnul muzicii etc. Simbolurile științifice sunt deci indispensabile în limbajele formalizate.

Simbolul este un element material, ca orice semn, însă are un caracter specific care îl deosebește de semnele substitutive propriu-zise. Una dintre trăsăturile caracteristice ale simbolului consistă în faptul că, în calitate de semnificat, are doar obiecte ideale, abstracții. Simbolurile fac accesibile noțiunile abstracte, prezentându-le sub forma unor obiecte materiale (cuvântul *obiect* este luat în sens larg). De exemplu, zeița cu ochii legați, cu o balanță într-o mână și cu un paloș în alta simbolizează *justiția*, crucea este simbolul *creștinismului*; simbol al *islamului* este semiluna; șarpele lui Asclepios (în mitologia greacă, zeu al medicinei, fiu al zeului Apollo și al muritoarei Coronis. Atributele sale erau toiagul și șarpele. Identificat la romani cu *Esculap* [1, 1150]) semnifică *arta farmaceutică*. Simbolul se caracterizează printr-o anumită convenționalitate, dar cu un grad mult mai mic de abstractizare decât semnele codurilor științifice. Această convenționalitate se datorează condiționărilor istorice și sociale. De exemplu, un european care nu cunoaște cultura Orientului nu va înțelege simbolismul gesturilor japoneze, chineze, a dansului indian etc.

Convenționalitatea simbolului se manifestă în cadrul aceleiași spiritualități, relația între semnificatul și semnificantul simbolului fiind mai mult sau mai puțin motivată (motivația bazându-se pe analogia simbolului cu obiectul reprezentat. Analogia înseamnă imitație liberă și nu o copie a realului). Simbolurile se folosesc mai mult în domeniul științelor umanistice și al artelor și, spre deosebire de semnele, de exemplu, *iconice* caracterizate prin similaritate (fotografia), realizează o imitație care este invenție, creație, construcție. Remarcăm în acest context că *imitația simbolică* nu descrie realitatea, ci transmite atitudinea omului față de realitate. În aria culturală europeană (și nu numai), culoarea neagră este simbolul doliului, pe când în Orient – culoarea albă – semn al purității vieții spirituale care continuă după moarte. Unele simboluri nu numai evocă, dar și reproduc în semnificantul lor specific esența lumii. Asemenea simboluri se numesc *ontologice*; de exemplu, în spațiul creștin, împărtășania este act simbolic, dar și real, semnifică unirea substanțială între om și Dumnezeu.

Simbolul realizează o reprezentare senzorială vizuală, auditivă și olfactivă, cunoscând diferite grade de materialitate (de ex., dansul ritual este mai concret decât un simbol literar care folosește ca material de exprimare limba, ea însăși fiind formată din semne). Simbolurile sunt o parte integrantă a subconștientului

nostru. Ele au un rol imens în formarea opiniei publice și în crearea miturilor sociale.

Începând cu F. de Saussure, semnul devine conceptul fundamental al lingvisticii. Ideile savantului genevez, într-un fel sau altul, au influențat toate concepțiile actuale despre semn. În definiția saussuriană semnul „este reunirea conceptului și a imaginii acustice, dar, în mod curent, acest termen desemnează în general doar imaginea acustică, de ex. un cuvânt (arbor)[19,86]. În definiția aceasta se conțin cele două poziții existente în lingvistica generală cu privire la semn: 1. semnul este format din *semnificat* (concept) și *semnificant* (imagine acustică); 2. semnul comportă numai un *semnificant*, semnificatul fiind ceva exterior semnului și naturii sale.

La aceste două poziții (de bază), se mai adaugă a treia, care se găsește în glosematica lui L. Hjelmslev*¹⁰ (din gr. *glossa* - limbă). Savantul danez denumește semnificatul saussurian – *conținut*, iar semnificantul – *expresie*. Planul expresiei constituie latura exterioară a semnului/limbii (limba este un sistem de semne), învelișul sonor, grafic sau de altă natură al conținutului, care servește la exprimarea acestuia. Planul conținutului cuprinde întreaga masă nediferențiată a gândirii. În ambele planuri (conținut, expresie) autorul distinge *substanță* și *formă*.

Substanța sonoră este aceeași pentru toate limbile, însă ea nu este folosită în întregime de fiecare limbă dată. Fiecare „limbă are *forma* sa proprie de expresie (și de aceea sistemul sonor al unei limbi este practic irepetabil)”[20,129].

În planul conținutului, de asemenea, se distinge *substanță* și *formă* (există un paralelism perfect cu planul expresiei). *Substanță* ar fi materialul conceptual, continuumul gândurilor, al obiectelor din realitate. *Formă* ar fi modul de ordonare, de segmentare a substanței continuumului. De exemplu, în limba română numeralul *nouăzeci* apare segmentat ca „de nouă ori câte zece” (9×10); în limba franceză *quatre-vingt-dix* – ca „de patru ori câte douăzeci plus zece” ($4 \times 20 + 10$). Despre același lucru fiecare limbă vorbește în felul său. Ceea ce deosebește o limbă de alta este *forma* din planul expresiei și *forma* din planul conținutului. Astfel, semnul lingvistic, după Hjelmslev, reunește forma conținutului și forma expresiei, aflate într-o relație de dublă implicație, conform schemei următoare:

Expresie		Conținut	
Substanță	<i>Formă</i>	<i>Formă</i>	Substanță

Semn/Limbă
 (Limba - sistem de semne)

Dacă să ne referim la teoriile filosofoce moderne ale semnului, constatăm că ele s-au dezvoltat în două direcții: 1. teorii neopozitivistice; 2. teorii psihologice, ambele având implicații lingvistice puternice.

Direcția *neopozitivistă* este reprezentată de logicianul, austriac de origine, Rudolph Carnap (n. 18 mai 1891, Germania d. 14 septembrie, 1970, California) a fost un filosof german/austriac care a trăit în Europa înainte de 1935 și în SUA după aceea. A fost membru al Cercului de la Viena și susținător al pozitivismului logic. Pentru Rudolf Carnap filosofia trebuia înțeleasă ca activitate de clarificare a limbajului prin analiza logică. Analiza constă în cercetarea logică a fundamentelor limbajului, în construirea unei sintaxe logice...[21].). Trăsătura esențială a semnului, consideră savantul, consistă în apartinența la sistem. Deci, el recunoaște semnului o singură dimensiune, cea sintactică. Mai târziu, însă, R. Carnap a susținut că aspectul sintactic trebuie completat cu cel semantic. Prin urmare, dacă „într-o primă etapă Carnap considera semnul format din semnificant, în teoriile ulterioare tratează semnul ca fiind biplan: semnificat și semnificant”[14, 17].

Direcția *psihologistă* este ilustrată în special de gândirea americană, bazată pe teoria comportamentului (doctrina behavioristă). Făcând o interpretare a semnului, Ch. Peirce*¹³ și Ch. Morris*¹⁴ stabilesc trei

dimensiuni semiotice: *sintaxa*, *semantica*, *pragmatica*. Astfel, semnul apare și ca semnal orientativ al comportamentului (pragmatica), dar nu numai ca un element purtător de sens (semantica) într-un sistem (sintaxa).

Actualmente, semiotica operează cu semne care se caracterizează printr-o relație convențională între *semnificant* și *semnificat*. Trebuie menționat că gradul de convenționalitate al relației *semnificat-semnificant* este determinat de gradul de codificare al sistemelor de semne. De exemplu, un sistem logic (și în general orice cod științific), care prin definiție este monosemic (unui semnificant îi corespunde un singur semnificat), se află la un grad înalt de codificare. Semnele folosite se caracterizează (sau se vor caracteriza în consecință) printr-un înalt grad de convenționalitate. Un limbaj poetic, dimpotrivă, folosește un cod mai liber, unde „elementul subiectiv, creator ocupă un loc însemnat. Sistemele poetice sunt sisteme deschise, creatoare de semnificații noi. Relația dintre semnificat și semnificant nu este total convențională, ea devine analogică, dar noile semne sunt cu timpul codificate și absorbite de sistem” [14, 18].

Finalmente, remarcăm că semnele au fost create într-un scop comunicativ și pentru a atinge acest scop, oamenii au folosit fie o asemănare cu obiectul

substituit, fie au atribuit obiectelor prin convenție anumite semnificații.

Note:

* **1.● Sfântul Augustin** (numit uneori Aurelius Augustinus, în urma confuziei cu Aurelius de Cartagina, contemporanul său) este unul dintre Cei patru Părinți ai Bisericii Occidentale, alături de *Ambrozie*, *Ieronim* și *Grigore cel Mare*. Este unul dintre cei mai importanți teologi și filosofi creștini, ale cărui opere au modificat substanțial gândirea europeană. Opera sa constituie o punte de legătură între filosofia antică și cea medievală. În tinerețe a studiat retorica. Impresionat de "*Hortensius*" al lui Cicero, s-a profilat pe filosofie. A urmat întâi maniheismul, apoi scepticismul și în final neoplatonismul. După convertirea sa la creștinism (387) prin Ambrosius de Milano a devenit în 396 episcop de Hippo Regius, în nordul Africii. Teologia sa a influențat gândirea lui Martin Luther, care inițial aparținuse ordinului augustinian.

Din punct de vedere politic, Augustin vede organizarea de stat ca fiind folositoare și luptă pentru despărțirea între Stat și Biserică. În opera sa târzie, "*Despre cetatea lui Dumnezeu*" (*De Civitate Dei*) apreciază istoria omenirii ca pe o evoluție a cetății terestre, a oamenilor ("civitas terrena"), ce aspiră spre

cetatea lui Dumnezeu (*Civitas Dei*). Augustin identifică *Cetatea lui Dumnezeu* cu *Biserica*. El explică decăderea Imperiului Roman prin faptul că devenise un loc păgân, care a trebuit să facă loc *Cetății lui Dumnezeu*, adică *Bisericii* [5].

***2.● Ivan Petrovici Pavlov** a fost un fiziolog, psiholog și medic rus. I-a fost acordat *Premiul Nobel pentru Medicină* în 1904 pentru cercetări referitoare la sistemul digestiv. Pavlov a fost cunoscut pentru că a fost primul care a studiat fenomenul condiționării clasice, în experimentele pe care le-a făcut cu câini [6].

***3.● Luis Jorge Prieto** a fost un lingvist și un semiotician care a aplicat principiile structuraliste, ca comutarea fonologică și în general schimbările sociale [7].

***4.● Francis Bacon** (n. 22 ianuarie 1561, Londra - d. 9 aprilie 1626, Londra) a fost un filosof, om de știință, jurist, orator, autor englez. A trăit la curtea engleză în timpul domniei Elisabetei I a Angliei și apoi în timpul domniei lui Iacob I al Angliei. Nu trebuie confundat cu Francis Bacon (pictor) (1909 - 1992) sau cu filosoful Roger Bacon (1214 - 1294). A fost Procuror General și Lord Cancelar al Angliei. Bacon a fost numit și creatorul *empirismului*. A fost înnobilit în 1603 (fiind primul om de știință care a primit titlul de cavaler), și creat *Baron Verulam* în 1618 și *Viconte Sf. Alban* în 1621. A murit de pneumonie în timp ce

studia efectele de congelare pentru conservarea cărnii [8].

***5.● Thomas Hobbes** a fost un filosof englez, cel mai cunoscut pentru tratatul său *Leviatanul* (1651). Hobbes a scris despre filosofie politică și alte subiecte, oferind o definiție a naturii umane ca o formă de cooperare autointeresată. El a fost contemporan cu Francis Bacon și cu René Descartes și a scris un răspuns la *Meditațiile* lui René Descartes. Hobbes este unul dintre cei mai mari sistematicieni ai raționalismului și un bun cunoscător al filosofiei lui Descartes. Pentru a scăpa de Revoluția engleză, Hobbes s-a mutat la Paris în perioada 1640-1651, întorcându-se în Anglia după căderea lui Cromwell [9].

***6.● René Descartes** filosof, matematician și om de știință francez. Profund raționalist, Descartes a elaborat o serie de „reguli pentru conducerea spiritului” din necesitatea unei exprimări clare și distincte care să-i permită pas cu pas descoperirea adevărului, mergând de la simplu la complex, de la aproapele concret la departele abstract. Fixând îndoiala ca metodă fundamentală de cunoaștere, el o aplică începând cu sine, pentru a stabili adevărul propriei realități: „Mă gândesc, deci cuget; cuget, deci exist” (lat. *Cogito, ergo sum*). Certitudinea existenței eului gânditor de cea a existenței lui Dumnezeu, noțiune infinită, dedusă din ideea de perfecțiune a spiritului uman și de cea a

existenței lumii materiale exterioare. Astfel, doctrina sa se bazează pe deducerea tuturor lucrurilor și adevărilor plecând de la gândire. Morala sa era, de asemenea, o concluzie a cunoașterii adevărului: „Este suficient să gândești bine, pentru a face bine”. Principalele opere filosofice sunt: *Discurs asupra metodei*, *Principii de filosofie*, *Tratat asupra pasiunilor sufletului*. Mare matematician și fizician (înrte altele), a întemeiat geometria analitică (*Geometria*) și a descoperit legile refracției luminii (*Dioptica*), punând bazele științei moderne [1, 1283].

***7.●John Locke** a fost un filosof și om politic englez din secolul al XVII-lea, preocupat mai ales de *societate* și *epistemologie*. John Locke este figura emblematică a celor trei mari tradiții de gândire aflate în centrul spiritualității epocii moderne. În câmpul cunoașterii, el este întemeietorul empirismului. Fără a fi inițiat în gândirea empiristă modernă, asemenea lui Thomas Hobbes și Francis Bacon, intelectualul englez a devenit reprezentantul ei când este vorba de disputa *empirism-raționalism*. Istoria filosofiei se referă în primul rând la John Lock și René Descartes, personalități tutelare ale celor două curente antitetice, care nu rivalizau ca simple doctrine gnoseologice, ci ca veritabile paradigme de raționalitate alternative. Mai puțin cunoscut și comentat este rolul său pe domeniul filosofiei limbajului. Acesta poate fi

considerat inițiatorul paradigmei moderne a limbajului-instrument de *organizare* a experienței, dar și, în mod implicit, de *decupare* ontologică a lumii, viziune instrumentalistă. Ideea de bază este că fiecare limbă sau sistem conceptual nu este altceva decât un mod particular de a structura și percepe o realitate, care, așa cum ea, în sine însăși, rămâne inaccesibilă [10].

***8.● Gottfried Wilhelm von Leibniz** a fost un filosof și matematician german, unul din cei mai importanți filosofi de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de al XVIII-lea, unul din întemeietorii *iluminismului* german. Este de remarcat că în domeniul matematicii, Leibniz a introdus termenul de "*funcție*" (1694), pe care l-a folosit pentru a descrie o cantitate dependentă de o curbă. Alături de Newton, Leibniz este considerat fondatorul analizei matematice moderne [11].

***9.● Immanuel Kant** a fost un filosof german, unul dintre cei mai mari și vestiți gânditori din perioada *iluminismului* în Germania. Kant este socotit unul din cei mai mari filosofi din istoria culturii apusene. Prin fundamentarea idealismului critic, I. Kant a exercitat o considerabilă/enormă influență asupra dezvoltării filosofiei în timpurile moderne. În special *Fichte*, *Schelling* și *Hegel* și-au dezvoltat sistemele filosofice pornind de la moștenirea lui Kant. Cei mai mulți scriitori și artiști din vremea lui au fost

influențați de ideile sale în domeniul esteticii, operele lui Goethe, *Schiller* sau *Kleist* neputând fi înțelese fără referința la concepțiile filosofice ale lui Kant.

Într-una din lucrările majore ale lui Kant, *Critica rațiunii pure* (1781), el a încercat să explice relația dintre rațiune și experiența umană și să meargă dincolo de eșecurile filosofiei și metafizicii tradiționale. Kant a vrut să pună capăt unei epoci a teoriilor inutile și speculative ale experienței umane, rezistând în același timp scepticismului gânditorilor precum *David Hume*, filosof și istoric scotian [12].

***10.●Georg Wilhelm Friedrich Hegel** a fost un filosof german, devine principalul reprezentant al *idealismului* în filosofia secolului al XIX-lea. Filosofia lui Hegel este o una a *spiritului absolut* și a dezvoltării sale *dialectice*, care constituie realitatea și evoluția sa. Această filosofie este în mod esențial determinată de noțiunea de "*dialectică*", care este în același timp un concept, un principiu al cunoașterii și al mișcării reale care guvernează existența lumii sau, după Hegel, istoria "*Ideii*", care după ce s-a exteriorizat în natură, revine la sine pentru a se realiza în formele culturale, urmând o ierarhie formală a unui conținut identic: artă, religie, filosofie. Dialectica cu cele trei momente - *teză*, *antiteză*, *sinteză* - nu este o metodă, ea decurge logic din dezvoltarea și evoluția realității. Dialectica este însăși natura lucrurilor, filosofia descrie

realitatea și o reflectă. În domeniul spiritului, dialectica este istoria contradicțiilor gândirii, pe care ea le depășește trecând de la *afirmație* la *negație* și de aici la *negarea negației*. Această concepție asupra contradicției presupune că, între elementele opuse, există totdeauna o relație: ceea ce exclude trebuie să includă contrariul care îi este opus. Totul se dezvoltă prin unitatea contrariilor, și această mișcare reprezintă existența în totalitate.

După Hegel, rațiunea guvernează lumea și se realizează în istorie. Această raționalitate integrală a istoriei implică afirmarea că dezvoltarea sa realizează în forma cea mai completă morala și libertatea. Obiectivul istoriei nu îl constituie indivizii în existența lor singulară, ci totalitatea poporului și spiritul său (*Volksgeist*). Evoluția dialectică a spiritului universal parvine în final la ideea de Stat, în care se găsesc reunite *moravurile, arta și dreptul*. Obiectivul istoriei este deci Statul și libertatea pe care el o realizează.

Opere principale: *Fenomenologia spiritului*, 1807; *Știința logicei*, 1812/1816; *Enciclopedia științelor filosofice*, 1817-1830; *Bazele filosofiei dreptului*, 1819); *Prelegeri despre estetică*, 1817-1829; *Prelegeri de filosofie a istoriei*, 1822-1831[13].

***11. • Isaac Newton** (1643-1727) a fost un renumit om de știință, de origine englez, alchimist, teolog, mistic, matematician, fizician și astronom, președinte al *Royal*

Society. Isaac Newton este savantul aflat la originea teoriilor științifice care vor revoluționa știința, în domeniul opticii, matematicii și în special al mecanicii. În 1687 a publicat lucrarea *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*, în care a descris Legea atracției universale și, prin studierea legilor mișcării corpurilor, a creat bazele mecanicii clasice. A contribuit, împreună cu Gottfried Wilhelm von Leibniz, la fondarea și dezvoltarea calculului *diferențial* și a celui *integral*. Newton a fost primul care a demonstrat că legile naturii guvernează atât mișcarea globului terestru, cât și a altor corpuri cerești, intuind că orbitele pot fi nu numai eliptice, dar și hiperbolice sau parabolice. Tot el a arătat că lumina albă este o lumină compusă din radiații monocromatice.

Newton a fost un fizician, înainte de toate. Laboratorul său uriaș a fost domeniul astronomiei, iar instrumentele sale geniale au fost metodele matematice, unele dintre ele inventate de el însuși. Newton nu s-a lăsat antrenat de latura pur astronomică și matematică a activității sale, ci a rămas de preferință fizician. În aceasta constă neobișnuita tenacitate și economia gândirii sale. Până la Newton și după el, până în prezent, omenirea nu a cunoscut o manifestare a geniului științific de o forță și o durată mai mare. *Spencer* comunica următoarele cuvinte ale lui Newton, rostite cu puțin timp înaintea morții sale: „*Nu știi cum*

arăt eu în fața lumii, dar mie mi se pare că sunt un băiat care se joacă pe malul mării și se distrează căutând din timp în timp pietricele mai colorate decât de obicei, sau o scoică roșie, în timp ce marele ocean al adevărului se întinde necunoscut în fața mea” [16].

***12.● Louis Trolle Hjelmslev** (1899-1965) a fost un lingvist danez, ale cărui idei au stat la baza școlii de lingvistică din Copenhaga. Născut într-o familie academică, Hjelmslev a studiat lingvistica comparativă la Copenhaga, Praga și Paris. În 1931 a fondat Cercle Linguistique de Copenhaga.

***13.● Charles Sanders Peirce** (10 septembrie 1839 – 19 aprilie 1914) a fost filosof, matematician și logician american, considerat fondator al curentului filosofic *pragmatism* și, alături de William James, părintele semioticii moderne.

S-a născut în Cambridge, Massachusetts și a fost fiul lui Sarah Hunt Mills și Benjamin Peirce, profesor de astronomie și matematică la Universitatea Harvard. Charles Peirce a obținut diploma în chimie la Harvard în 1859 iar în timpul liber studia filosofia.

A fost un inovator în *logică* și *matematică*. Era critic față de abordările carteziene ale epistemologiei. A acuzat faptul că metoda îndoielii i-a încurajat pe oameni să se prefacă a se îndoii de ceva de care nu se îndoiau de fapt și a susținut că trebuie să începem de la ceva de care nu ne putem îndoii, progresând către adevăr, bazându-ne mai degrabă pe varietatea

raționărilor noastre decât pe tăria vreuniei din ele. Mai târziu, anticartezianismul său a luat forma unei *doctrine critice a simțului comun*. După el ideile și noțiunile sunt simple credințe care ne călăuzesc în acțiune, iar în sensul unei idei se reduce la consecințele ei practice.

În eseu *Fixarea convingerii* (1877), scoate în evidență deosebirea practică dintre **credință** în sensul convingerii și **îndoială**. Convingerea călăuzește acțiunea, cea de-a doua stimulează cercetarea în ajungerea la o credință. Comparând diferite metode de fixare a convingerii, ajunge la concluzia că, singura metodă este metoda științei. Mare parte din munca sa a fost consacrată descrierii metodei științei și a încercat să dovedească faptul că ea ne conduce la adevăr.

Pentru Peirce, metoda științei are trei componente: ♦ abducția ♦ deducția ♦ inducția.

Pentru a-și descrie propria poziție folosea termenul "pragmaticism". În felul acesta voia să se distingă de pozițiile celor care se declarau "pragmatişti"[22].

***14.● Morris Charles William** (1901-1979) filosof american. Reprezentant al neopozitivismului în America. A definit semiotica și a fondat pragmatica (*Fundamentele teoriei semnelor. Semne, limbaj și comportament*) [1, 1537].

Referințe bibliografice:

1. Dicționar Enciclopedic Ilustrat, CARTIER, Cișinău, 1999.

2. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Epicureism>.
3. N. Corlăteanu, I. Melniciuc, *Lexicologia*, Chișinău, 1992.
4. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Boethius>.
5. https://ro.wikipedia.org/wiki/Augustin_de_Hipona
#Caracterizare.
6. https://ro.wikipedia.org/wiki/Ivan_Pavlov.
7. https://fr.wikipedia.org/wiki/Luis_Jorge_Prieto.
8. [https://ro.wikipedia.org/wiki/Francis_Bacon_\(filozof\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Francis_Bacon_(filozof)).
9. https://ro.wikipedia.org/wiki/Thomas_Hobbes.
10. https://ro.wikipedia.org/wiki/John_Locke.
11. https://ro.wikipedia.org/wiki/Gottfried_Wilhelm_von_Leibniz.
12. https://ro.wikipedia.org/wiki/Immanuel_Kant.
13. https://ro.wikipedia.org/wiki/Georg_Wilhelm_Friedrich_Hegel#Opere_principale.
14. Mihaela Scânteie, *Introducere în Semiotică*, Edit. Pygmalion, 1996.
15. Adam Schaff, *Introducere în semantică*, București, Ed. Științifică, 1966.
16. https://ro.wikipedia.org/wiki/Isaac_Newton.
17. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Femeie#Simboluri>.
18. <https://ro.wikipedia.org/wiki/B%C4%83rbat>.
19. F. de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Iași, 1998.

20. S. Berejan, I. Dumeniuk, N. Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.
21. https://ro.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Carnap.
22. https://ro.wikipedia.org/wiki/Charles_Peirce.

1.3. Privire generală asupra noțiunii de *semn*, *situație semiotică*, *sistem semiotic*

Este cunoscut faptul că orice comunicare presupune existența unui *emițător*, care transmite o anumită informație prin intermediul unor semne, și a unui receptor, care concepe informația primită și reacționează la ea într-un anumit mod, în cazul când el dispune de aceleași semne ca și emițătorul. Comunicarea se efectuează în mod conștient, urmărește un anumit scop – schimbul de informație. Prin urmare, semnele pe care le folosesc atât emițătorul, cât și receptorul trebuie să fie cunoscute în egală măsură de ambii. Am putea spune, că schimbul de informație de la om la om (de la om la mașină, de la mașină la om) are loc prin intermediul unui cod, al cărui cifru este cunoscut atât de emițător, cât și de receptor, care descifrează mesajul primit.

Prin informația pe care o transmite, *emițătorul* vrea să comunice (ori să întrebe) ceva despre realitatea înconjurătoare; despre persoane sau obiecte izolate și forma lor de manifestare, despre persoane sau obiecte aflate în relații cu alte persoane sau obiecte etc. Această comunicare el nu o face prin prezentarea în față

receptorului a persoanelor sau obiectelor înseși și a formelor de manifestare concretă a acestora (de exemplu, având de comunicat mesajul *elevul citește* sau *elevul scrie*, el nu aduce în fața interlocutorului un elev care scrie sau citește), ci prin intermediul altor obiecte materiale, care sunt folosite în mod absolut arbitrar ca substitute ale persoanelor, obiectelor, manifestărilor acestora (de ex., în loc de a aduce în fața interlocutorului un *elev citind* sau *scriind*, i se prezintă un desen reprezentând elevul respectiv sau alte două obiecte materiale – reunirile de sunete *e-l-e-v-u-l* și *c-i-t-e-ș-t-e* sau *s-c-r-i-e*)[1, p.156].

Obiectele materiale folosite în procesul comunicării în mod conștient, dar arbitrar (adică fără a se ține cont de proprietățile lor substanționale) pentru a reda o informație despre alte persoane, obiecte, fenomene, manifestări ale lor sau relații dintre ele se numesc *semne* [1, 156]. Adică numai în cadrul procesului de comunicare unor obiecte li se atribuie anumite semnificații, proprietăți de semne. Bunăoară, indicatoarele de circulație reprezintă diverse imagini, ce substituie obiecte din lumea reală și au menirea să realizeze comunicarea între șoferi, pietoni, șoferi și pietoni. Aceste imagini îndeplinesc rolul de semne. Comunicarea între persoane se poate efectua prin mijlocirea gesturilor, a vorbirii orale constituite din sunete articulate, a scrisului, a diferitelor semnale

(stegulețe, desene, culori, rachete etc) toate acestea având funcția de semne.

Atâta timp cât semnele nu sunt puse în funcție în scopul comunicării, ele există numai ca semne potențiale, deoarece lipsește așa-numita *situație semiotică*. Un exemplu clasic îl constituie Legenda Mării Egee: Teseu, fiul lui Egeu care domnea în Atena, se întâlnește cu tatăl său și se înțelege că, dacă-l va ucide pe minotaur, la întoarcerea sa din Creta pe corabie se vor ridica vele (pânze) albe, iar dacă va cădea în luptă, pe corabie se vor ridica pânze negre. La întoarcere Teseu-învingătorul uită să schimbe pânzele negre și bătrânul Egeu, zdrobit de durerea că și-a pierdut unicul său fiu, s-a aruncat în marea care urma să-i poarte numele.

Avem aici o situație când un obiect (velele negre) nu înseamnă numai ceea ce este el în realitate, ci, conform înțelegerii dintre două persoane, el (obiectul) ajunge să substituie, să denumească alt obiect, altă noțiune (*moartea*), iar velele albe – *victoria*. Pentru eroii mitici Teseu și Egeu pânza neagră/albă nu însemna numai o bucată de stofă de un anumit fel, ci, conform convenției dintre ei, mai avea o semnificație – *moartea/victoria*, deci, avea caracter de semn. Pentru cei care nu au participat la această înțelegere pânza neagră sau albă nu comporta nici o semnificație și, respectiv, nu avea caracter de semn.

Semnele sunt materiale, convenționale (pânza *neagră/albă* putea să însemne altceva, semnificația de *moarte, victorie* putea fi redată prin alte semne). Ele redau o anumită semnificație, servesc procesul de comunicare numai între membrii unei colectivități care le utilizează în acest scop.

Orice situație când anumite semne sunt dotate cu o anumită semnificație și servește procesul de comunicare, păstrare și transmitere a informației între două sau mai multe persoane se numește *situație semiotică* [2, 103].

În viața de toate zilele întâlnim adesea situații semiotice: culorile semaforului, semnalizarea cu ajutorul stegulețelor pe corăbiile marine, semnele rutiere etc. De exemplu, atâta timp cât stegulețele de pe două nave maritime aflate la distanțe mari una de alta nu sunt puse în funcțiune și se află în locul în care se păstrează, între echipajele celor două corăbii nu se realizează procesul de comunicare; însă de îndată ce un marinar de pe o corabie pune în mișcare stegulețele, iar altul de pe cealaltă navă îi răspunde prin mijloacele aceluiași cod (mișcări de stegulețe), putem spune că avem de a face cu o *situație semiotică*.

Ansamblul de semne organizat și structurat într-un anumit mod poartă numele de *sistem semiotic* [1,161]. Sistemele semiotice sunt sisteme materiale *secundare*, deoarece elementele materiale din componența lor

redau semnificații care nu sunt determinate de proprietățile lor substanționale, ci care le-au fost atribuite în mod arbitrar. Culorile semaforului, care este un sistem semiotic simplu, redau *interdicția*, *permisiunea* sau *atrag atenția* pietonului la una din alternativele menționate nu prin ele însele, ci numai de atâta că în sistemul semiotic dat oamenii au atribuit fiecăreia din ele semnificația respectivă.

Orice sistem semiotic are caracter material, este constituit din semne convenționale, este organizat riguros, are o structură complexă și constituie un tot întreg; între părțile lui componente există relații de condiționare reciprocă. Pentru o anumită perioadă el este stabil. Cu timpul în componența lui pot interveni schimbări.

Referințe bibliografice:

- 1.S. Berejan, I. Dumeniuk, N. Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.
- 2.I. Dumeniuk, N. Matcaș, *Introducere în lingvistică*, Chișinău, 1987.

1.4. Varietatea cantitativ-calitativă a semnelor (sistemelor de semne), semne și cvasisemne

Există numeroase încercări de a clasifica semnele conform multiplelor criterii: sursa lor, natura fizică a semnelor; natura senzațiilor, pe care le provoacă ele, sau a receptorului; funcția, structura lor;

asemănarea sau deosebirea dintre semne și obiectele pe care le substituie; caracterul legăturii dintre latura lor materială și ceea ce denumesc; apartenența sau nonapartenența la sistem.

1. După *sursă* semnele sunt *naturale* și *artificiale*. Cele naturale au apărut independent de om și numai ulterior, pe măsura dezvoltării gândirii și conștiinței, el le-a interpretat ca semne. Astfel, spunem că fumul este semnul unui foc, gheața de la fereastră – semn că afară e frig. Semnele artificiale sau autentice au fost create de om în mod intenționat pentru a substitui/desemna obiecte din realitate și a fi utilizate în scopul comunicării. Din acestea fac parte alfabetele (surdo-mușilor, orbilor, Morse etc.), semnele de circulație rutieră, reunirile de sunete sau de litere (cuvintele).

2. După *natura lor fizică* semnele se divizează în *obiectuale* (statice) și *palpabile* (dinamice). Astfel, semaforul, reunirile de litere sunt semne obiectuale, reunirile de sunete – procesuale.

3. După *natura senzațiilor* ce le produc semnele pot fi *vizuale*, *auditive*, *palpabile*. Astfel, reunirile de litere, semnele utilizate de surdo-muși, semnele (indicatoarele) circulației rutiere etc. sunt semne vizuale; reunirile de sunete, alfabetul Morse etc. sunt auditive, alfabetul Braille (pentru orbi) este constituit din semne palpabile.

4. După *funcție* semnele sunt *contactuale* (vorbirea orală) și *necontactuale* (vorbirea scrisă).

5. După *structură* semnele se clasifică în *simple* și *compuse*. Culorile semaforului sunt semne simple (ele nu mai pot fi divizate în unități mai mici); îmbinările de cuvinte, multe semne din codul Morse sunt reuniri de semne sau semne complexe (ele pot fi divizate în semne simple).

6. După natura *asemănării* sau *deosebirii* dintre ele și obiectele pe care le substituie semnele se împart în *imitative*, *plastice*, *convenționale* și *simbolice*. Imitative sunt semnele care reproduc întocmai obiectul redat (de exemplu, onomatopeele); dacă obiectul nu este imitat întocmai, ci e numai schițat, sugerându-se reprezentarea lui, semnele se numesc *plastice* (pictogramele, ideogramele, unele reprezentări grafice ale obiectelor pe diferite afișe sau firme); atunci când între obiecte și semnele ce le substituie nu există nici un fel de condiționare, legătura dintre ele este arbitrară, iar semnele – *convenționale* sau *arbitrare* (reunirile de sunete sau de litere ce denumesc obiecte); *semnele-simboluri* sugerează anumite idei, cauzate de diverse analogii, asociații dintre obiectele substituie și alte obiecte din realitate (balanța – semn/simbol al justiției).

7. După caracterul *legăturii dintre latura lor materială și ceea ce denumesc* semnele se clasifică în *motivate* și *nemotivate*. Majoritatea cuvintelor noi ce se

formează într-o limbă (prin derivare, compunere, conversie) se prezintă ca niște semne *motivate*. A se compara: **a citi** – *citire, citit, cititor*; **a scrie** – *scriere, scris, scriitor*. Atunci când lipsește motivarea (sau a fost uitată pe parcursul evoluției limbii), semnele se consideră *nemotivate*.

8. După *apartenența/nonapartenența* la sistem semnele se divizează în *integrante* (dacă fac parte din sistem, pot fi în relații cu alte semne) și *izolate* (nu fac parte din sistem, sunt folosite o singură dată, de exemplu, lansarea unei rachete roșii – semn de pornire la atac, altădată racheta poate fi de altă culoare sau, în genere, poate fi un alt semn).

Deseori întâlnim cazuri când anumite obiecte au aparență de semne, dar nu sunt ca atare: ● urmele unui rug din pădure ne vorbesc despre faptul că aici au fost alții înaintea noastră; ● ruinele unei cetăți – că pe locurile date a fost o veche urbe etc. Ele nu sunt semne, fiindcă nu li s-a atribuit în mod special o anumită semnificație, nu au fost adresate în mod expres cuiva, nu reprezintă un act de comunicare propriu-zis între un adresant (emițător) și adresat (receptor). Ele pot fi calificate *cvasisemne*. Semnele au fost create într-un scop comunicativ. Pentru realizarea lui, oamenii au folosit fie o asemănare cu obiectul substituit, fie au înzestrat obiectele prin convenție cu anumite semnificații. Convenția trebuie înțeleasă drept una

socială, deoarece nu apare *hic et nunc* între persoanele care comunică (deși această situație este posibilă).

Tipologia semnelor propriu-zise, artificiale poate explica caracterul specific al codurilor, creând un cadru general pentru clasificarea lor. Semnele artificiale sunt create fie prin practica seculară a procesului social de comunicare (riturile, limbile naturale), fie printr-o convenție stabilită în vederea unui scop social sau științific (de ex., codul rutier, simbolurile chimice, matematice etc.)

Toate semnele au un scop social, dar în practica comunicării, unele au drept funcție principală substituirea unui obiect sau fenomen, în timp ce altele au rolul de a influența direct activitatea oamenilor. Semnele substitutive pot fi clasificate în *semne propriu-zise* (obiectele materiale care înlocuiesc alte obiecte materiale sau ideale fie după principiul similitudinii ca în cazul semnelor *iconice*: hărți, desene, fotografii etc./, fie prin convenție (diverse scrieri ale căror semne înlocuiesc sunetele, grupurile de sunete, cuvintele unei limbi naturale sau artificiale) și *simboluri* (ele abundă în codurile poetice, creative, polisemantice).

Semnele *propriu-zise* sunt la baza codurilor *tehnice*, în care fiecare semn, în principiu, ar trebui să reprezinte un obiect. Limbile naturale se găsesc între cele două extreme (semnele propriu-zise și simboluri), având atât rolul codurilor tehnice, cât și al celor

poetice. Astfel, anumite procedee retorice, utilizate frecvent de cei ce mânduiesc arta vorbiri frumoase, devin clișee fără nici un impact emotiv asupra receptorului; ele se convenționalizează și trec de la sensul poetic la cel tehnic. De ex., expresia „...*trece* (străbate, urmează - în diferite utilizări) *ca un fir roșu*” a fost inițial o figură de stil folosită de Marks pentru a arăta persistența unei idei, prin comparație cu marcajul *roșu* utilizat în marina engleză. Întrebuințarea repetată (frecventă) a transformat-o într-un clișeu din care nu se mai receptează decât sensul abstract. Codurile tehnice sunt sisteme de relații abstracte observabile, obiective, verificabile, în timp ce codurile *poetice* (estetice) creează reprezentări imaginabile. Codurile *tehnice* au funcția de a semnifica o experiență rațională, cele *poetice* creează un univers imaginar prin care se exprimă experiența irațională sau, cel puțin neverificabilă.

Dincolo de codurile poetice începe domeniul *hermeneuticii* - un sistem de semne implicite, latente și nesupuse nici unei restricții. Hermeneutica cuprinde convenții vechi (al căror sens este pierdut) sau relații noi în afara oricărei convenții. De exemplu, *Centuriile astrologice* ale lui Nostradamus (1503-1566) - o culegere de profeții obscure exprimate în catrene - cuprind reprezentările autorului asupra istoriei mondiale într-o formă atât de încifrată, încât generații

de cercetători au depus multa insistență și străduință sa le descopere sensurile.

- Joseph. Greenberg [1] distinge trei categorii de mijloace de comunicare: *prelingvistice* (gesturile, mimica, pantomima); *lingvistice* (reunirile de sunete/litere și sensurile exprimate de ele); *postlingvistice* - substitute ale mijloacelor lingvistice (exemplu, alfabetul Morse).

- Luis Prieto [2] propune o altă clasificare a codurilor:

1. din punct de vedere al relațiilor dintre conținutul semnelor;

2. din punct de vedere al articulării .

În primul caz, avem coduri nonlingvistice (în cadrul lor se realizează un raport de *excluziune* între semnificați): în codul rutier nu există semne intermediare între semnificațiile stabilite prin convenție, nici semne care au aceeași semnificație (de ex., sens interzis, sens permis, viraj la dreapta, viraj la stânga, oprire interzisă etc.). În codul *lingvistic*, dimpotrivă, între semnificați raporturile sunt multiple: raport de *excluziune* (ridică mâna; ridică capul), raport de *intersecție* (ridică mâna; ridică mâna dreaptă), raport de *incluziune* (ridică mâna, ridic-o).

În al doilea caz, Prieto distinge coduri care comportă *prima articulare*, care comportă doar *a doua articulare* și coduri *dublu articulate*. Astfel, notația

chimică sau matematică n-are decât prima articulare (unități semnificative). Numerele de autobuz sau troleibuz, dimpotrivă, au o simplă valoare distinctivă, adică reprezintă un cod cu a doua articulare. Limbajul are cele două articulări: *monemele* - unități semnificative, și *fonemele* - unități distinctivă.

- Eric Buysens vorbește despre două tipuri de coduri: *directe* și *indirecte*. Dacă limbajul sonor este un cod direct, scrierea este un cod indirect.

Mai multe propuneri de clasificare a codurilor găsim în lucrările lui Pierre Guiraud. El distinge coduri *asistematice* (de exemplu, afișul publicitar) și coduri *sistematice*. După modul lor de realizare, cele sistematice se împart în mai multe categorii:

1. coduri cu semne care se înlanțuie în timp (semnalele optice, limbajul sonor);
2. coduri cu semne care se organizează în spațiu (desenele);
3. coduri cu formă mixtă (dansul).

Există sisteme de semne *auditive* (muzica, limbajul sonor), *vizuale* (gesturile, codul rutier, stegulețele la marină, scrierea), *tactile* (alfabetul Braille).

Referințe bibliografice:

1. Joseph Greenberg, *Essays in linguistics*, Chicago, 1957.

2. Luis Prieto, *La semiologie// Le language*, Paris, 1968.
3. Pierre Guiraud, *La semiologie*, Paris, 1973.
4. S. Berejan, I.Dumeniuc, N.Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.

1.5. Definirea semnului în semiologia lui

F. de Saussure, trăsăturile semnului lingvistic

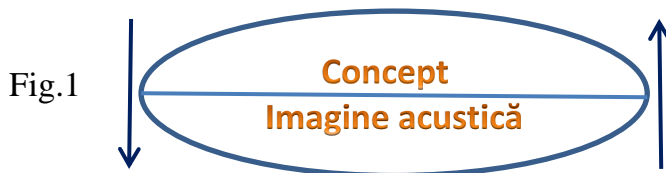
Limba este un sistem de semne ce exprimă idei și, prin aceasta, ea este compatibilă cu „scrisul, cu alfabetul surdomuților, cu riturile simbolice, cu semnalele militare” etc. Numai că ea (limba) este cel mai important dintre aceste sisteme. Se poate deci concepe o știință care studiază *viața semnelor în viața socială*; ea ar „forma o parte a psihologiei sociale și, prin urmare, a psihologiei generale; o vom numi *semiologie* (din gr. *semeion* – „semn”). Ea ne-ar învăța în ce constau semnele și ce legi le cârmuiesc. Pentru că nu există încă, nu putem spune cum va fi, dar are tot dreptul la existență și locul ei este dinainte determinat”[1, 41]. Lingvistică nu este decât o parte a acestei științe generale; legile pe care le va descoperi semiologia vor fi aplicabile lingvisticii și aceasta va fi astfel legată de un domeniu bine definit în ansamblul faptelor umane. Sarcina de a determina locul exact al semiologiei îi revine psihologiei, sarcina lingvistului este de a defini ceea ce face din limbă un sistem special

în ansamblul faptelor semiologice. Dacă vrem să descoperim adevărata natură a limbii, trebuie mai întâi să o abordăm în ceea ce are în comun cu toate celelalte sisteme de același ordin. În felul acesta, nu numai că vom lămuri problema lingvistică, dar „credem că, socotind riturile, obiceiurile etc. ca fiind niște semne, aceste fapte ne vor apărea într-o altă lumină și vom simți nevoia să le grupăm în semiologie și să le explicăm prin legile acestei științe”[1, 42].

Semn, semnificat, semnificant

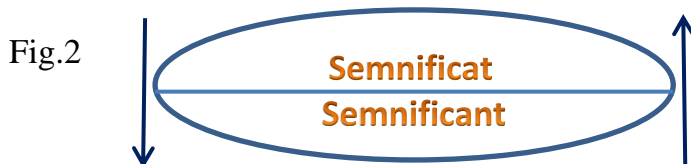
Semnul lingvistic nu unește un lucru cu un nume, ci un concept cu o imagine acustică. Aceasta din urmă nu este sunetul material, lucru pur fizic, ci amprenta psihică a acestui sunet, reprezentarea pe care ne-o dă mărturia simțurilor noastre; ea este senzorială, și o numim „materială numai în acest sens și în opoziție cu celălalt termen al asocierii, *conceptul*, în genere mai abstract”. Caracterul psihic al imaginilor noastre acustice apare clar când „observăm propriul nostru limbaj. Fără să mișcăm buzele și limba, putem să ne vorbim nouă înșine sau să recităm o poezie. Cuvintele limbii fiind pentru noi *imagini acustice* (trebuie să evităm să vorbim despre *fonemele* din care sunt compuse. Acest termen, implicând o idee de acțiune vocală, nu se poate potrivi decât cuvântului vorbit, realizării imaginii acustice/interioare în discurs).

Semnul lingvistic este o entitate psihică cu două fețe, care poate fi reprezentată prin următoarea figură”[1,86]:

Numim semn combinarea dintre concept și imaginea acustică: dar în folosire curentă, acest termen desemnează, în general, numai imaginea acustică, de ex., un cuvânt „arbor”. Se uită că *arbor* este numit semn tocmai din cauză că poartă în el conceptul de „arbore”, încât ideea părții senzoriale o implică pe cea a totalului.

Ambiguitatea acestei reprezentări, sesizată de către F. de Saussure, ar dispărea „dacă am desemna cele trei noțiuni prin nume care se implică unele pe altele. Propunem să păstrăm cuvântul *semn*, pentru a desemna totalul, și să înlocuim *conceptul* și *imaginea acustică* prin *semnificat* și *semnificant*; acești ultimi termeni au avantajul de a marca opoziția care îi separă fie între ei, fie de totalul din care fac parte”[1,86].

Semnul lingvistic, astfel definit, are două caracteristici primordiale:

1. Arbitrarul semnului.
2. Caracterul linear al semnificantului.

● *Arbitrarul semnului*

Legătura ce unește semnificatul de semnificant este arbitrară sau, pentru că „înțelegem prin semn întregul ce rezultă din asocierea unui semnificat cu un semnificant, putem spune, mai simplu, că semnul lingvistic este *arbitrar*. Astfel ideea de „soeur” nu este legată prin nici un raport interior secvența sonoră s-ö-r care îi servește drept semnificant; ar putea fi reprezentat prin orice altul: ca dovadă ar fi diferențele dintre limbi și însăși existența unor limbi diferite” ”[1,87].

Orice mijloc de exprimare acceptat de o societate se bazează, în principiu, pe un obicei colectiv sau, ceea ce înseamnă același lucru, pe o convenție. Semnele de politețe, de exemplu, dotate cu o anumită expresivitate naturală, sunt și ele fixate de o regulă care îi obligă pe oameni să le folosească, dar nu și valoarea lor intrinsecă (să ne gândim la chinezul care își salută împăratul aplecându-se de nouă ori până la pământ). Astfel, putem spune că semnele în întregime arbitrare realizează mai bine decât altele idealul procedului semiologic; este „cauza pentru care limba – cel mai complex și cel mai răspândit sistem de exprimare – este

și cel mai caracteristic dintre toate; în acest sens, lingvistica poate deveni modelul general al oricărei semiologii, cu toate că limba nu este decât un sistem particular” ”[1,87].

● ***Caracterul linear al semnificantului***

Semnificantul, fiind de natură auditivă, se desfășoară numai în timp și are caracteristicile pe care le împrumută de la acesta:

- El este o întindere
- Această întindere este măsurabilă într-o singură dimensiune: este o linie.

Prin opoziție cu semnificații vizuali (semnalele maritime etc.), ce pot prezenta complicații simultane pe mai multe dimensiuni, semnificații acustici nu dispun decât de linia timpului, elementele lor se prezintă unul după celălalt; ele formează un lanț. Acest caracter apare de îndată ce le reprezentăm în scris și când înlocuim succesiunea în timp prin linia spațială a semnelor grafice.

I. Imutabilitatea semnului lingvistic

Dacă, în raport cu ideea pe care o reprezintă, semnificantul apare ca fiind liber ales, în raport cu colectivitatea lingvistică care îl folosește, el nu este liber, ci impus. Masa vorbitoare nu este deloc consultată și semnificantul ales de limbă nu ar putea fi înlocuit cu altul. Acest fapt, care „pare a cuprinde o contradicție, ar putea fi numit, în mod familiar, *cartea*

de joc impusă. I se spune limbii: „Alege!” și se adaugă: „Dar vei alege acest semn și nu altul” [1,90]. Nu numai individul, chiar dacă ar vrea, ar fi incapabil în vreun fel să modifice alegerea făcută, dar nici măcar grupul social nu și-ar putea exercita suveranitatea asupra vreunui cuvânt; colectivitatea este legată de limba ca atare.

În oricare epocă și oricât de departe am urca în timp, întotdeauna limba apare ca o moștenire a epocii precedente. Actul „prin care, la un moment dat, s-ar fi dat nume lucrurilor și prin care s-ar fi încheiat contract între concepte și imaginile acustice poate fi conceput, însă nu a fost niciodată constatat. Ideea că lucrurile s-au putut petrece astfel ne este sugerată de sentimentul viu pe care-l avem cu privire la caracterul *arbitrar* al semnului” [1,90]. Într-adevăr, nici o societate nu cunoaște și nu a cunoscut niciodată limba altfel decât ca pe un produs moștenit de la generațiile precedente. Stadiul limbii la un moment dat este întotdeauna produsul factorilor istorici care explică de ce semnul este imuabil (neschimbător), adică de ce el rezistă oricărei înlocuiri arbitrare. Dar a spune că limba este o moștenire nu explică nimic dacă nu mergem mai departe. Oare „nu se pot modifica, de la un moment la altul, legile existente și moștenite?” Imutabilitatea semnului lingvistic (și în general a limbii) poate fi

explicată prin următoarele considerațiuni [idem, ibidem]:

1. Caracterul arbitrar al semnului

Caracterul arbitrar al semnului lingvistic pune limba la adăpost de orice încercare ce urmărește să o modifice. Colectivitatea vorbitoare, chiar dacă ar fi mai conștientă decât este, nu ar putea să o schimbe. Fiindcă, susține savantul genevez, pentru ca o problemă să fie pusă în discuție, ea trebuie să se bazeze pe „o normă conformă cu exigențele rațiunii”. Putem să ne întrebăm, de exemplu, care formă a căsătoriei este mai întemeiată: cea monogamă sau poligamă și să aducem argumente în favoarea uneia sau alteia. S-ar putea de asemenea discuta un sistem de simboluri, deoarece simbolul are un raport rațional cu lucrul desemnat, dar nu în cazul limbii care este un sistem de semne arbitrare și această bază logică lipsește, iar odată cu ea dispare orice teren solid de discuție; noi nu putem găsi și nici nu există vre-un motiv să preferăm *soeur* lui *sister*.

2. Mulțimea semnelor necesare constituirii oricărei limbi

Consecința acestui fapt este foarte mare. Un sistem de scriere compus din 20 – 40 de litere poate fi, la nevoie sau din alte motive, înlocuit cu un altul. Ar fi același lucru și cu limba, dacă ea ar cuprinde un număr limitat de elemente, dar semnele lingvistice sunt nenumărate.

3. *Cracterul prea complex al sistemului*

O limbă constituie un sistem, un mecanism complex și nu-l putem înțelege decât prin reflecție. Chiar și cei care îl folosesc zilnic nu știu nimic despre el. O asemenea schimbare nu este de conceput decât prin intervenția unor specialiști: gramaticieni, logicieni etc., dar experiența arată că până acum încercările de acest fel nu s-au bucurat de nici un succes.

4. *Rezistența colectivității – în virtutea inerției – la orice inovație lingvistică*

Prescripțiile unui cod, riturile unei religii, semnalele maritime etc. nu preocupă în același timp decât un anumit număr de indivizi, pe o durată de timp limitată. Limba, dimpotrivă, este folosită de fiecare individ în fiecare moment; acesta este motivul pentru care ea suferă, fără întrerupere, influența tuturor. Acest fapt capital este suficient pentru a arăta imposibilitatea unei revoluții (schimbări). Dintre toate instituțiile sociale, limba este cea care se pretează cel mai puțin la inițiative. Ea face corp comun cu masa socială și este folosită de toți indivizii de dimineața până seara, masa vorbitoare, fiind în chip inertă, apare mai înainte de toate ca un factor conservator.

Limba are un caracter de fixitate nu numai pentru că este legată de inerția colectivității, ci și pentru că este situată în timp. Aceste două fapte sunt inseparabile. În orice moment, solidaritatea cu trecutul

anulează libertatea de a alege. Spunem *om* și *pâine* pentru că înaintea noastră s-a spus *om* și *pâine*. Semnul nu cunoaște altă lege decât pe cea a tradiției pentru că e *arbitrar* și el poate fi *arbitrar* tocmai că se bazează pe tradiție [1,92].

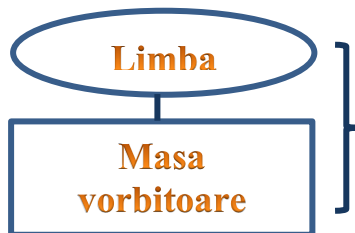
I. Mutabilitatea semnului lingvistic

Timpul, care asigură continuitatea limbii, are un alt efect, în aparență contradictoriu față de primul: acela de a altera, mai repede sau mai încet, semnele; într-un anumit sens se poate vorbi, în același timp, atât de *imutabilitatea* cât și de *mutabilitatea semnului*. De fapt, cele două fapte sunt solidare: semnul se află în situația de a se altera pentru că se continuă. În orice alterare domină persistența materiei vechi, infidelitatea față de trecut nu este decât relativă. Iată pentru ce principiul *alterării* se bazează pe principiul *continuității*. Alterarea în timp ia diferite forme. Oricare ar fi factorii de alterare (schimbări fonetice suferite de semnificat sau schimbări de sens care ating conceptul semnificat), fie că lucrează izolat sau combinați, ei ajung întotdeauna să deplaseze raportul dintre *semnificant* și *semnificat*. Iată, de exemplu, latinescul *necāre* care însemna „a omorî” a devenit în franceză *noyer*, cu sensul „a (se) îneca”. S-au schimbat și *imaginea acustică* și *conceptul*; dar e inutil să distingem cele două părți ale fenomenului, este suficient să constatăm *in globo* că legătura dintre idee și semn a slăbit și că s-a

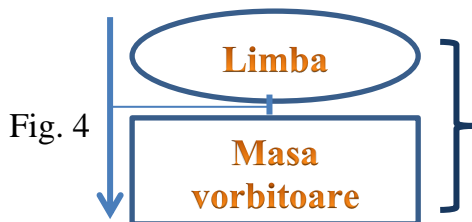
produs o deplasare în raportul lor. Dacă, în loc să comparăm cuvântul *necāre* din latina clasică cu cel din franceză *noyer*, l-am opune lui *necāre* din latina vulgară a sec. al IV-lea sau a VI-lea, care înseamnă „a îneca”, situația ar fi oarecum diferită; dar și aici, deși nu există o alterare apreciabilă a semnificantului, există o deplasare a raportului dintre idee și semn. O limbă este cu totul neputincioasă să se apere împotriva factorilor care deplasează întruna raportul dintre semnificat și semnificant. Aceasta este una dintre consecințele caracterului arbitrar al semnului lingvistic. Continuitatea semnului în timp, legată de alterarea lui în timp, este un principiu al semiologiei generale; confirmarea acestuia poate fi găsită în sistemele de scriere ale limbajului surdo-muților etc.

În fiecare moment, și contrar aparenței, limba nu există în afara faptului social, pentru că ea este un fenomen semiologic. Natura sa socială este una dintre caracteristicile interne; definiția ei completă ne plasează în fața a două lucruri inseparabile, după cum se vede în schema de mai jos:

Fig.3

F. de Saussure susține că în condițiile indicate în fig. 3, limba este viabilă, nu vie, fiindcă nu se ține seama decât de realitatea socială și nu de faptul istoric, de acțiunea timpului, ce se combină cu cea a forței sociale. Dacă am considera limba în timp, fără masa vorbitoare – să presupunem existența unui individ izolat ce-ar trăi mai multe secole - , poate că nu am constata nici o alterare; timpul nu ar acționa asupra ei (limbii). Invers, dacă am considera masa vorbitoare în afara timpului, nu am vedea efectul forțelor sociale ce acționează asupra limbii. Prin urmare, trebuie să adăugăm la schema de mai sus un semn ce ar indica trecerea timpului [1, 96].

1.5.1. Semnul (și semioza) în semiotica lui Charles Sanders Peirce

Dacă pentru F. de Saussure și lingvistica de speță saussuriana semnul rezulta din reuniunea semnificantului și semnificatului sau a formei expresiei și formei conținutului, pentru Charles Sanders Peirce și lingvistica anglo-americană semnul este o entitate ternară. Considerat cel mai important filosof al Americii și întemeietorul semioticii moderne, C.S.

Peirce (1839-1914), logician, chimist, istoriograf, cartograf - o personalitate în istoria gândirii americane de anvergura lui Leonardo da Vinci - autorul unei opere monumentale (circa 100.000 pagini) din care au fost publicate postum opt volume de *Collected Papers* (infra C.P.).

Intre 1865 si 1914 Peirce a redactat circa 75 definiții ale semnului, evidențiid esenta relatiei semiotice: "semnul ține locul a *ceva* într-o anumita privința" (C.P. 2.228), iar "lucrul" cu această caracteristică (de a ține locul a *ceva*) este denumit *representamen* (C.P., 1.564). Este de remarcat că "semnul ține locul obiectului nu sub toate aspectele, ci numai în raport cu un fel de idee pe care am numit-o fundament (ground) al representamenului" (C.P., 2.228). În termeni moderni s-ar putea vorbi de trăsături pertinente (ca în fonologia structurală) de "proprietăți emergente" (U. Eco) datorita carora recunoastem într-o caricatură pe omul politic reprezentat.

Semnul peircian, acel *aliquid stat pro aliquo* este deci o relație triadică dependentă de cele trei categorii: ale *primității*, *secundității* si *tertității*; altfel spus - ale calității posibile, existenței reale si gândirii mediatoare (C.P.,1.530).

Ca fenomen al tertității, "semnul este un prim numit *representamen* aflat într-o relație triadică cu un

secund numit *obiect* și capabil să determine un terț numit *interpretantul* său" (C.P., 2.274).

Semnul apare la Peirce ca "ceva care stă pentru cineva în locul a ceva într-o anumită privință". El se adresează cuiva, ceea ce înseamnă că creează în mintea acelei persoane un semn echivalent sau mai dezvoltat. Acest semn pe care îl creează se numește interpretant al primului semn. Semnul stă în locul a ceva, -obiectul său. El stă în locul acestui obiect în raport cu un fel de idee" (C.P., 2.228).

Ch. Peirce definește aceasta acțiune triadică a semnului, acest proces în care semnul are un efect cognitiv asupra interpretantului, *ca semioza*: " orice acțiune dinamică sau acțiune a forței brute, fizice sau psihice, are loc între doi subiecți (care reacționează în mod egal ambii sau unul este agent și celălalt pacient, parțial sau integral) sau este rezultatul unei acțiuni între perechi. Dimpotrivă, prin semioză eu înțeleg o acțiune sau influență care implică cooperarea a trei subiecți care sunt *semnul*, *obiectul* și/sau *interpretantul*, această influență tripartită nefiind rezolvabilă în acțiune între perechi" (C.P., 5.484). Putem spune că ceea ce-i fundamental în teoria lui Ch. Peirce este, pe de o parte, *caracterul ternar al semnului* și, pe de altă parte, faptul că *semnul* (fie natural sau artificial) nu este ceva preexistent, ci rezultatul interacțiunii celor trei elemente, interacțiune ce constituie semioza.

Celor trei elemente ale semnului le corespund trei direcții de cercetare:

1) gramatica pură sau speculativă, legată de *representamen* și care, în terminologia lui C. Morris, va constitui *sintaxa*;

2) logica legata de problema adevărului care, în terminologia lui C. Morris, va deveni *semantica*;

3) retorica înțeleasă ca studiu al legilor prin care un semn generează un altul, prin care gândirea produce o altă gândire (C.P., 2.229).

Cea de-a treia direcție, cu categoria sa fundamentală de *interpretant*, constituie cheia de boltă a semioticii lui Charles Sanders Peirce prin noțiunea de *semioză infinită* (orice semn implică un altul, este generat de alte semne și instituie un sistem virtual infinit de semne). Experiența didactică și cea științifică reprezintă exemple paradigmatică de situații semiotice de semioză infinită: termenii noi sau complecși sunt interpretați prin imagini, diagrame, definiții de accesibilizare și, în ultima instanță, prin corespondenții intraductibili din limbi straine (latina, engleza etc.).

În comparație cu F. de Saussure, care focalizează atenția asupra aspectului structural al limbii ca sistem (structură) și care este constituit pe baza opozițiilor sintagmatic/paradigmatic, sincronie/diacronie, limbă/vorbire, Ch. Peirce introduce presiunea contextului social materializat în norme, convenții, obicei ("habit"). Am putea spune că la Ferdinand de Saussure domină

perspectiva sintactică, pozițională a semnelor (metafora jocului de sah ca principiu explicativ pentru funcționarea sistemului limbii), iar la Peirce esențial este aspectul explorator, euristic al devenirii infinite a semnelor - semioza nelimitată.

Putem menționa că cele două direcții, în fond, nu sunt incompatibile: semnul este baza semioticii sau practicii semnificante, așa cum semioza este spațiul formării/transformării semnelor (cf. și U. Eco, 1984). Accentul saussurian este paradigmatic și spațial, cel peircian este sintagmatic, dinamic, temporal, ceea ce nu exclude însă existența categoriei polare: contextualizarea prin conceptul saussurian de vorbire și sistematica repertoriului de semne în numeroasele clasificări peirciene.

● ***Semn sau/și referent***

În lingvistica saussuriana semnul (lingvistic) este de natură diadică și rezultă din reuniunea semnificantului și semnificatului. În lingvistica anglo-americană semnul este o entitate ternară (cf. Ogden-Richards, Peirce, Morris, Sebeok, Lyons), ale cărei componente sunt: 1) *semnificantul* (*representamen* la Ch. Peirce, *simbol* la Ogden-Richards); 2) *semnificatul* (*interpretant* la Ch. Peirce, *referință* la Ogden-Richards) și 3) *realitatea denotată* (*referentul* la Ogden-Richards, *obiectul* la Cn. Peirce).

Semnul lingvistic reunește un concept cu o imagine acustică, un semnificat cu un semnificant (în concepția lui F. de Saussure) într-o asociere arbitrară [1, 99], în timp ce simbolul cunoaște un "rudiment de legatură naturală între semnificant și semnificat" [1,181]; de aceea balanța poate funcționa ca simbol al justiției, iar un car – nu. Pentru Ch.S. Peirce dimpotrivă, simbolul este pur convențional, bazat pe obicei, pe o dispoziție, pe o regulă generală (C.P. 4.447). Prin urmare, va trebui să facem o distincție dintre simbolul de tip saussurian (care este simbolul cultural tradițional) de simbolul peircian de tip științific (simbol chimic, algebric, biologic etc.)

Ch.S. Peirce, pornind de la componentele semnului (representamen, interpretant, obiect) a stabilit trei trihotomii ale semnului, bazate pe *criteriul calității* (caracterizarea semnului în sine), al *reprezentării* (raportul stabilit între semn și obiect) și al *relației* (raportul semn-interpretant). Pare a fi semnificativ de menționat faptul că trihotomia desemnează o diviziune în trei termeni ordinali, în care al treilea îl implică pe al doilea și acesta, la rândul său, - pe primul.

În conformitate cu criteriul calității (caracterizarea semnului în sine), Peirce distinge:

- *qualisemnul* sau "calitatea care este semn" (actualizată de tonul vocii, culoarea sau textura unei

haine). *Qualisemnul* desemnează calitatea pură abstrasă din lumea fenomenală.

- *sinsemnul (token)* sau "lucrul/evenimentul dotat cu existență reală"; el reprezintă replica sau ocurenta concretă a legii semnului (*type*) abstract, de pildă cuvintele, propozițiile, frazele imprimare pe această pagina ce reprezintă actualizarea genului discursiv: text științific, semiotic (*sinsemnul* ca fenomen secund implică cel puțin un *qualisemn*). *Sinsemnul* postulează existentul individual. Prin intermediul său, însă, pot fi figurate și entități ficționale (licorne, centauri, marțieni, personaje mitologice etc.).

- *legisemnul (type)* sau modelul abstract al *sinsemnului*, "o lege care este semn". „, Tipul nu poate fi cunoscut decât prin intermediul ocurențelor (*token*), dar fiecare replică poate fi investită cu sens doar pentru că există o lege care o face să semnifice ”(cf. și 3, 74). *Legisemnul iconic* atribuie unei calități caracterul de generalitate (de la o figura geometrică, cercul caracterizat prin "circularitate" la un model sau arhetip: Père Goriot, "icon" al parintelui devotat”).

Cea de-a doua trihotomie, indubitabil cea mai cunoscută, privește relația *semn/obiect* sau mai precis relația prin care semnul își reprezintă obiectul.

Iconicitate

Semnul iconic trimite la obiectul său în virtutea unei analogii, a faptului că proprietățile sale (ale

semnului) corespund într-un anume fel proprietăților obiectului. Cum va afirma Morris mai târziu (4, 362) „un semn este iconic în măsura în care posedă proprietățile denotatului său; astfel ca o fotografie, o fotocopie, o diagramă, un tablou dar și un graf, o formulă logică sunt semne iconice”.

Lumea contemporană, spre deosebire de "verbocentrismul" epocilor trecute, se situează (în bună parte) sub semnul imaginii care domină diverse practici sociale, cum ar fi publicitatea, mass-media în general, propaganda). Pe măsura creșterii exponențiale a informației, transmiterea cunoștințelor recurge la *codificarea iconică* (diagramă, tablou, schemă, grafic etc.) capabilă să realizeze stocarea economică, sintetică, ușor lizibilă a datelor.

Astfel, ajungem la un aspect fundamental al teoriei iconismului și anume: gradul de *codificare a semnelor iconice* (sau gradul de convenție). Este vorba de anumite grile perceptive (marcate social și cultural), care orientează producerea/receptarea semnelor iconice (în cazul producerii avem de a face cu o activitate de schematizare-eliminarea a trăsăturilor nonpertinente; în cazul receptării - cu o identificare bazată pe câteva trăsături pertinente). Prin urmare, orice semn iconic - calificat drept efect al codificării unei experiențe perceptive - necesită un proces de învățare (adesea

vedem într-un obiect ceea ce suntem obișnuiți, învățați sa vedem).

Indicialitate

Indicele întreține o relație fizică, de contiguitate cu obiectul. Este cazul fumului ce relevă existența focului (lat. Non est fumus absque igne), giruetei care indică direcția vântului, al febrei care este un indice al bolii. Putem spune că tot ceea ce atrage atenția este un indice: o melodie, un strigăt, un claxon etc. Ch. S. Peirce consideră că un indice s-ar traduce prin injoncțiunea: "Privește acolo!"(rolul sageții ca indicator de orientare spațială sau a degetului întins în ostensiunea directă). In plan lingvistic, în categoria semnelor indiciale intră pronumele demonstrative, pronumele personale, adverbele *aici/acolo*, numele proprii [5].

Indicele „nu caracterizează ceea ce denotă și nu este similar obiectului denotat, el este realmente afectat de obiectul la care trimite „[2, 2248].

Trihotomia lui Ch. S. Peirce nu stabilește clase pure, dar aspecte care interferează în funcționarea oricaror tipuri de semne. Deosebirea fundamentală între semnul iconic și cel simbolic, pe de o parte, și semnul indicial, pe de altă parte, rezidă în distincția *reprezentare vs prezentare*. Această opoziție a fost relevată de C. Morris [4, 24-25]. Astfel, putem spune că, dacă semnele iconice și cele simbolice reprezintă

(sau nu) în mod analogic referentul, atunci semnele indiciale în mod *sine qua non* implică prezența obiectului cu care se află într-o relație concretă de contiguitate (febra față de boala, fumul față de foc etc.).

Indicialitatea, pe lângă implicația de existență, se distinge de simbol și iconicitate prin ponderea sporită a nontextualității, a realizării ostensive gestuale (barometrul - indicator al ploii, girueta - indice al direcției vântului, etc.).

În perspectivă temporală [2, 4447, 4448], semnul *iconic* reprezintă o experiență *trecută*, semnul *indicial* este legat de experiența *prezentă*, pe când *simbolul* fixează tradiții/reguli de urmat în *viitor*.

Indicialitatea, ca și iconicitatea, cunoaște în raportul față de referent o anumită gradație (de ex., o fotografie în alb/negru a *Madonei Sixtine* în raport cu tabloul în culori al lui Rafael (1483-1520), celebru pictor și arhitect italian, unul dintre cei mai străluciți reprezentanți ai Renașterii artistice; la fel fotografia unor amprente este o "îndeptare" de referent, o indicialitate secundară).

Simbolizare

Semnul simbolic „nu se leagă de obiectul său prin nicio relație fizică, nici printr-o relație de similaritate; raportul cu obiectul este stabilit printr-o convenție a comunității care utilizează semnul respectiv (un cuvânt, o frază, un simbol logic, un simbol

matematic - sunt semne stabilite printr-un contract social). Simbolul este deci semnul care își reprezintă obiectul în conformitate cu o lege generală și efectivă. El este corelat obiectului său în virtutea unei idei a spiritului care îl utilizează, idee în absența careia raportul nici nu ar exista” [2, 2298].

Ch. S. Peirce înțelege prin simbol semnul al cărui caracter reprezentativ rezidă în faptul că există o *regula* care îi determină interpretarea. Toate cuvintele, propozițiile, cărțile și celelalte semne convenționale sunt simboluri [2, 2292]. Simbolul este o terțitate ("Thirdness" apud Peirce), o "ens ratiōnis"(din latină *fiind* sau *care este a regularității/rațiunii*) bazată pe regularitate și convenție [2, 4464].

Simbolul (spre deosebire de alte tipuri de semne) are statutul semiotic cel mai controversat: pentru Hjelmslev este un *nonsemn*, fiind o entitate monoplană; pentru Ogden-Richards, simbolul ar fi corespondentul semnificativului saussurian. Pentru F. de Saussure simbolul este un semn motivat, se bazează pe „o normă conformă cu exigențele rațiunii” și este opus celui lingvistic (nemotivat). Dar spre deosebire de această definiție "motivată" a simbolului (cf. CLG: 101), într-un text anterior (1894) Saussure admite conceptul *de simbol conventional*: "Prin simbol independent înțelegem categoriile de simboluri care au

acest caracter definitoriu de a nu avea nici un fel de legături vizibile cu obiectul desemnat" (F. de Saussure, apud M. Arrivé, 1981: 13)[5].

Din punctul de vedere al naturii *interpretantului* Ch.S. Peirce distinge câteva tipuri de semne, cum ar fi:

- *rhema* - semnul unei posibilități calitative;
- *dicisemn* - semnul unei existențe actuale (lat. *hic et nunc* – „aici și acum”);
- *argumentul* - teza care dovedește adevărul, spre deosebire de *dicisemn* care afirmă doar existența obiectului.

Semiotica (*semioza infinită* ca modalitate de aprehensiune a lumii ca totalitate sub semnul unor potențialități de dezvoltare) nu este doar un simplu instrument noțional susceptibil să ne ajute în analiza diverselor semne care compun universul nostru social; devenim noi înșine *locul* și *timpul* în care operează semioza (cf. formula lui Deledalle *le sujet est un adverbe de lieu et de temps*). Altfel spus, nu noi controlăm procesele de semioză, ele definesc condițiile vieții noastre afective, social-intelectuale.

Exerciții

1. Rezumați concepția perciană a semnului.
2. Definiți următoarele concepte cu propriile cuvinte:
icon, indice, simbol, referent, semioză.
4. Dați exemple de iconicitate olfactivă vizuală.

5. Discutați dezbateră contemporană privind culoarea, utilizând termeni proprii.
6. Discutați următoarele simboluri culturale: cutia Pandorei, camasa Deianeirei, arca lui Noe, șarpele lui Asclepios, calul troian, Galatea, pasarea Phoenix, patul lui Procust, turnul Babel etc.

Referințe bibliografice:

1. Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Iași, 1998.
2. Peirce Charles Sanders, *Collected Papers of C.S. Peirce*, ed. Charles Hartshorne, Paul Weiss, Arthur Burks, Cambridge, Harvard University Press, 1936-1966.
3. Eco Umberto, *Le signe*, Paris, Labor, 1988.
4. Morris Charles, *Signs, Language and Behaviour*, Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1946.
5. <http://www.scritub.com/sociologie/psihologie/comunicare/charles-sanders-peirce-si-mode81483.php>.

1.6. Trăsăturile de bază ale semnului

Am vorbit la 1.2. că obiectele materiale care sunt folosite în procesul comunicării în mod conștient, dar arbitrar pentru a reda o informație despre alte persoane, obiecte, fenomene, manifestări ale lor sau relații dintre ele se numesc *semne*. Deci, unor obiecte li se atribuie printr-o convenție proprietatea de semne numai în

cadrul procesului de comunicare. Din definiția semnului rezultă clar câteva trăsături ale lui pe care le vom enumera în continuare: 1. Semnul are caracter material (fapt care ne permite să-l percepem cu ajutorul senzațiilor); 2. Desemnează ceva ce-i este exterior, adică se află în afara lui (substituie obiecte, fenomene, persoane, calități, procese, circumstanțe din realitate, noțiunile despre ele, le semnifică, are funcție *semiotică*); 3. Este arbitrar (este folosit în mod întâmplător/convențional pentru a denumi ceva, dar fără ca între el și obiectul denumit/substituit să fie vreo legătură nemijlocită, organică, motivată sau să existe vre-o relație de cauzalitate); 4. Este utilizat de participanții la actul de comunicare în mod conștient cu scopul de a transmite o informație; 5. caracterul discontinuu (ceea ce-i permite, de rând cu trăsăturile lui diferențiale, să se deosebească de alte semne din sistemul semiotic din care face parte); 6. Are caracter bilateral (o latură materială, pe care trebuie s-o perceapă membrii unei colectivități, și alta ideală, adică comportă o semnificație, pe care trebuie s-o conceapă membrii colectivității; în caz contrar el nu-și îndeplinește funcția de semn); 7. Relația dintre conținutul semnului și obiectele din realitate, pe care le denumește semnul, are caracter nonarbitrar (conținutul semnului nu este arbitrar, el este condiționat de realitatea înconjurătoare, denumită prin semne, și

anume: este reflectarea generalizată – prin intermediul conștiinței, al noțiunilor – a obiectelor, fenomenelor și a însușirilor, manifestărilor acestora); 8. Are structură proprie și trăsături diferențiale specifice, prin care se opune altor semne din sistem, ocupând un loc bine determinat în cadrul sistemului; 9. Are caracter stabil și neproductiv, nu dezvoltă relații de ordin semantic cu alte semne din sistem (cu excepția semnelor din sistemul unei limbi)[1, 157].

Actualmente, se discută teza cu privire la caracterul bilateral sau unilateral al semnului. Susținătorii și adepții caracterului unilateral consideră că semnul nu comportă nici o semnificație, el numai trimite la un obiect din realitate, pe care-l substituie. Trebuie menționat că această opinie se sprijină pe caracterul arbitrar al semnului: el nu trebuie să aibă nimic comun cu proprietățile obiectului pe care-l denumește. Dacă susținem, însă, că semnul are și semnificație, ar trebui să recunoaștem că el are și caracter nonarbitrar, motivat (prin latura lui de conținut), deoarece conținutul întotdeauna este legat de reflectarea în conștiință a obiectelor și fenomenelor din realitatea înconjurătoare. Aceasta este opinia adepților caracterului bilateral al semnului.

1.6.1. Deosebiriile dintre semne și nesemne

În activitatea sa practică socială omul folosește diferite obiecte, fenomene, proprietăți ale lor (mișcări

ale corpului, gesturi, sunete, desene, reuniri de litere etc.) pentru a comunica, pentru a transmite sau a obține informații. Comunicarea dintre oameni nu are loc în afară gândirii (conștiinței). Semnele utilizate de om în procesul de comunicare sunt foarte variate, eterogene, unele mai simple, altele mai complexe, unele mai informative (polisemantice), altele mai puțin informative (monosemantice), unele universale, altele mai reduse după sfera lor de utilizare etc. Pe de altă parte, toate aceste semne au o trăsătură comună (care le deosebește de neșemne) – sunt create în mod intenționat, li se atribuie anumite semnificații și sunt folosite în comunicare.

Cu toate acestea, în lumea înconjurătoare există o serie de obiecte, fenomene, însușiri sau proprietăți, care semnaleză existența altora. De exemplu, înghețarea apei înseamnă că temperatura a scăzut, concentrarea norilor pe cer și coborârea lor evidentă înseamnă apropierea unei ploi iminente, agitarea pe neașteptate a animalelor domestice înseamnă apropierea unei calamități naturale (cutremur, inundație etc.), tusa înseamnă că persoana e răcită. Toate acestea sunt manifestări naturale ale obiectelor și ființelor din natură, care se produc indiferent de voința sau intenția omului. Prin urmare, pentru om ele nu sunt semne, ci niște însușiri, proprietăți naturale ale lor; ele sunt un fel de indicii, simptome ale obiectelor respective:

concentrarea norilor – simptomul ploii, înghețarea apei – simptomul scăderii temperaturii, agitarea animalelor – simptomul dezastrului, tusa – simptomul răcelii etc. Simptomele sau indiciile sunt semne sau procese naturale pe care omul nu le-a creat în mod intenționat, conștient: apa îngheață de la sine, vremea se schimbă contrar voinței omului etc. Fumul este un atribut indispensabil al focului, un indiciu natural al lui: *non est fumus absque igne*. Însă el nu este un semn propriu-zis, deoarece nu a fost creat în mod special pentru a înlocui ceva și a ne informa cu privire la aceasta, nu a fost creat, altfel zis, în scopul comunicării. O valiză uitată de cineva în tren este un indiciu că aici s-a aflat cineva, însă ea nu funcționează ca semn veritabil.

Altceva ar fi, dacă două sau mai multe persoane s-ar înțelege din timp în mod expres a da de știre una alteia despre anumite pericole, folosind fumul, tusa, valiza sau alte semne. De exemplu, dacă a existat o convenție cu cineva că, aflându-se într-o eventuală situație critică (sau înprejurări nefavorabile), ne va da de știre printr-o tusă repetată, atunci ea (tusa) din simptom/indiciu se va transforma într-un semn veritabil (artificial). Dacă valiza ar fi pusă de cineva în mod intenționat pentru a arăta că locul acesta este ocupat, în acest caz ea ar deveni un semn propriu-zis. Prin urmare, anumite însușiri naturale ale obiectelor (*tusa* – simptom al răcelii; *fumul* – proprietate a focului; *înghețul* –

proprietate a apei la temperaturi scăzute etc.) se manifestă de la sine, fără intenție, și din această cauză nu sunt semne în adevăratul sens al cuvântului, ci niște indicii/simptome ale lor. Trebuie, însă, menționat că în practica sa socială omul a observat raportul de cauzalitate dintre însușirea/forma de manifestare a unui obiect și însușirea/forma de manifestare a altuia. Așanumitele semne naturale ale obiectelor (numite în semiotică și în lingvistică *semne-simptome*, *semne-indicii*) parcă s-ar fi transformat în niște semne (mai precis, ne-semne folosite cu rol de semne, ne-semne cărora li s-a atribuit funcții semiotice), ce ne furnizează o anumită informație. Ar fi cazul să menționăm că aceste ne-semne au fost interpretate de om, pe măsura dezvoltării gândirii, ca semne, dar, deoarece ele au origine naturală, nu au fost elaborate de om în mod intenționat în scopul comunicării, le vom numi *cvasisemne* (din lat. *quăsi* – „ca și cum, aproximativ”)[3, 605].

Prin urmare, putem trasa principala deosebire dintre ne-semne (*cvasisemne*) și semnele propriu-zise:

- caracterul spontan, natural, neintenționat al *cvasisemnelor*;
- caracterul intenționat, conștient al semnelor veritabile.

Note:

Actualmente, dicționarele explicative dau circa 40 de definiții ale semnului. Este un cuvânt polisemantic.

Sinonime: indicator, semnal; probă, dovadă, mărturie, indiciu; avertizor, semnalment; simbol, emblemă [2].

Referințe bibliografice:

1. S. Berejan, I.Dumeniuc, N.Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.
2. <https://sinonime.com/dex/?cheie=Semn%2C&>.
3. Dicționar latin-român, București, 1962.

Capitolul II. Limba – sistem de semne

2.1. Lingvistica – știință directoare a cercetării semiotice

În procesul de comunicare, unor obiecte li se atribuie anumite semnificații, proprietatea de semne. Comunicarea se poate efectua prin mijlocirea gesturilor, a diferitelor semnale (stegulețe, desene, culori, indicatoare etc.), a vorbirii (orale sau scrise) – toate acestea având funcția de semne. Obiectele, fenomenele din lumea materială, însușirile lor devin semne numai atunci când li se atribuie în mod intenționat anumite semnificații care nu se află în legătură nemijlocită cu proprietățile lor propriu-zise și sunt folosite în scopul comunicării. Astfel, putem spune că *roșul* semaforului înseamnă ***interdicția*** de a traversa strada nu prin sine însuși, ci pentru că, în sistemul de culori ale semaforului, el a fost înzestrat în mod

convențional anume cu această semnificație (în principiu el a putut să nu însemne nimic, în loc de roșu putea fi folosită altă culoare sau alt semn).

Actualmente, în lingvistică se consideră aproape unanim că limba este constituită dintr-un ansamblu de semne, organizate untr-un tot întreg, care interacționează unele cu altele și contribuie la realizarea schimbului de informație. Altfel spus, reuniturile de foneme (iar în aspect grafic – reuniturile de grafeme) sunt dotate istoricește cu anumite semnificații, denumesc obiecte și fenomene din realitatea înconjurătoare și sunt folosite în mod conștient în procesul de comunicare, deci, funcționează în calitate de semne (semne artificiale, propriu-zise, elaborate de oameni în scopul comunicării).

Semnul lingvistic și-a găsit pentru prima dată fundamentare în *Cursul de lingvistică generală* al lui F. de Saussure. Savantul genevez recunoștea caracterul bilateral al semnului lingvistic, însă îl interpreta ca pe o esență psihică: „Semnul limbii leagă nu obiectul și denumirea lui, ci *noțiunea și imaginea acustică*. Aceasta din urmă reprezintă nu o realitate fonetică materială, o entitate pur fizică, ci o reflectare, o reprezentare acustică pe care ne-o creăm cu ajutorul organelor noastre de simț”[1,85]. Pentru denumirea *noțiunii* Saussure a propus termenul *semnificat*, pentru denumirea *imaginii acustice* – termenul *semnificant*,

semnul lingvistic fiind astfel o unitate indestructibilă dintre semnificant și semnificat.

Astăzi lingvistica a renunțat la interpretarea semnului lingvistic ca esență psihică. Semnul lingvistic este interpretat ca un fenomen de natură atât materială, cât și ideală: *semnificantul*, latura lui materială o constituie reunirile de sunete (mai precis – realizări ale fonemelor) din care e alcătuit și care pot fi percepute cu ajutorul organelor de simț; *semnificatul*, latura lui ideală, conținutul (decurge în formă de idei), fiind o reflectare generalizată a obiectelor din realitatea înconjurătoare [2, 165].

Limba naturală constituie cea mai înaltă creație a geniului uman. Limbajul omenesc este un ansamblu de semne cu ajutorul cărora pot fi exprimate gânduri, dorințe, sentimente. Oamenii au posibilitatea să-și împărtășească ideile despre tot ce-i înconjoară, să cunoască și să transmită experiența acumulată de generațiile anterioare. Limba se naște tocmai *din necesitatea de a comunica*. Din momentul când oamenii au reușit să folosească limbajul pentru a exprima și altceva decât propriile stări momentane, el (limbajul) a devenit mult mai mult decât cel mai important mijloc de comunicare, a devenit *instrument al gândirii* [3, 5]. În această calitate, limbajul servește mecanismele complexe ale vieții intelectuale, în realizarea inducției/ deducției, analizei/sintezei,

generalizărilor/abstractizărilor etc. Ca instrument al gândirii, nu trebuie însă să fie confundat cu acesta. Gândirea și limba, deși sunt indisolubil legate între ele, sunt totuși realități distincte (sunt mai multe deosebiri între limbă și gândire; a se vedea I. Dumeniuk, N. Matcaș, *Introducere în lingvistică*, Chișinău, 1980, p.11-12), remarcăm în acest context doar că funcția primordială a limbii este cea *comunicativă*, iar a gândirii – *cognitivă* (sau, se mai spune, *gnoseologică*, ambii termeni desemnând același lucru – *cunoaștere* – fiind de origine diferită: latină *cognosco, -ere, -ōvi, -itum* și greacă *gnoseo, -ēre*).

Astăzi marea majoritate a lumii savante consideră că limba este un ansamblu de semne, organizate într-un tot întreg, care dezvoltă între ele mai multe tipuri de relații și contribuie la realizarea comunicării [2,165]. Lingvistica modernă concepe limba ca un *sistem*, prin care înțelegem ”un complex de elemente care se influențează reciproc și sunt coordonate între ele în vederea îndeplinirii unei funcții comune”[4, 19].

În comparație cu alte sisteme semiotice, limba ocupă un loc dominant. Rolul privilegiat al sistemului lingvistic consistă în faptul că limba poate fi interpretantul universal al celorlalte sisteme de semne, le poate traduce în propriile semne, devenind, astfel, codul cel mai eficace. L. Hjelmslev [5], de exemplu,

explică prioritatea limbajului prin proprietatea limbilor naturale de a asocia un *semnificant* cu un *semnificat*, de a forma semne dotate socialmente cu una sau mai multe valori semantice, de a exprima chiar și inexprimabilul până când acesta capătă sens. Un exemplu hazliu, de parodie, care răstoarnă raportul, îl creează Jonathan Swift în vestita sa operă *Călătoriile lui Guliver* prin scena în care "celebrii" academicieni, pentru a face economie de vorbe, au îmbrăcat pe ei toate lucrurile la care se referea convorbirea respectivă.

În concepția lui R. Jakobson, limbajul natural este capabil să furnizeze „modele teoretice altor științe”. Orice limbă naturală are capacitatea de a traduce toate celelalte sisteme semiotice. Față de limbile naturale, celelalte sisteme de semne pot fi doar substitute, nefiind niciodată echivalente perfecte. Totodată, limbajul natural este „un element constitutiv al culturii și, în ansamblul fenomenelor culturale, rolul lui este acela al unei infrastructuri, al unui substrat și al unui vehicol universal”[6, 35]. Este de menționat încă o trăsătură care aparține exclusiv limbilor naturale: capacitatea de *autodescriere*. Prin urmare, superioritatea absolută a limbilor naturale în raport cu alte sisteme de semne este susținută de R. Jacobson fără ezitare.

Aparent, lingvistica (știința a mesajelor verbale) se află într-o poziție subordonată în raport cu semiotica

(știință a mesajelor în general). Ea obține totuși un rol preponderent, fiindcă este un model de analiză (analiza structurală) pentru celelalte discipline, limbile naturale fiind cele mai complexe sisteme de semne [7, 26]. Lingvistica este disciplina care stabilește relații între științele umaniste. În această ordine de idei, R. Jakobson susține și compatibilitatea dintre lingvistică și științele naturii. Știința fiind o reprezentare lingvistică a experienței, „cercetarea în fiecare domeniu științific presupune o examinare a instrumentelor reprezentării lingvistice (definirea propriului limbaj), ceea ce nu se poate realiza fără a face apel la știința limbii”[7, 26]. Limbajul este superior celorlalte sisteme semiotice grație facultății ființei umane de a simboliza. Această facultate cunoaște în limbile naturale cele mai evolute forme. E. Benveniste înțelegea prin facultatea de simbolizare „capacitatea de a reprezenta realul printr-un semn și de a percepe semnul ca reprezentant al realului, deci de a stabili un raport de semnificare între ceva și altceva. Din acest punct de vedere, toate științele umaniste trebuie să se raporteze la limbă, căci fenomenele sociale care constituie cultura se definesc prin caracterul (esențial pentru limbă) de a fi un sistem”[8, 44]. Spre deosebire de datele matematicii, fizicii sau chimiei, care se caracterizează printr-o natură simplă, fenomenele mediului uman au un caracter dublu, fiindcă totdeauna trebuie să fie asociate cu

altceva, indiferent care ar fi acest altceva („Un fapt de cultură nu este ceea ce este decât dacă trimite la altceva” [8, 44]). De exemplu, o piatră are o natură simplă, însă o sculptură ne trimite fie la stilul și perioada pe care o reprezintă, fie la anumite evenimente sau persoane. Astfel, capacitatea de simbolizare ridică omul la un alt nivel, îl face o ființă rațională și creatoare.

Importanța limbilor naturale decurge din capacitatea lor de a fi sisteme interpretante ale altor sisteme semiotice. Limba este interpretantul societății, ale cărei semne și sisteme de semne pot fi exprimate în totalitate prin limbă. Fiecare dintre sistemele de semne poate fi convertit în cod lingvistic, de unde decurge – în ierarhia sistemelor semiotice – locul privilegiat ocupat de lingvistică. Poziția centrală a limbii, consideră E. Benveniste, este determinată în primul rând de funcția sa culturală. Cultura este înțeleasă ca termen antonim al cuvântului *natură*., Prin limbă, omul poate acționa asupra naturii înconjurătoare, limba favorizând studiul științific și mecanismul semnificării. Limba este o „matrice” semiotică care, prin funcția sa reprezentativă, prin puterea sa dinamică, devine o structură modelatoare, ale cărei trăsături și mod de acțiune sunt reproduse de celelalte structuri”[9, 63].

Rferințe bibliografice:

1. F. de Saussure, *Curs de Lingvistică generală*, Iași, 1998.
2. S. Berejan, I. Dumeniuk, N. Matcaș, *Lingvistica Generală*, Chișinău, 1985.
3. G. Galichet, *Psychologie de la langue française*, Paris, 1964.
4. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1960.
5. Louis Hjelmslev, *Prolégomènes à une théorie du langage*, Paris, 1963.
6. Roman Jakobson, *Relations entre la science du langage et les autres sciences*, în *Essais de linguistique générale II*, Paris, 1973.
7. Mhaela Scânteie, *Introducere în semiotică*, ed. Pygmalion, 1996.
8. Emile Benveniste, *Problemes de linguistique générale I*, Paris, 1966.
9. Emile Benveniste, *Problemes de linguistique générale II*, Paris, 1974.

2.2. Evoluția teoriilor despre cuvântul-semn

Punctul *ab initio* al descrierii concepțiilor despre cuvânt în calitate de semn și unitate lingvistică îl constituie teoriile antice. Pentru tradițiile științifice din antichitate e proprie elaborarea a două domenii (mai mult sau mai puțin) distincte: 1. Teoria nominării (lat. *nomen, -inis* – „nume”), comună pentru tradițiile

indiană, chineză și mediteraniană; 2. *Ars grammatica* (arta gramaticii), ce diferă de la o tradiție lingvistică la alta în funcție de tipul scrierii (fonemografie, silabografie, ideografie) și de obiectivele concrete pe care și le formulau autorii antici.

Teoria nominării a încercat să abordeze (de pe pozițiile filosofiei antice, al cărei component esențial era) problema naturii cuvântului într-o accepție foarte largă (*nume, vorbire, limbaj*), problema „raportului dintre obiect și denumirea lui, a legilor de asociere a celor două laturi ale cuvântului (sonoră și semantică). Varianta chineză a acestei teorii, având ca bază filosofică învățătura lui Confuciu*¹, considera că numele nu este o simplă denumire convențională a unui lucru (obiect sau om), ci conține în sine și indicații cu privire la întrebuințarea acestui obiect sau explică conduita lui”[1, 8]. Denumirea unui obiect (lucru, fenomen) ar reflecta particularitățile lui esențiale și ar determina regulile de folosire a lui. De aici concluzia că cuvintele (numele) nu trebuie pronunțate arbitrar, la întâmplare, întrucât ele impun anumite acțiuni față de obiectele respective sau relații între ele, între oameni, între obiecte și oameni. Trebuie remarcat că această teorie este o reminiscență a magiei cuvintelor.

Știința cuvintelor a fost considerată mult timp o parte a filosofiei, limba apărând ca un instrument de comunicare și ca expresie a spiritualității omenești.

Concepțiile asupra cuvântului elaborate în India antică au dublu aspect: filosofic și metodologic. Cuvântul, pentru gânditorii indieni antici, este legat de existența obiectelor a căror esență o constituie. Cuvântul are deci o realitate obiectivă și „are, într-un anumit fel, prioritate față de lucrurile manifestate în univers. Acest raport este explicat prin teoria cosmogonică hindusă, care consideră forța creatoare ca fiind o vibrație generatoare a universului”[2, 31]. Cât ține de aspectul metodologic (sau *aspectul de metodă*), trebuie de menționat filosoful Panini*² care a făcut prima analiză concretă a limbii sanscrite. Tratatul lui Panini, numit *Ashtadhyayi* („Opt secțiuni”) conține circa 4000 de reguli sau/și aforisme (în sanscrită - *sutre*):

1. În secțiunea întâi sunt definiți termenii gramaticali și regulile de interpretare a lor.
2. În secțiunea a doua sunt descrise/analizate cuvintele compuse și raporturile cazuale. Panini distinge 7 (șapte) cazuri, care încă nu aveau denumiri, însă erau notate prin cifre: *cazul 1, cazul 2, cazul 3 etc.*
3. Secțiunea a treia cuprinde sufixele primare și regulile de îmbinare a lor cu teme verbale. Tot în cadrul acestei secțiuni sunt explicate minuțios flexiunile verbale.
- 4-5. Secțiunile a patra și a cincea includ sufixele secundare, ce se adaugă la teme neverbale.

6-7. În secțiunile a șasea și a șaptea se expun regulile accentuării și modificările fonetice (în sanscrită - *sandhi*).

8. Secțiunea a opta este consacrată diverselor tipuri de *sandhi* și de alternanțe fonetice.

Cunoscutul savant american Leonard Bloomfield (1887-1949), care a condus dezvoltarea lingvisticii structurale în Statele Unite în anii 1930 și 1940, menționa, pe drept, că „gramatica lui Panini...este unul dintre cele mai mari monumente ale rațiunii umane. În ea sunt descrise extrem de minuțios toate cazurile de modificare a cuvintelor, precum și toate construcțiile sintactice, care se întâlnesc în sanscrită. În prezent nu există o altă limbă, ce ar fi descrisă atât de perfect” [5, 25]. Gramatica lui Panini, compusă din reguli formale, este precursora a gramaticilor structurale actuale.

În teoria cuvântului, antichitatea greacă a cunoscut celebra dispută *physei/thesei*, care a reușit să opună susținătorii ideii originii naturale a limbajului celor pentru care limba nu era decât o convenție socială. Mult controversată a fost problema nominării (în care au fost susținute cele două teorii, semnalate mai sus). *Mărul discordiei* îl constituia interpretarea diferită sau, mai bine zis, radical opusă, a raportului *cuvânt-obiect* (în ce măsură își găsesc reflectare în denumire însușirile obiectului). În acest context remarcăm că grecii antici au creat teorii a numelui-instrument pentru

a gândi lucrurile. Din greacă *logos* înseamnă: cuvânt, idee, rațiune, ordine. Heraclit*³ din Efes definește *logosul* drept ordinea necesară proprie atât cosmosului, cât și societății, și gândirii. El a fost unul dintre primii filosofi care au argumentat teoria *physei*. Adepții acestei teorii considerau că denumirea unui obiect (sau lucru) e determinată de natura lui, că în denumire, în cuvânt, în Logos își află expresia esența lucrului desemnat, în denumire se reflectă particularitățile substanționale ale obiectului.

Adepții teoriei *thesei*, din contra, susțineau că denumirile au un caracter convențional – rezultat al convenției dintre oameni – și nu au nici o legătură cu natura, cu esența lucrurilor denumite. De exemplu, Democrit*⁴ considera că lucrurile sunt denumite prin cuvinte nu în baza naturii lor, ci conform unei convenții dintre membrii unei colectivități lingvistice. În favoarea acestei idei filosoful grec aduce câteva argumente, exprimate prin următoarele necorespondențe dintre lucruri și denumirile lor:

1. Multe lucruri au câteva denumiri, ceea ce ar fi imposibil dacă denumirea ar fi determinată de natura, însușirile, esența obiectului denumit (În lingvistica contemporană acest fenomen se numește *polisemie*, *omonimie*).
2. Mai multe cuvinte au câteva sensuri (dacă între obiect și denumirea lui ar fi o legătură necesară,

dacă obiectul, natura, esența lui ar cere anume această denumire și nu alta, atunci fiecare cuvânt ar avea doar un singur sens). Actualmente, acest fenomen se numește *sinonimie*.

3. Cu timpul denumirea unui obiect poate fi înlocuită cu alta. În cazul când denumirea este determinată de însușirile obiectului, ea nu poate fi înlocuită cu alta. Acest fenomen se numește astăzi *arhaizare*, adică nu dispare obiectul, ci numai denumirea lui, fiind imediat înlocuită cu una nouă. Cuvintele învechite, numite *arhaisme*, sunt ieșite din uz în urma concurenței cu sinonimele lor contemporane. Astăzi aflăm din izvoarele vechi că în limba română *cuvântul* (vorba) într-un timp îndepărtat purta numele *voroavă*; *gura* – *rost*; *baia* – *feredeu*; *negustorul de basmale* – *bogasier*; *abecedarul* – *bucoavnă*; *funcționar de stat* (de rang mic) – *cinovnic*; *polonez* – *leah*; *liber* – *volnic etc.*

4. Multe noțiuni nu au semne verbale.

Reluând tezele lui Heraclit, stoicii au interpretat Logosul ca fiind rațiunea divină, cuvântul reprezentând după ei aspectul extern al gândirii. Pentru *Philon din Alexandria**⁵(mai este numit *Filon Iudeul* 15/10 î.Hr. - 54 d.Hr), Logosul este o forță intermediară între Dumnezeu și Lume. Teoria filosofului evreu a avut ecou în neoplatonism și în literatura creștină, unde

Logosul a fost identificat cu Iisus Hristos („La început a fost Cuvântul...”Ioan,I, 1).

Controversa privind natura raportului dintre obiect (lucru, fenomen etc.) și denumirea lui a fost obiectul celebrului dialog *Cratylus* de Platon (427-347 î. Hr.). Personajul Cratylus susține că există ceva natural în anumite cuvinte fără a putea spune în ce constă această natură. Autorul face o delimitare clară dintre cuvintele primare, nederivate, și cele secundare, derivate, formulează ideea formei interne a cuvântului, menționând faptul că unele cuvinte își pierd forma internă, se deetimologizează și pot să-și schimbe completament sensul inițial. Prin întreg dialogul, ca un fir roșu, trece ideea că legătura dintre obiect (lucru etc.) și denumirea lui (cuvânt/logos) nu este nici absolut arbitrară, convențională, dar nici întru totul determinată de natura obiectului denumit. El susține „ipoteza simbolismului fonetic, potrivit căreia cuvintele, la faza actuală de dezvoltare a limbii (autorul are în vedere perioada când el a trăit, sec. al V-VI-lea î. Hr.), au fost derivate de la cele *primare*, iar cuvintele primare au apărut ca rezultat al asociațiilor dintre sunete și anumite proprietăți ale obiectelor”[1,14]. Platon a fost primul care și-a dat seama că în fiecare limbă există cuvinte *determinante* pentru psihologia colectivă.

La controversa dintre physeiști (adeptii teoriei *physei*) și theseiști (adeptii teoriei *thesei*) a participat și

ilustrul savant enciclopedist din antichitate Aristotel (384-322 î. Hr.), care adoptase o poziție fermă cu privire la tema corespondenței dintre cuvinte și idei. Pentru el, cuvintele nu sunt un fenomen natural, ele sunt pur convenționale. Denumirile nu conțin nimic de la natură, numele capătă sens numai atunci când devine simbol, semnul desemnând un obiect. Legătura dintre obiect și denumirea lui nu este directă, nemijlocită; drept verigă intermediară în această legătură servește reprezentarea obiectului în conștiința omului (actualmente, vom numi această *reprezentare în conștiința omului* – noțiunea despre obiect). Acest semn trebuie să depășească conștiința individuală pentru a deveni o reprezentare colectivă. Ideile lui Aristotel se regăsesc la baza semioticii actuale.

O contribuție însemnată la dezvoltarea lingvisticii grecești în perioada ei filosofică au adus școlile filosofice, cum ar fi *școala stoicilor* (despre această școală a se vedea 1.2.1, pag.14), *școala epicuriană* (sec. IV î. Hr. – sec. VI d. Hr.), care-și poartă numele de la fondatorul său Epicur*⁶, filosof grec antic. Epicurienii au fost primii care au abordat faptele de limba într-o perspectivă istorică. Ei considerau că nimeni nu a distribuit nume lucrurilor; limba este „produsul naturii și ea a devenit ceea ce este sub stimulii necesității omenești, transformându-se sub imperiul condițiilor concrete de existență”[apud 2, 33].

În perioada sec. XI-XII începe controversa dintre *realism* și *nominalism*, care opunea pe adepții lui Aristotel celor ai lui Platon. Realistii susțineau că noțiunile generale (*universalia*) constituie realități cu caracter spiritual, ele sunt anterioare lucrurilor individuale pe care le determină. Existență reală au doar noțiunile generale, iar obiectele, fenomenele respective ar fi niște copii palide ale lor: *universalia sunt realia*. Cel mai cunoscut/celebru dintre realiști a fost Toma D'Aquino*⁷. Nominaliștii (Roscelin de Compiègne (1050-1121), mai cunoscut sub numele său latinizat Roscellinus Compendiensis sau Rucelinus, a fost un filosof și teolog francez, considerat fondator al nominalismului [11] ș.a.) considerau că numai lucrurile individuale și proprietățile lor au o existență reală, noțiunile generale nu există independent de obiecte și nu reflectă proprietățile lor, noțiunile generale nefiind decât simple cuvinte: *universalia sunt nomina*. Pornind de la aceste premise ontologice, nominaliștii „ajungeau la concluzia caracterului convențional al cuvintelor, în timp ce realiștii le considerau arhetipuri.”[2, 33]. Aceste teorii se situau în cadrul unor discuții teologice.

În Europa occidentală este inaugurată în sec. al XVII-lea o filosofie lingvistică bazată pe aristotelism. Teoria *cuvântului-semn* (fondată de Aristorel) se dezvoltă în această perioadă în cadrul a două orientări: *raționalistă* și *empiristă* (a se vedea 1.1., pag. 7-9).

În sec. al XVIII-lea este preluată problema originii limbii. Sunt formulate câteva teorii, cum ar fi: teotia convenției sociale de J.J. Rousseau*⁸, teoria funcțional-mentală de Didro*⁹, teotia originii naturale de Herder*¹⁰ ș.a. Teoriile enumerate, deși diferă una de alta prin interpretarea concretă a condițiilor, factorilor ce au determinat apariția limbajului, totuși comportă o semnificație comună: conceperea istorică, evoluționistă a limbii – calitate pe care ea a avut-o chiar de la origine. Prin aceasta teoriile date se deosebesc de teoriile, în fond, statice, care au circulat în lingvistica antică și medievală.

Dincolo de speculațiile sociologice, teoriile din această perioadă conțin și o filosofie a cuvântului. Reluând un aspect al vechii controversă *physei – thesei* din perioada filosofică a lingvisticii antice grecești, *Francis Bacon*, *John Locke* și *Alexandru Nikolayevici Radișev**¹¹ susțin caracterul de semn al cuvântului, natura accidentală și arbitrară a legăturii cuvântului cu obiectul denumit. Mai mult, *Bacon* afirmă că funcția comunicativă este proprie și unor mijloace nelingvistice (mimica, gesturile, desenele etc.), ce sunt, la fel ca și cuvintele, percepute cu ajutorul organelor de simț și dispun de trăsături diferențiale suficiente pentru a exprima diferite noțiuni. Filosoful englez, pentru a sugera ideea valorii comunicative a diverselor mijloace, compară cuvintele cu monedele, care pot fi bătute din

metale diferite, fără a afecta calitatea lor de monede. Aceste idei, aproape cu trei secole mai târziu, au fost folosite în semiotica lingvistică.

În sec. al XIX-lea, odată cu elaborarea metodei comparativ-istorice, procedeul comparării devine un mijloc eficient de sistematizare a materiei de limbă, iar interpretarea ei *istorică* e ridicată la rang de *principiu fundamental* al studiului lingvistic. Introducerea perspectivei istorice în studiul limbii n-a făcut decât să consolideze statutul cuvântului.

Comparatiștii F. Bopp*¹², J. Grimm*¹³, R. Rask*¹⁴ și alții au stabilit corespondențe genetice între limbi. Înrudirea limbilor, după Bopp, presupune nu numai asemănarea formală a unor elemente gramaticale ale limbilor comparate, dar și o unitate genealogică a lor, manifestată prin corespondențe legice în flexiunea verbală și nominală. Cuvântul este considerat acum ca o unitate având o evoluție autonomă.

Tot sec. al XIX-lea marchează începutul preocupării pentru dimensiunea sociologică a limbajului. Școala germană, care apare odată cu Humboldt*¹⁵ și care mai târziu a luat numele de „psihologia popoarelor”, prezintă limba ca o manifestare a psihologiei colective, a „sufletului popular”. Vocabularul unui popor exprimă concepția lui despre lume. „Limba poporului e spiritul lui, iar spiritul poporului e limba lui – este greu să ne

imaginăm ceva mai identic”[apud 1, 42]. Această teorie a avut un ecou prelungit, influențând concepțiile (școlile) *naturalistă, psihologistă* ș.a.

Unii lingviști ca F. de Saussure în Elveția sau Antoine Meillet*¹⁶ în Franța, au adoptat explicații sociologice. Considerând limba un fenomen social, cuvântul apare un concepția lor ca un semn (constituit socialmente) al obiectelor, fenomenelor desemnate. Remarcam că F. de Saussure a făcut un pas decisiv înainte în ceea ce privește metoda generală de cercetare lingvistică. El a arătat că evoluția limbii nu se reduce la istoria cuvintelor. Alături de aspectul istoric (diacronie), trebuie de luat în considerare sistemul, structura (sincronie) unde fiecare element trebuie să fie înțeles în relațiile sale cu celelalte elemente ale întregului (a se vedea 1.5., pag.55).

Limitele semnului lingvistic nu corespund cu cele ale cuvântului, deoarece într-un cuvânt se pot distinge mai multe unități sub formă de prefixe, sufixe, radicale sau un semn poate cumula mai multe cuvinte (cuvintele compuse, locuțiunile etc.). Sunt și paradigme care se cer integrate într-un semn. F. de Saussure, chiar dacă nu a dat răspuns la toate problemele pe care le-a trasat, a indicat, totuși, direcțiile ulterioare de cercetare. Teoriile elaborate de el au exercitat o influență considerabilă asupra dezvoltării lingvisticii din sec. al XX-lea. Numeroși discipoli și adepți i-au preluat și dezvoltat

anumite teze și idei, elaborând lucrări valoroase și creând școli și direcții în lingvistică. Astfel, Antoine Meille*¹⁶, Emile Benveniste*¹⁷ș.a. au continuat problematica comparativ-istorică, aplicând în studiile lor principiul analizei în sistem a fenomenelor fonetice și gramaticale ale limbilor indo-europene. Charles Bally*¹⁸, Albert Sechehaye*¹⁹, Antoine Meille, Emile Benveniste au continuat direcția sociologică în lingvistica occidentală, al cărei fondator este considerat de asemenea F. de Saussure. Teoriile saussuriene privind sistemul și structura limbii, relațiile dintre unitățile din sistem etc. au constituit drept bază pentru o nouă direcție în lingvistica sec. al XX-lea – cea **structurală**.

În contextul urmașilor lui F. de Saussure, vom focaliza atenția asupra lui André Martinet*²⁰, principalul reprezentant al școlii funcționale franceze. În lucrarea sa *Elemente de lingvistică generală*, autorul ia ca punct *ab initio* pentru analiza elementelor minimale ale limbii propria teorie despre *dubla articulare a limbajului*. Prima articulare este cea „conform căreia orice fapt de experiență pe care vrem să-l comunicăm altora este analizat într-o serie de unități înzestrate cu o *formă vocală* și cu o *semnificație*”[apud 2, 38]. De exemplu, dacă te doare piciorul sau umărul, poți să strigi de durere și aceste stigăte vor fi recepționate corect de anturaj. Dar, pentru

a constitui o comunicare lingvistică, aceasta-i insuficient. Strigătele sunt inalizabile, ele corespund senzației de durere. Situația se schimbă (este diferită) dacă se pronunță „Mă doare piciorul”. Dintre cele trei unități ale enunțului (*mă, doare, piciorul*), nici una nu corespunde specificului situației, deoarece fiecare dintre ele poate fi regăsită în *alte* contexte pentru a comunica *alte* fapte de experiență. Unitățile din „prima articulare au un sens și o formă fonică. Ele nu pot fi analizate în unități succesive mai mici dotate cu sens, dar forma fonică poate fi divizată într-o serie de unități, fiecare contribuind să diferențieze unitatea de prima articulare de alte unități de același rang”[apud 2, 38]. Altfel zis, forma fonică are numai latura materială și funcție diferențială. Acest fenomen reprezintă a doua articulare. De exemplu, cuvântul *mare*, care are un complex fonic și un sens propriu, nu poate fi divizat în unități semnificative mai mici, dar complexul sonor poate fi analizat în patru unități (m-a-r-e) care, înlocuite cu alte unități de a doua articulare, pot forma cuvinte noi (*sare, tare, oare, zare; mure, mire, mere etc.*). André Martinet consideră unitățile de prima articulare ca fiind *semne lingvistice minimale*, numindu-le **moneme**. Cuvântul poate coincide cu monemul, dar poate fi format din mai multe moneme. În cuvântul *spală* avem două moneme: *spal-*, care desemnează un anumit tip de acțiune, redă sensul lexical, și *-ă*, care

indică persoana a 3-a sing./pl., prezent indicativ, adică sensul gramatical (persoana, numărul, timpul, modul). Orice combinație de moneme este numită de A. Martinet *sintagmă*. Autorul francez lărgiște accepțiunea noțiunii de semn (cuvântului-semn). Pentru el, semn lingvistic este orice fapt de limbă care dispune de un *semnificat* și un *semnificant*, adică poate varia de la *monem* până la *enunț*.

Teoria gramaticii generative, fondată de Noam Chomsky*²¹, aduce o perspectivă calitativ nouă, total diferită în analiza cuvântului și a raporturilor sale cu structura enunțului. În structuralismul clasic, enunțul este considerat drept rezultatul combinării cuvintelor-semne. Generativismul, dimpotrivă, reprezintă cuvântul ca un produs al enunțului, iar gramatica ar fi un mecanism capabil să producă un număr de fraze gramaticale. Capacitatea „înăscută a vorbitorilor de a emite și de a înțelege un număr nedefinit de fraze se numește *competență*. Felul în care este folosită competența în actele vorbirii concrete se numește *performanță*” [2, 39]. N. Chomsky dă prioritate competenței, adică capacității logice a vorbitorilor, astfel apare ca un descendent al gândurilor de la *Port-Royal*.

Gramatica generativă concepe limba (ca un proces de creație) la două nivele: **1. Structura profundă (de adâncime)** de natură sintactico-semantică; **2.**

Structura de suprafață exprimată prin forma morfofonetică a cuvântului. Cuvântul este un element de suprafață, rezultatul unei serii de transformări. După Chomsky, creativitatea lexicală poate fi explicată prin anumite proceduri care consistă în combinarea mai multor propoziții. Prin urmare, într-o propoziție ca :

„Tratatul de pace cu turcii au ajuns la rezultate importante” se poate intercala o propoziție relativă cu valoare calificativă: „Tratatul de pace cu turcii, *care au fost foarte lungi*, au ajuns la rezultate importante.” Atributiva poate fi redusă la un adjectiv „Tratatul *lungi* de pace cu turcii au ajuns la rezultate importante” etc. Este de remarcat că preocupările generatiștilor de a crea un mecanism care permite producerea unui număr, practic, infinit de fraze „a dus la marginalizarea teoriei cuvântului-semn. Pe de altă parte, discuția pe care au făcut-o între competență și performanță este de un mare interes pentru semiologie, deoarece aruncă o lumină nouă asupra problemei funcționării codurilor”[2, 40].

Note:

*1.● Confucius (sau *Kong Fu Zi*, n. 550 î.Hr. - d. 478 î.Hr.) a fost un filosof chinez antic, născut în regiunea Lu, filosof care a influențat decisiv gândirea asiatică [3].

***2.● Panini** (sec. V-VI î. Hr.), gramatic indian. Autor al unei gramatici în care descrie în 4000 de reguli (sutre) fonetica și morfologia limbii sanscrite [4, 1584].

***3.● Heraclit din Efes** (535 î.Hr. - 475 î.Hr.), cunoscut ca „Obscurul” (*Skoteinos*), a fost un filosof grec presocratic. El nu a fost de acord cu *Thales*, *Anaximandru* și *Pitagora* în legătură cu substanța fundamentală și considera că elementul fundamental din care derivă toate celalalte este *focul*, în locul *apei*, *aerului* sau *pământului*, cum considerau filosofii care l-au precedat. Acest lucru a dus la convingerea că schimbarea este un lucru real și că stabilitatea este iluzorie. Pentru Heraclit, totul este „într-un flux”, după cum spune aforismul *Panta rei*, ce-i este atribuit: „Totul curge, nimic nu rămâne neschimbat”.

De asemenea, Heraclit a devenit cunoscut pentru că a afirmat: „Nici un om nu poate să intre în apa aceluiași râu de două ori, deoarece nici râul și nici omul nu mai sunt la fel”. Această afirmație exemplifică punctul culminant al credinței materialiste. Materia lucrurilor se transformă tot timpul și singurul lucru constant este *forma*, care poate fi exprimată în limbajul atemporal al formulelor matematice.

Punctul de vedere al lui Heraclit, prin care explicarea schimbării ar trebui să fie baza oricărei teorii naturale se opunea foarte puternic lui *Parmenide*, care

considera că schimbarea este o iluzie și că totul este static.

Unica sa scriere care s-a păstrat, căreia posteritatea i-a dat titlul de *Peri physeos* (Despre natură), nu este o lucrare sistematică, ci mai degrabă un jurnal în care autorul și-a consemnat, sub formă de maxime, concluziile asupra unor probleme-cheie ale filosofiei. Interpretarea celor 130 de fragmente rămâne și astăzi subiect de dispută.

Totul în univers și societate se supune unei ordini necesare, desemnate de Heraclit cu numele *logos*. Gândirea lui Heraclit a avut în antichitate o puternică influență asupra concepției filosofice a stoicilor; a exercitat o constantă fascinație pentru *Hegel, Marx, Engels și Lenin*.

Referitor la limbajul lui Heraclit, *Socrate* i-ar fi spus lui *Euripide*: "Partea pe care am înțeles-o e minunată și îndrăznesc să cred că e la fel și cea pe care n-am înțeles-o; dar este nevoie de un cufundător din Delos spre a înțelege totul" (Diogene Laerțiu, II, 22)[6].

***4.●Democritos** (n.460, Grecia - d.360 î.Hr., Grecia) a fost un important filosof grec presocratic, descendent al unei bogate familii din *Abdera, Tracia*. Democrit a călătorit foarte mult (prin *Grecia, Egipt și Persia*), a revenit apoi în cetatea natală unde a devenit celebru prin vastitatea și enciclopedismul cunoștințelor sale. Democrit a fost un cetățean al coloniei ionice Abdera

așezată pe coasta tracică. De aceea el a căpătat și numele de „Abderitul”. Orașul în care s-a născut Democrit era un înfloritor centru comercial și cultural; tatăl lui era nespus de bogat și deaceia se poate presupune că Democrit s-a bucurat de o educație aleasă, deși o legenda îl prezintă ca fiind instruit de către un mag persan.

Unii istorici ai filosofiei lansează/prezintă ideea că Aristotel și-ar fi câștigat bogata sa știință și din studiul operelor lui Democrit. Este interesant de remarcat că un savant de talia lui Democrit a spus totuși: *„Nu mulțimea de cunoștințe este vrednică de năzuit, ci bogăția intelectului.”* Despre faptul că Democrit ar fi întemeiat o școală filosofică nu știm nimic. A scris însă nespus de multe lucrări, dintre care nu ni s-au păstrat decât cca. 300 de fragmente. Din relatările acelor care au cunoscut opera lui Democrit, aflăm că el scria clar și foarte sistematic. Cea mai vestită lucrare a acestui abderit a fost (după Diog. Laert., IX, 41) „Mikros dikosmos”. Ea este des citată de Epicur. De asemenea, și Aristotel îl citează foarte des, dar aceasta mai ales ca să-l combată și nu totdeauna cu aceeași obiectivitate. Dimpotrivă, Platon nu-l amintește, dar polemizează cu concepția materialistă.

Asupra filosofiei lui Democrit avem însă destule date ca să-o putem cunoaște și aprecia. Miezul acesteia îl constituie *atomistica*, pe care, deși n-a descoperit-o

Democrit, este totuși meritul lui de a o fi dezvoltat și fundamentat.

Democrit a preluat teoria atomistă a dascălului său, *Leucip*, dezvoltând-o într-un adevărat sistem filosofic, conform căruia la baza lumii se află atomii, care coincid cu realul - *plinul (to on)*, și *vidul, neantul - golul (to menon)*. Atomii sunt particule solide, indivizibile, imperceptibile, necreate și eterne, în continuă mișcare; din combinarea lor, iau naștere toate lucrurile care alcătuiesc universul (atât corpurile materiale cât și sufletul uman).

Spre deosebire de alți filosofi care credeau într-o lume unică, având pământul în centru, Democrit formulează „teza lumilor infinite”. Democrit a fost primul care a afirmat că forța motrice a istoriei omenirii este nevoia (*chreia*), necesitățile oamenilor. Democrit a emis ideea dezvoltării ascendente a societății omenеști. Poziția lui Democrit era anti-teza mitului despre epoca de aur și decăderea permanentă a umanității.

În organele omului atomii îndeplinesc anumite funcțiuni : în creier se află *gândirea*, în inimă *mânia*, în ficat *poftele*. Prin respirație omul ia atomi din aer, prin expirație el elimină atomi. Pe acest proces se bazează viața. Atomii sunt datul ultim al vieții. Sufletul este constituit din atomi fini, netezi, rotunzi, asemenea cu aceia ai focului. Acești atomi sunt cei mai rapizi și prin mișcarea lor, ce întrepătrunde întreg corpul, se produc

toate fenomenele vieții. Deci, pentru Democrit, *sufletul* este o *materie speciala* ; o materie ce este răspândită în întreg universul, în care se produc fenomenele calorice și ale vieții. Interesant este că Democrit cunoaște deosebirea dintre corp și suflet și el operează cu această deosebire - după cum vom vedea - în etica sa. Sufletul este totuși esențialul în om, în timp ce corpul este numai un înveliș al sufletului. "*Frumusețea corpului are ceva animalic, dacă acesta este lipsit de spirit*" și "*fericirea și nefericirea se află în sufletul tău*", zice Democrit. Dar să nu anticipăm asupra concepției democritiene despre suflet.

Democrit n-a făcut o teorie a sufletului, pentru a face din acesta un principiu mai adânc, pentru a putea să lămurească fenomenele naturii. Pentru acesta sufletul nu este o forță ce creează lumea, ci el este o materie lângă alte materii. *Empedocle* a făcut din raționalitate o calitate interioară a elementelor. Democrit, dimpotrivă, considera rațiunea "numai un fenomen ce urmează din constituția matematică a anumitor atomi în relație cu alți atomi". Această este un merit al lui Democrit, căci orice filosofie, ce vrea să atace serios problema lumii fenomenale, trebuie să se întoarcă la acest punct.

Concepția lui Democrit despre suflet și spirit nu s-a născut dintr-o năzuință generală de a ajunge la un "principiu mai adânc" pentru exemplificarea lumii, căci

el a considerat, așadar, spiritul ca o materie alături de alte materii și nu ca o forță ce formează lumea.

Opera sa, extrem de bogată și variată (circa 50 de tratate), se distinge prin claritatea lingvistică și eleganța stilului; Cicero îl compara pe Democrit cu *Platon* în această privință. *Diogene Laerțiu* menționează titlurile a 12 tratate ale lui Democrit despre **matematică** (*Geometrika, Arithmoi - Numere* etc), 16 de **fizică** (*Cosmographie, Perton planeton - Despre plante*), 8 de **etică** (*Peri andragathias e Peri aretes - Despre bărbăție sau despre virtute; Peri euthymies - Despre bucurie*), 8 de **muzică** (*Peri rythmon kai harmonies - Despre ritmuri și armonie*), grupate în tetralogii.

Gândirea lui Democrit, cel mai de seamă filosof materialist al lumii antice, a exercitat o puternică influență asupra filosofilor de la *Epicur* și *Lucrețiu* până la *Francis Bacon, Galileo Galilei* și *Leibniz* [7].

***5.● Philon din Alexandria (Filon Iudeul)**, (n. 15/10 î.Hr. - d. c. 54 d.Hr.) a fost *un filosof mistic evreu de limbă greacă din Egipt*, unul dintre cei mai mari filosofi elenistici din rândul evreilor. A încercat să combine religia iudaică cu *platonismul, pitagorismul* și *stoicismul*. A recurs în acest scop la interpretări alegorice ale dogmelor religioase tradiționale în spiritul acestor concepții filosofice. Concepțiile sale au avut un rol important în formarea teologiei *creștine* [8].

***6.● Epicur** (342 î.Hr.– 270 î.Hr.) a fost un filosof grec, fondatorul *Epicurismului*. Născut în insula *Samos*, fiu al atenianului Neocles, Epicur trăiește perioada de decadență a lumii grecești, după dominația exercitată de *Filip al Macedoniei* și de către fiul său *Alexandru cel Mare*. Epicur își urmează părinții în exil la Colofon, unde se afirmă ca profesor de filosofie. Își deschide propria școală de filosofie care rivaliza cu Academia și Peripatos. Prin activitatea de la Atena, Epicur pune bazele unui nou curent filosofic - *epicurismul* (este doctrina morală a lui Epicur și a discipolilor săi bazată pe teoria etică a fericirii raționale a individului.) – care a avut un puternic ecou până la sfârșitul *lumii antice*. Filosofia lui Epicur este construită din trei părți:

- *Kanonika (Logica)*, necesară pentru deosebirea *adevărului de fals*.
- *Physika (Fizica)*, ce propune o explicație filosofică a naturii.
- *Ethika (Etica)*, ce tratează despre condițiile vieții fericite.

Ordinea acestor trei părți este importantă: ea corespunde sistemului lui Epicur. Etica este în fapt scopul filosofiei, care are ca fundament fizica: ea oferă, grație canonicii, cunoașterea naturii, care îi va permite înțeleptului să fie fericit [9].

***7.● Sfântul Toma de Aquino** (n. cca. 1225 - d. 7 martie 1274, Mănăstirea Fossanova, Statul Papal, azi comuna Priverno, Italia) a fost un călugăr *dominican*, teolog, filosof, *doctor al Bisericii*. În lucrările lui și-au găsit reflectare un șir de probleme, cum ar fi: *Ființa, esența, existența; Substanțele compuse: forma și material; Esența substanțelor simple; Concepția despre suflet; Argumentele existenței lui Dumnezeu; Rațiune și voință. Virtutea.*

Ediții în limba română:

- *Summa Theologica (Ia), vol.1*, traducere de Alexander Baumgarten (coord.), Cristian Bejan, Andrei Bereschi, Gabriel Chindea, Marcela Ciortea, Emanuel Grosu, Laura Maftai, Mihai Maga, Adrian Muraru, Laura-Maria Popoviciu, Vasile Rus, Delia Savinescu, Wilhelm Tauwinkl, Editura Polirom, Iași, 2009.
- *Summa Theologica (Ia IIae), vol.2*, traducere colectivă coordonată de Andrei Bereschi (*în curs de apariție la Editura Polirom*)
- *Summa Theologica (IIa IIae), vol. 3*, traducere de Stela Avram, Alexandra Baneu, Alexander Baumgarten (coord.), Cristian Bejan, Mihai Ciucur, Daniel Coman, Ioana Curuț, Claudia Renata David, Carmen Fenechiu, Emanuel Grosu, Cristina Melania Horotan, Florina Ion, Andrei Marinca, Laura-Maria Popoviciu, Otniel Vereș, Notă

preliminară, note și îngrijirea ediției de Alexander Baumgarten, Editura Polirom, Iași, 2016.

- *Expunere la simbolul apostolilor (Expositio in Symbolum Apostolorum)*, ediție bilingvă, traducere și studiu de Wilhelm Dancă, Editura Polirom, Iași, 2016.
- *Despre adevăr (De veritate)*, traducere de Tereza-Brândușa Palade, Editura Galaxia Gutenberg, 2012.
- *Despre ființă și esență (De ente et essentia)*, ediție bilingvă, traducere de Eugen Munteanu, Editura Polirom, Iași, 2008.
- *Întrebări disputate despre suflet (Quaestiones disputate de anima)*, traducere de Gabriel Chindea, Editura Humanitas, 2006.
- *Despre guvernământ (De gubernatione)*, ediție bilingvă, traducere de Andrei Bereschi, prefață de Peter Molnar, Editura Polirom, 2005
- *Despre Dumnezeu Treime (De Deo Trino)*, traducere de Cristian Șoimușan, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2004.
- *Despre principiile naturii către fratele Slivestru (De principiis naturae ad fratrem Silvestrum)*, traducere de Valentin Doru Căstăian, note și comentarii de Alexander Baumgarten, eseu despre analogia ființei la Sfântul Toma de Aquino de Alin Tat, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001.

- *Despre eternitatea lumii (De aeternitate mundi)*, în: *Despre eternitatea lumii. Fragmente sau tratate*, traducere de Alexander Baumgarten, Editura IRI, București, 1999.
- *Despre unitatea intelectului împotriva averroiştilor (De unitate intellectus contra Averroistas)*, traducere de Alexander Baumgarten, Editura Decalog, Satu Mare, 1997; sau în: *Despre unitatea intelectului. Fragmente sau tratate*, traducere de Alexander Baumgarten, editura IRI, București, 2000.
- *Despre ființă și esență (De ente et essentia)*, traducere de Dan Negrescu, Editura Paideia, București, 1995.
- *Despre învățător (De magistro)*, ediție bilingvă, traducere de Mariana Baluta-Skultety, Editura Humanitas, 1994. [10].

***8.●Jean Jacques Rousseau** (n. 28 iunie 1712 - d. 2 iulie 1778) a fost un filosof francez de origine geneveză, scriitor și compozitor, unul dintre cei mai iluștri gânditori ai *Iluminismului*. A influențat hotărâtor, alături de *Voltaire* și *Diderot*, spiritul revoluționar, principiile de drept și conștiința socială a epocii; ideile lui se regăsesc masiv în schimbările promovate de *Revoluția franceză* din 1789[12].

***9.● Denis Diderot** (mai este numit *Deni Didro*, n. 5 octombrie 1713, Langres – d. 31 iulie 1784, Paris) a

fost un filosof și scriitor francez. Acest om destinat preoției a urmat cu totul o altă cale, mânat de setea de cunoaștere și de convingerile sale filosofice. Acest drum a făcut din el unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai *Iluminismului* și opera sa vastă, din care nu se poate desprinde *Enciclopedia*, a rămas una dintre cele mai importante din literatura franceză [13].

***10.●Johann Gottfried von Herder** (n.1744 - d.1803), filosof, teolog și poet german, cunoscut mai ales pentru influența exercitată de scrierile sale asupra unor reprezentanți ai clasicismului german ca *Johann Wolfgang von Goethe* și *Friedrich von Schiller* și asupra dezvoltării *romantismului*. Teoretician al mișcării "Sturm und Drang", a fost considerat de filologul Fritz Martini cel mai de seamă "*animator din istoria mișcărilor de idei germane*"[14].

***11.● Alexandru Nikolayevici Radișev** (n, 31 august 1749, Москва, Rusia – d. 24 septembrie 1802, Санкт-Петербург, Rusia) a fost un autor rus și critic social care a fost arestat și exilat de Ecaterina cea Mare. El a pus în evidență tradiția *radicalismului* din literatura rusă cu romanul său din 1790 *Călătorie de la Sankt Petersburg la Moscova*. A fost educat la *Universitatea din Leipzig* [15].

***12.●Franz Bopp** (n. 1791- d. 1867, Berlin,) a fost un lingvist și filolog german, cunoscut pentru studiul comparat al limbilor indo-europene. Cea mai valoroasă

lucrare a savantului „Gramatică comparativă a limbilor sanscrită, zend, greacă, latină, lituaniană, gotică și germană” poate fi considerată începutul studiilor indo-europene ca disciplină academică.

A fost decorat cu ordinul *Cavaler al clasei civile pentru Știință și Artă*, ordin fondat de Frederic Wilhelm al IV-lea al Prusiei[16].

***13.● Jacob Ludwig Carl Grimm** (n. 4 ianuarie 1785, Hanau – d. 20 septembrie 1863, Berlin) a fost un cunoscut lingvist, folclorist și scriitor german. Este cunoscut mai ales pentru cele două volume de povești pe motive populare germane, pe care le-a scris împreună cu fratele său Wilhelm Grimm. Jacob Grimm este fondatorul școlii mitologice în folcloristică și autorul unui important studiu intitulat *Mitologia germană* (2 vol., 1835). A mai scris *Gramatica limbii germane* (1819) și *Dicționarul limbii germane* (împreună cu Wilhelm Grimm, neterminat) ș.a. A corespondat cu Josef Haltrich, directorul Gimnaziului din Sighișoara, pe marginea culegerii basmelor populare săsești din Transilvania [17].

***14.● Rasmus Kristian Rask** (22 noiembrie 1787, *Danemarca* -14 noiembrie 1832, *Copenhaga, Danemarca*) a fost un lingvist și filolog danez. A scris mai multe gramatici și a lucrat la fonologie și morfologie comparată. Rask a călătorit intens pentru a studia limbile, mai întâi în Islanda, unde a scris prima

gramatică a islandei, iar mai târziu în Rusia, Persia, India și Ceylon. Wikipedia (Engleză).

Educație: Universitatea din Copenhaga [18].

***15.●Wilhelm Christian Carl Ferdinand von Humboldt** (n.1767, Potsdam-d.1835, Tegel) a fost un remarcabil filosof politic și strălucit lingvist german, reprezentant al *liberalismului* clasic. A fost fratele lui Alexander von Humboldt. [19].

***16.●Antoine Meillet** (n. 1866, – d. 1936,) este principalul lingvist francez al primelor decenii din secolul al XX-lea [20].

***17.●Emile Benveniste** (1902 - 1976), lingvist francez. Profesor la Collège de France. Autorul unor lucrări de lingvistică generală și despre limbile indo-europene (*Probleme de lingvistică generală, Originea formării substantivelor în indo-europeană*)[4, 1179].

***18.● Charles Bally** (1865 - 1947), lingvist elvețian. Discipol al lui F. de Saussure (*Lingvistica generală și lingvistica franceză*), specialist în gramatica comparată a limbilor indo-eiropene, întemeietor al stilisticii lingvistice (*Tratat de stilistică franceză*)[4, 1163].

***19.● Albert Sechehaye** (4 iulie, 1870 — 2 iulie, 1946), a fost un lingvist elvețian. Este cunoscut pentru editarea prelegerilor lui Ferdinand de Saussure, *Cursul de lingvistică generală*. Unul dintre cei mai de vază reprezentanți ai școlii lingvistice de la Geneva [21].

***20.● André Martinet** (12 aprilie 1908, Franța - 16 iulie 1999, Franța) a fost un lingvist francez, influențat de munca sa în domeniul lingvisticii structurale.

Cărți: *Elemente de lingvistică generală* [22].

***20.● Avram Noam Chomsky** (n., 1928, SUA) este un lingvist, filosof, istoric și activist politic american, profesor emerit în lingvistică la *Massachusetts Institute of Technology* (MIT). În lumea academică, Chomsky este cunoscut pentru „teoria gramaticii generativ-transformaționale” și pentru contribuțiile sale în domeniul lingvisticii teoretice. El este cel care a revoluționat întreg sistemul lingvistic modern prin celebrele sale modele generative. Din punct de vedere ideologic este aliniat cu anarho-sindicalismul.

În afara lumii academice, Chomsky este foarte cunoscut în lumea întreagă pentru activitatea sa politică și pentru critica sa la adresa politicii externe a Statelor Unite, dar și a altor guverne. Chomsky se descrie ca un socialist libertar și simpatizant al anarho-sindicalismului. Este considerat și drept o persoană cheie în cadrul stângii politice din Statele Unite [23].

Rferințe bibliografice:

1. S. Berejan, I.Dumeniuc, N.Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.
2. Mihaela Scânteie, *Introducere în semiotică*, ed. Pygmalion, 1996.
3. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Confucius>.

4. Dicționar Enciclopedic Ilustrat, CARTIER, Cișinău, 1999.
5. Bloomfield L., *Language*, trad. din engleză în rusă, Moscova, 1968.
6. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Heraclit>.
7. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Democrit>.
8. https://ro.wikipedia.org/wiki/Philon_din_Alexandria.
9. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Epicureism>.
10. https://ro.wikipedia.org/wiki/Toma_de_Aquino.
11. https://cs.wikipedia.org/wiki/Roscelin_z_Compiegne.
12. https://ro.wikipedia.org/wiki/Jean-Jacques_Rousseau.
13. https://ro.wikipedia.org/wiki/Denis_Diderot.
14. https://ro.wikipedia.org/wiki/Johann_Gottfried_von_Herder.
15. https://it.wikipedia.org/wiki/Aleksandr_Nikolaevi%C4%8D_Radi%C5%1C4%8Dev.
16. https://ro.wikipedia.org/wiki/Franz_Bopp.
17. https://ro.wikipedia.org/wiki/Jacob_Grimm.
18. https://en.wikipedia.org/wiki/Rasmus_Rask.
19. https://ro.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_von_Humboldt.
20. https://ro.wikipedia.org/wiki/Antoine_Meillet.
21. https://en.wikipedia.org/wiki/Albert_Sechehay.

22. https://en.wikipedia.org/wiki/Andr%C3%A9_Martinet.
23. https://ro.wikipedia.org/wiki/Noam_Chomsky.

2.3. Teoria semnului lingvistic

În istoria filosofiei și a lingvisticii s-a afirmat nu o singură dată (de la Aristotel la de Saussure și până în prezent), că limba ar fi un sistem de semne apărut (din necesitatea de a comunica) pentru a denumi și a reda diverse obiecte, calități, însușiri procese, fenomene din lumea înconjurătoare sau noțiuni, judecăți, raționamente ca forme specifice de cunoaștere și reflectare a realității.

Cracterul semiotic al sistemului limbii este astăzi o axiomă, dar, de remarcat, că el nu este un sistem semiotic primar, ci unul secundar, deoarece elementele lui nu au nici un fel de asemănare și nici un fel de legătură cauzală cu obiectele pe care le denumesc. Semnele din sistemul limbii sunt dotate (a se vedea 2.9, tipuri de semne în sistemul limbii, p.215) cu o anumită semnificație nu în funcție nemijlocită de trăsăturile lor materiale, substanționale, dar datorită faptului că membrii colectivității ce vorbește aceeași limbă au atribuit în mod arbitrar (istoricește) unor secvențe de sunete o semnificație sau alta. Cuvântul **er** (grafic *air*) redă în limba franceză noțiunea de aer nu din cauză că proprietățile substanționale ale elementelor fonice

(înălțimea, intensitatea, durata etc. – toate acestea sunt proprietăți ale materiei și, totodată, caracteristici ale sunetelor) ar avea ceva comun cu aerul, dar din simplu motiv că istoricește acest cuvânt a denumit la poporul francez obiectul și noțiunea respectivă. Același lucru se poate afirma despre orice cuvânt primar, nederivat. Prin urmare, semnul lingvistic are o anumită semnificație nu prin sine însuși, ci prin „legătura ce se stabilește între aspectul lui material și reprezentarea în conștiința colectivă a unui obiect, fenomen ș.a. din realitatea înconjurătoare – relație arbitrară la origine, întâmplătoare, nemotivată. Proprietățile substanționale ale materiei din care-i alcătuit aspectul acustic al unei unități a limbii ajută la diferențierea ei de alte unități, la exprimarea și delimitarea unor semnificații diferite”[1, 74].

Majoritatea lingviștilor consideră că semnul lingvistic este o unitate bilaterală: o latură *materială* și alta *ideală*. El reprezintă, pe de o parte, o imagine acustică sau grafică, pe de altă parte, este dotat cu o anumită semnificație. O răspândire largă are anume părerea că nu numai semnificantul glosemului (imaginea acustică) ar avea caracter de semn, dar cuvântul în întregime, aspectul ideal fiind cel mai important atunci când urmează să atribuim caracter de semn unei sau altei unități materiale [2, 35]. Lingvistul rus Solnțev V. M., dimpotrivă, consideră că în calitate

de semn apare numai aspectul material al cuvântului ca fenomen fizic, substanţial, căruia i se atribuie istoriceşte în mod arbitrar însuşirea de a reda o semnificaţie. Aspectul ideal al cuvântului (semnificaţia lui), însă, ar fi condiţionată de clasa obiectelor din realitatea înconjurătoare şi noţiunea respectivă pe care le reprezintă [3, 116].

Vorbind despre unităţile tradiţionale ale limbii şi semnul lingvistic (altfel zis: *unitate lingvistică* versus *semn lingvistic*), putem menţiona că ele sunt apropiate, dar nu se suprapun, există unele nuanţe care cer a fi explicate. De exemplu, se contestă caracterul de semn al fonemului (nivelul fonematic), deoarece este o unitate *monoplană* (lipsită de sens) şi ar servi ca material de construcţie pentru alcătuirea altor unităţi, de la nivelul imediat superior, *morfematic* (fonem + fonem = morfem). Trebuie remarcat că chiar dacă fonemul (şi variantele lui din vorbire şi uzul comun) nu dispun de latura ideală, adică este lipsit de sens, totuşi nu este lipsit şi de valoare. De exemplu, în secvenţa sonoră **s-a-r-e**, realizată prin fonemele *s,a,r,e*, orice element fonic poate fi înlocuit cu un altul. Vom focaliza atenţia asupra fonemului iniţial **s-**, încercând să-l înlocuim cu alte foneme în această poziţie. Astfel, vom obţine: *mare, tare, zare, oare, pare, rare, dare, nare, care etc.* Observăm că fonemele evidenţiate se deosebesc unele de altele prin anumite trăsături diferenţiale, - fapt care

le permite să constituie opoziții fonologice. Ele (fonemele evidențiate) se opun și se pot substitui unele pe altele în aceeași poziție. Între ele, astfel, există relații paradigmatică. Unitățile respective capătă *valoare* (în cazul nostru - *diferențială*) anume datorită opoziției lor cu alte unități.

Se discută caracterul de semn al morfemului (unitatea nivelului morfematic), numit semisemn sau semn inferior. Morfemul este o unitate bilaterală, este dotat cu semnificație și, astfel, ar trebui, pe de o parte, să-l considerăm semn. Pe de altă parte, el nu denumește obiecte, fenomene, stări, acțiuni, calități, însușiri etc. sau reprezentările acestora în conștiința omului, dar numai sugerează ideea despre ele (obiecte, stări,...) sau redă semnificații de ordin gramatical. Morfemul nu dispune de funcție nominativă sau comunicativă, în acest sens el se deosebește de semnele lingvistice propriu-zise, el servește ca material de construcție pentru alcătuirea unităților de la nivelul imediat superior, *glosematic* (morfem + morfem = glosem). Glosemul este considerat cel mai veritabil semn (F. de Saussure, E. Benveniste, Ch. Bally ș.a.).

Glosemul (sau *cuvântul*) este semnul lingvistic cel mai evident: 1. S-a constituit istoricește într-un mediu social; 2. El substituie, semnifică, denumește anumite obiecte, fenomene, acțiuni etc. din realitatea înconjurătoare, precum și noțiunile despre aceste

obiecte, fenomene...; 3. Între aspectul *material* (acustic sau grafic) și cel *ideal* (semnificația pe care o redă) nu există o legătură motivată, nemijlocită, obligatorie; 4. Are o structură proprie care îl deosebește de alte semne; 5. Are funcție nominativă și ajută la formarea unei unități de la nivelul imediat superior, *sintaxematic* (glosem + glosem = sintaxem). Menționăm în această ordine de idei că se pot combina numai unitățile lingvistice omogene, adică de la același nivel (fonem cu fonem, morfem cu morfem, glosem cu glosem etc. și în nici un caz nu se pot combina unitățile eterogene, de la nivele diferite, adică nu putem combina fonem cu morfem, morfem cu glosem, fonem cu glosem, morfem cu sintaxem etc.).

Sintaxemul este constituit dintr-o succesiune de semne (gloseme), este o unitate bilaterală dotată cu expresie (latura materială) și conținut (latura ideală). Aspectul material are mai multe denumiri: *propoziție*, *model structural*, *tip propozițional*. Sintaxemul, ca unitate sintactică cu un conținut categorial general și cu un anumit model structural-tip, se realizează în vorbire printr-o varietate de *enuțuri* concrete, individualizându-și conținutul în funcție de contextul (uzual sau verbal) în care apare. Enunțul, „unitatea de bază a comunicării, este reprezentat printr-o secvență fonică asociată – în vederea transferului de informație – cu o semnificație. *Ca unitate comunicativă, enunțul se*

caracterizează prin referențialitate, prin corelație pragmatică a unei secvențe fonice cu o informație referitoare la un „fapt”, „eveniment”(al realității), *informație care constituie obiectul actului de comunicare*. Ca realizare lingvistică, enunțul se caracterizează prin asocierea secvenței fonice, delimitată prototipic prin pauze, cu un anumit contur intonațional”[4, 13]. Enunțurile sunt o formă de manifestare, dar și de existență a sintaxemului.

Sintaxemul servește la exprimarea legăturilor obiective dintre fenomenele realității, redă gânduri, sentimente, acte volitive etc. Cu toate acestea, el nu este considerat semn propriu-zis, ci *construcție semiotică*, deoarece semnul exprimă un raport de nominație (are funcție nominativă: glosemele/cuvintele denumesc obiecte, fenomene, acțiuni, stări, însușiri, calități etc.), pe când sintaxemul are funcție *comunicativă*.

Semnul lingvistic se caracterizează printr-o serie de trăsături care, pe de o parte, îl deosebesc de semnele din alte sisteme semiotice, iar pe de altă parte, îl apropie de acestea:

- ◆ este material; prin aspectul său material are caracter nonaccidental, nemotivat, arbitrar;
- ◆ aspectul lui material are caracter linear. Această proprietate a laturii materiale a semnului se manifestă evident în aspectul grafic al limbii, când literele, în formă de linie, se aranjează una după alta. Caracterul

linear al semnului lingvistic permite divizarea lui în elemente constitutive;

- ◆ este condiționat social, fiindcă a apărut în societate, este folosit în societate, iar individul/vorbitorul nu poate să-l utilizeze după bunul său plac;

- ◆ se opune altor semne din sistemul semiotic dat, intrând în diferite relații cu ele;

- ◆ are latura ideală, adică este dotat socialmente cu sens;

- ◆ semnificația lui și valențele combinatorii sunt condiționate nu numai de realitatea înconjurătoare pe care o exprimă, dar și de locul lui în sistemul limbii;

- ◆ are caracter istoric și, prin urmare, variabil;

- ◆ poate fi delimitat de alte semne lingvistice [1, 76].

Este important să precizăm, în legătură cu teza lui F. de Saussure cu privire la caracterul arbitrar al semnului, că el (semnul lingvistic) are atât caracter arbitrar, cât și caracter nonarbitrar, motivat (**a se vedea 2.8. Motivarea semnului lingvistic, p.200**). Întrucât el este foarte complex, ne propunem să examinăm câteva tipuri de relații ce caracterizează semnul lingvistic. Menționăm, mai întâi, că raportul dintre *semn* (cuvânt/expresie), *noțiune* (conținut) și *obiect* poate fi reprezentat schematic sub forma unui triunghi (numit semasiologic), în ale cărui vârfuri se află unul din termenii respectivi. Vom marca printr-un cerculeț

punctul de pornire, iar prin săgeți – direcția examinării raportului dintre vârfurile lui.

noțiunea (concept/conținut)

cuvântul (expresie)

obiectul

1. Relația conținut – obiect. Semnul lingvistic, prin conținutul său, se referă la noțiune, iar prin intermediul ei – la obiectele lumii înconjurătoare. Referința semnului la obiecte este arbitrară, nonnecesară, nemotivată. Prin urmare, conținutul cuvintelor coreferente din diferite limbi nu acoperă întotdeauna același număr de obiecte. A se compara:

L. rusă.

L. rom.

масло (подсолнечное)	-	<i>ulei</i> din floarea soarelui
масло (растительное)	-	ulei vegetal, untdelemn
масло (сливочное)	-	<i>unt</i>
масло (техническое)	-	ulei tehnic
масло (рапсовое)	-	<i>rapiță</i>

Pe de altă parte, conținutul cuvântului trebuie să redea conținutul noțiunii. Noțiunea, la rândul său, reflectă în mod nonarbitrar, necesar, natura obiectelor. În acest sens trebuie să recunoaștem că nici conținutul semnului lingvistic nu este absolut întâmplător, arbitrar în raport cu obiectul la care se referă [1,77].

2. Relația *conținut – expresie*. Semnul lingvistic, fiind o unitate bilaterală, dispune de conținut (concept/noțiune: reflectarea generalizată a obiectelor și fenomenelor din lumea înconjurătoare) și expresie (secvența sonoră/fonică ce exprimă acest conținut). Între conținut și expresie există un raport *arbitrar*, nemotivat, nonnecesar, care se explică prin faptul că același conținut a putut fi redat la origine prin orice complex sonor, și un raport *nonarbitrar*, motivat, necesar, care derivă din legătura indisolubilă dintre limbă și gândire.

3. Relația *expresie – obiect*. Orice obiect din realitatea înconjurătoare este denumit printr-un complex sonor în mod arbitrar, necondiționat de natura obiectului însuși. Cu toate acestea există cazuri când învelișul sonor (haina fonică a semnului) are caracter motivat, condiționat de realitatea desemnată (de exemplu, cuvintele onomatopice).

Semnul lingvistic se află în corelație atât cu obiectele, fenomenele, acțiunile, însușirile lor etc. din realitatea înconjurătoare (numite *denotați*), cât și reflectarea lor în conștiința colectivă (în acest caz ele se vor numi *referenți*). Semnificația semnului, condiționată de existența unei clase întregi de obiecte de același fel ce se deosebesc de obiectele altor clase, precum și reflectarea obiectului ca reprezentant general al acestei clase în conștiință, poartă numele de valoare

denotativ-conceptuală. Ea constituie sensul de bază obiectiv al cuvântului ca semn lingvistic [1,77]. Pe lângă sensul denotativ, cuvântul poate dezvolta contextual (în funcție de compatibilitățile sintagmatice) diferite nuanțe de sens facultative, suplimentare, stilistico-afective, care constituie valoarea lui *conotativă*. Ea este condiționată de atitudinea subiectivă a vorbitorului față de obiectele denumite. Semnele altor sisteme semiotice sunt lipsite completamente de coloratură emoțională, de expresivitate.

Rferințe bibliografice:

1. I. Dumeniuk, N. Matcaș, *Introducere în ingvistică*, Chișinău, 1980.
2. Слюсарева Н. А., *Теория Ф. де Соссюра в свете современной лингвистики*, Moscova, 1975.
3. Солнцев В. М., *Язык как системно-структурное образование*, ed. a II-a, Moscova, 1977.
4. Gramatica Limbii Române, vol.II, Enunțul, Editura Academiei Române, București, 2005.

2.4. Valoarea semnului lingvistic

Lingvistul genevez F. de Saussure, caracterizând specificul semnului lingvistic, a introdus, pe lângă noțiunea de *semnificație*, și noțiunea de *valoare*. El a observat că semnul (cuvântul), încadrându-se în sistem, este înzestrat, ca unitate de bază a sistemului limbii, nu numai cu semnificație, dar și cu valoare. Ambele

noțiuni (*semnificația* și *valoarea*) țin de latura ideală a semnului, adică de conținut, semnificat. În continuare ne vom referi la *valoarea* semnului, dar nu înainte de a stabili punctul *ab initio* al descrierii și anume, să definim termenul comparării – *semnificația semnului lingvistic*.

În linii generale, prin *semnificație* vom „înțelege reflectarea în conștiință a semnelor esențiale ale unor clase întregi de obiecte de același fel sau ale unor obiecte singulare, unice din realitate, precum și a formelor de manifestare a lor și a relațiilor dintre ele”[1,182]. Dacă este vorba de o semnificație lexicală, orice semn se va caracteriza, în primul rând, cu o semnificație proprie numai lui, cea gramaticală sau categorială se referă la o clasă întregă de semne. De exemplu, în șirul de cuvinte *a merge, stilou, roșu, verde, cosmos, stradă, automobil, computer etc.* fiecare dintre ele își are sensul său de sine stătător sau sensurile sale, dacă e polisemantic. Însă, cuvintele, ca și celelalte semne, nu se utilizează în mod izolat, ele fac parte dintr-un sistem organizat, intră în anumite relații unele cu altele (dispun de proprietatea de a intra în anumite raporturi/relații unele cu altele). Anume datorită acestei proprietăți, între unitățile limbii se stabilește o rețea complexă de relații, care alcătuiește așa-numita *structură a limbii*.

Relațiile sintagmatice, dar mai ales cele paradigmatică ne permit să stabilim în ce consistă asemănările și deosebirile dintre semnele sistemului, care sunt trăsăturile lor distinctive în baza cărora ele formează opoziții. Este știut că, la nivelul semnificațiilor semnelor, se disting trei tipuri principale de relații: **omosemice** (coincidență sau echivalență totală a semnelor*¹ din structura semantică a unor semne diferite), **parasemice** (coincidență parțială a sensurilor unor cuvinte distincte. Vor fi identice numai un sem, două, trei, iar altele sau altul - diferite), **eterosemice** (o diferență netă între semele semnelor comparate). Prin urmare, în cadrul relațiilor *omosemice* semnificațiile a două sau mai multe semne coincid, nu se deosebesc prin nimic una de alta; în cadrul relațiilor *parasemice*, semnificațiile semnelor confruntate se deosebesc prin unul sau mai multe seme care pot fi considerate relevante, deoarece sunt distinctive în această opoziție; în cadrul relațiilor *eterosemice* semnificațiile a două sau mai multe semne se deosebesc prin întreaga componență semică. Anume semele care deosebesc semnificațiile semnelor ce fac parte din același sistem și determină conținutul noțiunii de *valoare*, introdusă de Saussure. Însuși F. de Saussure înțelegea prin noțiunea de valoare a semnului (mai precis, a laturii ideale , conținutale a semnului) acel rest de semnificație care-i lipsește semnului respectiv în opoziție cu altele.

Valoarea, în principiu, este determinată pe baza trăsăturilor diferențiale, și nu a celor identice sau comune, fiindcă numai pe primele (cele diferențiale) se constituie opoziția. Tradiția saussuriană se menține și astăzi în lingvistică.

Prin noțiunea de *valoare* la nivelul semnificațiilor vom înțelege diferența dintre semnificațiile diferitelor semne aflate în relație de opoziție în cadrul unui sistem semiotic dat. Astfel, *valoarea* este o proprietate pe care o au semnele datorită raportului stabilit între ele în sistem. Ea nu este o proprietate absolută a semnelor (cum ar fi latura lor materială sau ideală, precum și reflectarea acestora în conștiință), ci una relațională. Pentru exemplificare, să confruntăm semnificațiile următoarelor cuvinte: *miros*, *emanație*, *exalație* (aceste lexeme fac parte din câmpul semantic *mirosuri*, alcătuind prima serie de unități lexicale); *parfum*, *aromă* (a doua serie de unități lexicale) și *mireasmă*, *miroznă* (a treia serie de unități lexicale, în total sunt 9 serii de unități lexicale, între care se stabilesc relații de *echivalență*, de *asemănare*, de *ierarhie*). Structura semantică (suma semnelor = sememul) a unităților din prima serie de lexeme *miros*, *emanație*, *exalație* este următoarea: S_1 . Pentru unitățile din a doua serie *parfum*, *aromă* - $S_1 S_2$. Pentru seria a treia de unități *mireasmă*, *miroznă* - $S_1 S_2 S_4^{*2}$ (din câmpul semantic *mirosuri* fac parte 9/nouă serii de unități lexicale,

15/cincisprezece lexeme; a se vedea I. Dumeniuk, N. Matcaș, *Introducere în ingvistică*, Chișinău, 1980).

Primele trei *miros*, *emanație*, *exalație* sunt echivalente semantice (sinonime sau omosemante). Totodată, prin sensul lor ele sunt unități generice – *arhisememe* – față de sememele celorlalte unități. Aceste unități lexicale au cel mai mic număr de seme (în cazul dat – un singur sem S_1) și, prin urmare, îndeplinesc funcția de *dominantă* a câmpului semantic respectiv. Cuvintele acestea nu se deosebesc prin nimic la nivelul semnificațiilor, valoarea lor unul față de altul în sistem este nulă. La funcționare, însă, valoarea lor de întrebuițare (nu de semnificație) va fi diferită. Ele se deosebesc în plan stilistico-funcțional: *miros* este frecvent în stilul neutru și este un cuvânt vechi în limbă, iar *emanație*, *exalație* – în stilul științific și sunt neologisme. Cuvântul *emanație* începe să fie dolosit frecvent după decembrie 1989, deseori cu sens ironic, depreciativ*³. *Parfum*, *aromă* au aceeași componență semică S_1 S_2 , prin urmare sunt sinonime. Ele se deosebesc de cuvintele *miros*, *emanație*, *exalație* prin semul diferențial S_2 (*miros plăcut*). La nivel funcțional *parfum* își restrânge sfera de utilizare cu sensul 1 (*miros plăcut*), cedând în favoarea lexemului *aromă* și își lărgeste frecvența cu sensul 2 (produs *lichid* cu *miros plăcut*, obținut prin amestecarea unor substanțe aromatice (vegetale) sau pe cale sintetică [4,752]).

Mireasmă, *miroznă* coincid ca sens, dar, la nivel funcțional, se diferențiază: *mireasmă* circulă în limba literară, iar *miroznă* – la nivel dialectal și, prin extindere, în limba vorbită.

Încercând să facem o delimitare clară între semnificație și valoare, ar trebui să atragem atenția asupra faptului că orice semn lingvistic dispune de semnificația sa, cu unele trăsături specifice, prin care el se opune altor semne. Anume aceste trăsături (relevante) din cadrul semnificației lui, prin care el se deosebește de semnificațiile altor semne, și constituie valoarea lui. Bunăoară, seria lexemelor *parfum*, *aromă* are un sem în plus față de seria lexemelor *miros*, *emanație*, *exalație* și anume S₂ (emanație *plăcută*). Acest sem și constituie, în sistemul lexical al limbii române, valoarea cuvântelor *parfum*, *aromă* în raport cu semnificațiile cuvintelor *miros*, *emanație*, *exalație*. Seria lexemelor *mireasmă*, *miroznă* are un sem în plus față de seria lexemelor *parfum*, *aromă* și anume S₄ – (/emanație/ *proprie florilor și plantelor*), iar față de seria unităților lexicale *miros*, *emanație*, *exalație* - două seme: S₂ (/emanație/ *plăcută*) și S₄ – (/emanație/ *proprie florilor și plantelor*). Prin urmare, valoarea lexemelor *mireasmă*, *miroznă* în raport cu cuvintele *parfum*, *aromă* o constituie semul diferențial S₄, iar în raport cu seria lexemelor *miros*, *emanație*, *exalație* - semele S₂ și S₄.

Valoarea semnului lingvistic este determinată numai de relațiile lui paradigmatic, când el este examinat în cadrul unui câmp semantic, în relațiile lui cu omosemantele, parasemantele, eterosemantele, iar semnificația lui se sprijină atât pe relațiile paradigmatic, cât și cele sintagmatic. Dacă ar fi să comparăm morfemele **-i** și **-ă** din logoformele *declari*, *declară*, vom constata că ambele redau semnificația de persoană (alături de alte semnificații, desigur), însă valoarea lor consistă în faptul că prima indică persoana a II-a, iar a doua logoformă – persoana a III-a. În acest context remarcăm că în lingvistică, anume pe această proprietate relațională a semnelor – valoarea – se bazează și noțiunea de *morfem zero*. Logoforma *declar* în raport cu *declari*, *declară* de asemenea redă semnificația de persoană, însă indică persoana I tocmai prin absența desinenței. Putem vorbi, în opoziție cu desinențele **-i**, **-ă**, despre desinența zero, a cărei valoare (și semnificație) este condiționată anume de relațiile dintre ea (marcată negativ) și celelalte desinențe (marcate pozitiv): totul se sprijină pe relații, opoziții. Valoarea este anume o proprietate relațională și opozitivă a semnului.

Actualmente, se vorbește în lingvistică de *valoare* și la nivelul semnificanților, mai ales când se realizează un studiu compartiv al unităților lexicale din limbi diferite. Semnele, în aparență identice, care fac parte

din sisteme *diferite*, au valori absolut *diferite*, valori condiționate de locul pe care îl ocupă în sistemul dat, de relațiile pe care le contractează ele cu alte semne din sistemul respectiv. De exemplu, în limba română și în limba rusă este atestat cuvântul *adresant*. Aceste două cuvinte, în aparență identice, coincid numai la nivelul semnificațiilor, pe când la nivelul semnificațiilor ele se află în relații de antisemie. În limba română ♦ *adresánt*, -ă; *adresanți*, -te, s. m. și f. (Înv.) Persoană căreia îi este adresată o scrisoare, un colet etc.; destinatar. – Din germ. *Adressant* [8]. DEI explică astfel acest cuvânt: ♦ *adresánt*, -ă, s. m. și f. (< germ. *Adressant*) Persoană căreia îi este adresată o scrisoare, un colet etc.[9, 31]. Alte surse: ♦ *adresánt*, -ă, *adresanți*, -te, s. m. și f. (Rar) Persoană căreia îi este adresată o scrisoare sau un colet și al cărei nume se află *indicat* pe adresă; destinatar. ♦ *adresánt*, -ă s.m. și f. Cel căruia i se adresează o scrisoare; destinatar. [< germ. *Adressant*]. ♦ *adresánt*, -ă s. m. f. destinatar. (< germ. *Adressant*) [8].

În limba rusă *адресант* — тот, кто адресует почтовое отправление: письмо, телеграмму; *адресант* — это **отправитель** [10] (adică, persoana care adresează, expediază, trimite ceva: o scrisoare, o telegramă etc.; expeditor). Cel care primește o scrisoare, o telegramă etc., în limba rusă se va numi *адресат* — тот, кто получает почтовое отправление [10]. Astfel, observăm că sensul acestui

cuvânt este echivalent cu al cuvântului românesc *adresant*. Pe de altă parte, cuvântul *aḍpecam*, în rusește substantiv, este omonim în românește cu participiul verbului *a adresa* (*adresat*). Identitatea aparentă numai la aceasta și se reduce, dat fiind că relațiile paradigmatică și sintagmatică ale substantivului din limba rusă *aḍpecam* și ale participiului din limba română *adresat* (de la verbul *a adresa*) sunt într-un total diferite.

Finalmente, remarcăm că atunci când este vorba de similitudini de semne ce fac parte din sisteme diferite, sunt necesare investigații minuțioase, detaliate în baza analizei contrastive (contrastiv-tipologice) pentru a ne convinge de valoarea diferită a semnelor respective în limbile comparate.

Note:

*1.● Analiza sensului cuvintelor este văzută ca un proces de descompunere a lui în trăsături minimale distinctive (seme), a căror sumă alcătuiește *sememul*. Analiza semică este practică în special la studierea/cercetarea câmpurilor semantice. De exemplu, în câmpul semantic al numelor de culori de ton *roșu* (desemnare directă, prin raportare la spectru, fiindcă sunt și nume de culori formate prin raportare la obiecte: *vișiniu*, *cărămiziu*, *purpuriu*, *zmeuriu* etc.) distingem mai multe (8 opt) serii de elemente lexicale, în cadrul cărora atestăm opoziții și identități, cum ar fi, bunăoară,

seria elementelor lexicale echivalente (4) care exprimă aproximarea în minus (S_I^{II}) a lui (R) cu un grad de luminozitate mai mare: *roz, roșior, roșiatic*. Aceste lexeme au următorul semem: $R/v/c/S_I^{II}$. Descompunem sememul în seme (unități minimale de sens); **R** – semul comun *roșu* (indică tonul); **v** – vizibil, facem o delimitare de termenii care exprimă culori nonvizibile: *infra-roșu, ultra-violet etc.*; **c** – cromatic, facem o delimitare de termenii care exprimă culori acromatice: *alb, negru etc.*; **S** – valorile culorii primare sau manifestările variate ale tonului. Acestea sunt:

1. aproximare în minus – S_I (deschis)
2. aproximare în plus – S_{II} (închis)
3. aproximare față de altă culoare – S_{III} (amestecat)

Nuanțele deschise ale tonului pot fi cu diferite grade de luminozitate: S_I^I – cu grad redus de luminozitate; S_I^{II} – cu grad de luminozitate mai mare; S_I^{III} – cu grad de luminozitate foarte mare. Astfel, lexemele *roz, roșior, roșiatic* au o coincidență totală a semelor (au același semem), între ele se stabilesc relații de echivalență semantică [2, 26, 37].

*2.● În componența semică a câmpului semantic *mirosuri* pot fi distinse 8 (opt) seme (sem, *seme*, s.n., *ling*). Fiecare dintre trăsăturile semantice pertinente care intră în alcătuirea unui semem. – Din fr. *sème* [4, 971]) sau o altă definiție (sem *seme*, s.n., *lingv*. Unitate minimă de semnificație care nu se realizează

independent, ci numai în componența unui semem. Sursa NODEX [5]). Menționăm în această ordine de idei că semul este o unitate minimală de sens și, prin urmare, diferențială:

S₁ – emanație cu proprietăți de gaz, ce poate fi percepută prin senzații olfactive;

S₂ – plăcută;

S₃ – neplăcută;

S₄ – proprie florilor și plantelor;

S₅ – proprie vinurilor bune;

S₆ – proprie produselor alimentare;

S₇ – puternică și pătrunzătoare;

S₈ – slabă, abia perceptibilă [6, 158].

Din câmpul *mirosuri* fac parte următoarele serii de unități lexicale:

Nr.	Lexeme	Sememe
1.	miros, emanație, exalație	S ₁
2.	parfum, aromă	S ₁ S ₂
3.	mireasmă, miroznă	S ₁ S ₂ S ₄
4.	Buchet	S ₁ S ₂ S ₅
5.	aromat, mirodenie	S ₁ S ₂ S ₆
6.	Balzam	S ₁ S ₂ S ₇
7.	Putoare	S ₁ S ₃
8.	duhoare, miasmă	S ₁ S ₃ S ₇
9.	Iz	S ₁ S ₃ S ₈

*3.● *emanație* s. f. (Folosit frecvent după decembrie 1989, deseori cu sens ironic, depreciativ) Produs al

Revoluției din decembrie 1989 și, prin extensie, orice produs al Puterii de după 1989 ◇ „**Emanații** ale Puterii” Contr. 44/90 p. 1. ◇ „**Nudele emanații** ale comerțului socialist [...] numite magazine de stat” Timpul 30/90 p. 8. ◇ „**O emanație** de nivelul gazetei «Azi».” Expr. Mag. 11/90 p. 2. ◇ „**Sediul emanației** ieșene F.S. N.” Opinia stud. 1/91 p. 2. ◇ „**Prezentându-se ca o emanație** a Revoluției [...] noul regim a dovedit, la nici un an de la instaurarea sa, că nu face decât să continue, în liniile sale esențiale, politica regimului anterior.” R.l. 25 IV 91 p. 5. ◇ „**Emanații** ale unei gestiuni economice defectuoase” R.l. 405/91 p. 2. ◇ „**Deci cine i-o fi încântat Emanatiei Sale** auzul în tinerețea revoluționară, ca să-l aducem să-i descânte și legitimitatea postrevoluționară?” (formal cf. fr. *émanation*, it. *emanazione*; R. Zafiu în Luc. 25/91 p.4, I. Preda în LR 10/92 p.547, C. Tabarcea în Cotid. 1 III 91, D. Urișescu CV 5052) [7].

Rferințe bibliografice:

1. S. Berejan, I.Dumeniuc, N.Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.
2. A. Ionaș, *Paradigmatica și sintagmatica numelor de culori de ton roșu în limbile rusă și română*, Chișinău, 2015.
3. <https://sin0nime.com/dex/?cheie=maxim%C4%83.&>

4. Dicționar explicativ al limbii române, DEX, București, 1998.
5. <http://www.archeus.ro/lingvistica/CautareDex?quer=SEM>.
6. I. Dumeniuk, N. Matcaș, *Introducere în ingvistică*, Chișinău, 1980.
7. <https://dexonline.ro/definitie/emana%C8%9Bie>.
8. <https://dexonline.net/definitie-adresant>
9. Dicționar Enciclopedic Ilustrat, CARTIER, Cișinău, 1999.
10. <http://ruskiy-na-5.ru/dictionary/paronyms/%D0%B0%D0%B4%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%B0%D0%BD%D1%82>.

2.5. Semnificația semnului lingvistic

Orice cuvânt desemnează o noțiune, care înseamnă forma logică de reflectare a lumii înconjurătoare în conștiința umană. Noțiunea este rezultatul unor procese îndelungate de esențializare a trăsăturilor pertinente ale obiectelor și fenomenelor din natură și societate (de exemplu, noțiunea de *masă* sau *de casă*, *de copac*, *de plantă etc.*). Semnificația este exprimarea noțiunii, a acelei imagini logice, cu ajutorul unui cuvânt. Semnificația reprezintă o substituire, deoarece prin pronunțarea (sau scrierea) unui cuvânt înlocuim nevoia de a aduce în fața interlocutorului obiectul din realitate despre care vorbim. Spre exemplu,

atunci când pronunțăm cuvântul *masă* avem în memorie ideea logică de „mobilă, de obicei de lemn, alcătuită dintr-o suprafață plană sprijinită pe unul sau pe mai multe picioare și având diverse utilizări, mai ales pe aceea de obiect pe care se servește mâncarea”[1] și, astfel, dispăre nevoia de a fi lângă acest obiect. Semnificația semnului depinde de mai mulți factori, cum ar fi: spațiul, timpul, contextul lingvistic, - fapt care conduce, în funcție de situație, la diverse concretizări ale acesteia, denumite sensuri. De exemplu, semnificația cuvântului *masă* se compune din mai multe sensuri: 1. „mobilă” ; 2., „mâncare, bucate; p. ext.prânz, cină; ospăț, banchet”; 3., „Nume dat mai multor obiecte sau părți de obiecte care seamănă cu o masă (1) și se folosesc în diverse scopuri practice. ◇ *Masă de operație*”^{*1}; 4., „termen botanic, plantă *masaraiului*”.

Până în prezent, problema semnificației semnului lingvistic nu este rezolvată pe deplin în lingvistică. Orice cuvânt semnificativ dispune de două sensuri de bază: *lexical* și *gramatical*, iar la formarea cuvintelor se mai menționează sensuri *derivative* (care, de fapt, sunt tot lexicale) și sensuri *formative* (care, de fapt, sunt tot gramaticale).

Putem defini sensul lexical drept o legătură, la origine arbitrară, ce s-a constituit în cadrul unei colectivități de oameni între un anumit complex de

sunete și reflectarea în conștiința acestei colectivități a obiectelor, fenomenelor, acțiunilor etc. din realitatea înconjurătoare, a relațiilor dintre ele,, a unor stări afective ș.a., legătură care se manifestă și evoluiază în cadrul sistemului unei limbi date [3, 13]. El este reflectarea ideală a lumii materiale în conștiința unui colectiv de oameni, reflectare consolidată social într-un anumit complex de sunete.

Noțiunea de sens lexical, atribuită, în principiu, cuvântului, a fost concepută în mod diferit, în funcție de substanța la care el se referă: 1. Sensul cuvântului nu este altceva decât obiectul pe care el îl denumește; 2. Sensul cuvântului nu este altceva decât noțiunea; 3. Sensul cuvântului este o reflectare în conștiința colectivă a unui obiect (sau fenomen etc.) din realitate ca reprezentant al unei clase întregi de obiecte (sau fenomene etc.) de același fel; 4. Sensul cuvântului nu este altceva decât legătura ce se stabilește în conștiința omului între imaginea generalizată a obiectului reflectat și imaginea secvenței sonore prin care acest obiect este denumit în limba respectivă.

De sensurile lexicale se ocupă în special lexicologia*² și semasiologia*³. Acestea (sensurile) se divizează în *denotative* și *conotative* (despre sensul *denotativ* și *conotativ* a se **vedea 2.3. p. 121**); *principale* și *secundare*; *proprii* și *figurate*; *primare* și *derivate*; *uzuale* și *ocasionale*.

Sensul *principal* este primul care apare în conștiința vorbitorului și primul în dicționar; este sensul cel mai cunoscut, cel mai frecvent, condiționat de relațiile paradigmatiche ale cuvântului și, într-o măsură mai mică, - de relațiile sintagmatice. De exemplu, primul sens al cuvântului *casă*,, Clădire care servește drept locuință. ◇ Loc. adj. *De casă* = făcut în casă. ◇ Expr. (*A avea*) *o casă de copii* = (a avea) copii mulți. *A-i fi cuiva casa casă și masa masă* = a duce o viață ordonată, normală, liniștită. *A nu avea (nici) casă, nici (masă)* = a duce o viață neregulată, plină de griji, de frământări”[6, 142]. Sensul *secundar* este sensul lexical derivat din cel de bază, din cel fundamental (principal). Pentru cuvântul *casă* secundare vor fi următoarele sensuri: •„casa scării”, •„gospodărie”; •„familie”; •„căsnicie”; •„instituție”^{*4}.

Sensul *principal* mai este numit *uzual* (de uz general). Sensul *ocazional* (se mai numește *contextual*) este cel ce i se atribuie unui cuvânt într-un anumit context verbal (sau uzual) și care încă n-a devenit un fapt de limbă. Un exemplu elocvent în acest sens poate fi cuvântul *marmură* „rocă calcaroasă cristalină, de diverse culori, care se poate ciopli și lustrui, întrebuințată la lucrări de sculptură și arhitectură [6, 601]”.

În opera lui M. Eminescu atestăm mai multe utilizări ale acestui cuvânt cu sensuri

contextuale/ocasionale: 1. Ființă rece, indiferentă („Amorul unei *marmure*”); 2. Cruce (Lângă *marmura* cea albă văd ființa-i aeriană, „Înger și demon”); 3. Statuie (Venere, *marmură* caldă, ochi de piatră ce scânteie, „Venere și Madonă”).

Proprii (sau *directe*) sunt sensurile de bază ale cuvintelor care simbolizează reflectarea în conștiință a obiectelor, fenomenelor, acțiunilor etc. propriu-zise. De exemplu: *roșu, verde, galben, sărat, dulce, carte, computer, procesor, a scrie, a desena etc.* Sensurile *figurate* au apărut ca rezultat al transferului denumirii unui obiect asupra altor obiecte în baza diferitelor asociații și, totodată, motivate de cele proprii/directe. Sensurile *figurate* se află în legătură cu cele *directe*, acestea din urmă fiind condiționate de unele asociații stabile extralingvistice dintre obiecte, asociații, proprii unui colectiv întreg de vorbitori. Ele conțin și nuanțe apreciative. De exemplu: față *rumenă*, dar: pâine *rumenă*; iarbă *verde*, dar: om *verde*; cafea *dulce*, dar: mamă *dulce*; măr *copt*, dar: om *copt*; a se topi *geața*, dar: a se topi *de dor*; a citi *un ziar*, dar: a citi *gândurile* etc. Cele mai multe „sensuri figurate (metaforice) ajung să devină, prin uz general, stabile, adică fapte de limbă, și numai unele (cele ocazionale, bazate pe unele asociații individuale) rămân fapte de vorbire.”[8, 156]. Sensurile lexicale semnalate mai sus sunt determinate pe baza analizei în plan sincron.

În plan diacronic putem vorbi de sensuri *primare* și *derivate*. Primar este sensul inițial, de origine al cuvântului. Derivate sunt sensurile care au luat naștere pe parcursul dezvoltării limbii în baza celui primar. De exemplu, cuvântul *masă*, despre care s-a mai vorbit, a fost moștenit din latină (lat. *mensa*, -ae) cu sensul său primar „mobilă formată dintr-o placă orizontală, pusă pe un suport sau pe picioare”. Celelalte sensuri ale lui (mâncare, bucate; *p. ext.* prânz, cină; ospăț, banchet) sunt derivate.

În structura semantică a cuvintelor se produc cele mai diverse schimbări. Examinând sensurile cuvintelor (în plan sincron și în plan diacronic) constatăm că nu întotdeauna sensul primar este și cel principal, iar cele derivate – numai secundare.

Sensurile *gramaticale* se prezintă ca o abstractizare (generalizare) la gradul cel mai înalt a sensurilor lexicale ale unor cuvinte, logoforme și structuri complexe diferite și a relațiilor dintre ele. Ele sunt proprii unor clase întregi de cuvinte: părți de vorbire, părți de propoziție, categorii morfologice și sintactice. Astfel, ne putem referi la sensurile gramaticale morfologice *de entitate* (propriu tuturor substantivelor), *de însușire și calitate* (propriu adjectivelor), *de proces* (propriu verbelor), *de caracteristică a procesului* (propriu adverbilor) sau la sensurile de număr (substantive, adjective, pronume,

verbe), de caz (substantive, adjective, pronume și unele numerale), de diateză (la verbele tranzitive) etc., la sensurile gramaticale sintactice *de subiect, atribut, obiect direct, circumstanțial etc.*

Fonemele, luate aparte nu comportă nici o semnificație și, tocmai din această cauză, nu sunt considerate semne în plin sens al cuvântului (a se vedea 2.3., p .121). Întreaga succesiune de foneme servește la exprimarea unui sens fie lexical, fie gramatical, fie derivațional.

Morfemele redau mai multe tipuri de sensuri: lexicale, gramaticale, derivaționale. De exemplu, rădăcina – *drum* - din șirul de cuvinte *drum, drumușor, drumuleț, drumeț, îndrumat, îndrumând etc.* redă sens lexical, se referă la un domeniu noțional „cale de comunicație terestră, alcătuită dintr-o bandă îngustă și continuă de teren bătătorit, pietruit, pavat sau asfaltat [9]”. Sufixul *-ist* în componența unor cuvinte de tipul *activist, pacifist, marxist, comunist* sau *tractorist, filatelist, buchunist, tanchist etc.* redă un sens lexical, se referă la *persoana* care împărtășește ideile cuiva sau care are unele predilecții pentru ceva (indicat de rădăcină) – și unul derivațional – ajută la crearea unor cuvinte noi cu sens de agent (adept, susținător) de la diferite rădăcini.

Glosemele (cele mai veritabile semne) și logoformele redau concomitent sensurile lexicale și

gramaticale. De exemplu, *casă* – sensul lexical „clădire care servește drept locuință”; sensul gramatical *de entitate* (obiect), precum și cele de *număr*, *caz*, *gen*.

Sintaxemul (sintagma, propoziția, fraza) se caracterizează prin sensurile sintactice de temporalitate, modalitate, persoană etc. Prin urmare, putem menționa că *semnificația* este o proprietate intrinsecă, imanentă a oricărui semn lingvistic, care există prin sine însăși (independent de relațiile cu alte semne), indiferent de funcția lui (semnului) și gradul lui de complexitate.

Note:

*1.● **MĂSĂ²**, *mese*, s. f. **1**. Mobilă formată dintr-o placă dreptunghiulară, pătrată sau rotundă, sprijinită pe unul sau pe mai multe picioare și pe care se mănâncă, se scrie etc. ◇ *Masă verde* = **a**) masă² (**1**), de obicei acoperită cu postav verde, la care se joacă jocuri de noroc; *p. ext.* joc de noroc; **b**) masă² (**1**) în jurul căreia stau diplomații când duc tratative internaționale. *Masă rotundă* = dezbatere liberă pe o temă dată, la care sunt chemați să-și spună cuvântul specialiștii din domeniul respectiv (sau reprezentanți ai publicului larg). *Sală de mese* = încăpere în care se servește mâncarea într-o școală, într-o cazarmă, la o cantină etc. *Masă caldă* = un fel de tețghea metalică încălzită pe care sunt expuse și menținute calde preparate alimentare, în localurile de alimentație publică. ◇ Loc. adv. *Cu (sau pe) nepusă masă* = pe neașteptate, pe nepregătite, deodată.

◇ Expr. *Capul (sau fruntea) mesei* = locul de cinste ocupat de unul dintre comesei. *A pune (sau a întinde, a aşterne) masa* = a aranja, a pregăti şi a pune pe masă² (**1**) toate cele necesare pentru a servi mâncarea. *A strânge masa* = a aduna de pe masă² (**1**) mâncările rămase şi farfuriile, tacâmurile etc. cu care s-a mâncat. *A nu avea ce pune pe masă* = a nu avea cu ce trăi, a fi sărac. *Pune-te (sau întinde-te) masă, scoală-te (sau ridică-te) masă = a* se spune despre cei care duc o viaţă plină de desfătări, care trăiesc fără griji, care aşteaptă totul de-a gata; **b**) se spune când eşti obligat să serveşti mereu de mâncare. *A întinde masă mare sau a ţine masă întinsă* = a primi invitaţi mulţi, a oferi ospete, banchete; *p. ext.* a se ţine de petreceri. *A pune (pe cineva) la masă cu tine* = a trata (pe cineva) ca pe un prieten apropiat. ♦ (Cu sens colectiv) Persoanele care stau în jurul aceleiaşi mese² (**1**) şi mănâncă; mesenii. **2.** Ceea ce se mănâncă; mâncare, bucate; *p. ext.* prânz, cină; ospăţ, banchet. ◇ *Înainte de masă = a*) în partea zilei care precedă prânzul; **b**) în fiecare dimineaţă. *După masă = a*) în partea zilei care urmează după prânz; după-amiază; **b**) în fiecare după-amiază. ◇ Expr. *A lua masa sau a sta (ori a şede) la masă* = a mânca de prânz sau de cină. *A avea casă şi masă* = a avea ce-i trebuie pentru a trăi. *A-i fi (cuiva) casa casă şi masa masă* = a duce o viaţă ordonată, fără necazuri. **3.** Nume dat mai multor obiecte

sau părți de obiecte care seamănă cu o masă² (1) și se folosesc în diverse scopuri practice. ◇ *Masă de operație* = obiect de metal pe care este întins un pacient în timpul intervenției chirurgicale. 4. Compus: (Bot.) *masa-raiului* = plantă erbacee cu flori roz-purpuriu (*Sedum carpaticum*). – Lat. **mensa**. sursa: DEX '09 (2009) [2].

*2.● **Lexicologia** (grec. *lexis* „cuvânt”, *logos* „știință”) este o ramură a lingvisticii, în sens mai restrâns a semanticii, care studiază lexicul unei anumite limbi. Această studiere se face în relație, pe de o parte cu celelalte aspecte ale limbii (sistemul fonologic și sistemul gramatical), pe de altă parte cu factori din afara limbii (sociali, culturali și psihologici). Apariția lexicologiei este legată de *lexicografie*, adică știința alcătuirii *dicționarelor*, care a precedat cu mult timp lexicologia. Când a apărut aceasta, domeniile celor două ramuri se interferau, iar termenii lexicologie și lexicografie erau adesea considerate cuvinte sinonime. Lexicologia a început să fie o ramură aparte abia la începutul secolului al XX-lea, datorită savantului, lingvistului elvețian *Ferdinand de Saussure*. El a considerat cuvântul participant la un sistem de raporturi, la lexic ca structură, și că trebuie studiat în relațiile sale sintagmatice și paradigmatică [4].

*3.● **Semasiologie** f. ramură a lingvisticii care se ocupă de studiul sensurilor unităților de limbă; semantică. [g.-

d. **semasiologiei**] ♦ metodă de cercetare în lexicologie care, plecând de la semnificant, studiază semnificatul; studiu bazat pe această metodă. cf. gr. *semasia*-desemnare, *logos*-știință /<fr. *sémasiologie*;[5].

***4.● CĂSĂ**¹, *case*, s. f. **1.** Clădire care servește drept locuință. ◇ Loc. adj. *De casă* = făcut în casă¹. ◇ Expr. (*A avea*) *o casă de copii* = (a avea) copii mulți. *A-i fi cuiva casa casă și masa masă* = a duce o viață ordonată, normală, liniștită. *A nu avea (nici) casă, nici (masă)* = a duce o viață neregulată, plină de griji, de frământări. ♦ (Reg.) Cameră, odaie. ◇ *Casă de veci* = mormânt. **2.** Încăpere specială într-o clădire, având o anumită destinație. ◇ *Casa ascensorului* = spațiul în care se deplasează cabina unui ascensor. *Casa scării* = spațiul dintr-o clădire în care se găsește scara. **3.** Cutie, dreptunghiulară la formă, în care se păstrează literele, semnele etc. tipografice care sunt de același caracter. **4.** Gospodărie. **5.** Totalitatea celor care locuiesc împreună (formând o familie); familie. ♦ Dinastie; neam. **6.** Căsnicie, menaj. ◇ Expr. *A face* (sau *a duce*) *casă (bună) cu cineva* = a trăi cu cineva (în bună înțelegere), a se împăca bine. *A duce casă bună cu ceva* = a se împăca bine cu ceva. **7.** (Urmă de determinări) Nume dat unor instituții, așezăminte, întreprinderi, firme comerciale etc. ◇ *Casă de economii* = instituție publică de credit care se ocupă cu strângerea disponibilităților bănești

temporare ale populației, acordând pentru acestea mai ales dobândă. *Casă de ajutor reciproc* = asociație benevolă a unor angajați sau pensionari, creată pentru acordarea de împrumuturi și de ajutoare membrilor ei din fondurile obținute prin depunerile lor lunare. *Casă de filme* = instituție producătoare de filme cinematografice. *Casă de cultură* = instituție culturală în care au loc diverse manifestări culturale, educative etc. *Casă de nașteri* = instituție medico-sanitară, în care se acordă viitoarelor mame, la naștere, asistență calificată. *Casă de vegetație* = construcție specială, cu acoperișul și cu pereții de sticlă, folosită pentru experiențe de agrochimie, plantele fiind cultivate în vase de vegetație. ♦ *Specialitatea casei* = produs specific al unei întreprinderi, al unei gospodine. **8.** Boală a vinurilor, pe care acestea o capătă când ajung în contact cu aerul și care se caracterizează prin tulburare și prin schimbarea culorii. – Lat. **casa.** • sursa: DEX '09 (2009) [7].

Referințe bibliografice:

1. <https://dexonline.ro/definitie/mas%C4%83>.
2. https://dexonline.ro/definitie/mas%C4%83/expandat_

3. Будагов Р. А. Введение в науку о языке, 2-ое изд., Moscova, 1965 (Будагов Р.А. **Б90 Введение в науку о языке: Учебное пособие. — М.: Доб- росвет-2000, 2003.)**
4. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Lexicologie>.
5. <https://dexonline.ro/definitie/semasiologie>.
6. DEX, Dicționar Explicativ al Limbii Române, București, 1998.
7. <https://dexonline.ro/definitie/cas%C4%83>.
8. I. Dumeniuk, N. Matcaș, *Introducere în ingvistică*, Chișinău, 1980.
9. <https://dexonline.ro/definitie/drum>.

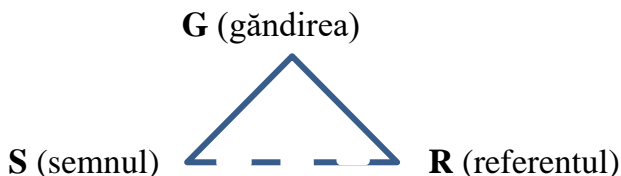
2.6. Dimensiunea semantică a semnului lingvistic. Triunghiul relațiilor

Semnificația unui cuvânt derivă din impunerea unei structuri asupra continuumului gândirii. “Gândirea este o nebuloasă în care nimic nu este cu necesitate delimitat. Nu există idei prestabilite și nimic nu este distinct înainte de apariția limbii”. „Limba este comparabilă cu o foaie de hârtie: gândirea ar fi fața foii, iar sunetul reversul acesteia; nu putem decupa fața hârtiei fără a decupa *ipso facto* și versoul ei. La fel în limbă nu vom putea izola nici sunetul de gândire, nici gândirea de sunet decât printr-o abstracție al cărei rezultat ar ține de psihologia pură sau de fonologia pură. În fapt lingvistica operează pe terenul limitrof în

care elementele celor două ordini se combină: această combinație produce o formă, nu o substanță (CLG: 155; CLG: 158) [1]. Problema semnificației expresiilor lingvistice, având drept bază concepția despre limbă ca sistem de semne, a suscitat interesul lingviștilor și filosofilor, dat fiind că atât lingvistica, cât și filosofia contribuie la constituirea unei teorii a comunicării.

Structura semiotică fundamentală, așa cum au demonstrat Ogden*¹ și Richards în lucrarea lor *Sensul sensului* (The Meaning of Meaning), are o formă triunghiulară. Filosofii englezi – promotori ai convenționalismului lingvistic – pornesc de la ideea că cuvintele, luate ca semne (ei folosesc *simbol* în loc de *semn*), nu înseamnă nimic prin ele însele, ele sunt niște instrumente care își dobândesc semnificația prin întrebuințarea lor de către vorbitori.

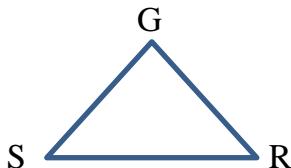
Într-o situație semiotică, elementele care intră în relație sunt: conceptul/gândirea (**G**), semnul (**S**), numit *simbol* de Ogden și Richards și referentul (obiectul desemnat)(**R**).

Vârfurile triunghiului arată factorii prezenți în orice act de simbolizare, laturile indică relațiile dintre acești

factori. Între **G** (gândire/noțiune) și **S** (semn) se stabilește o relație de cauzalitate (corectitudine); **G** (gândirea) și **R** (referentul) la fel, întrețin o relație de adecvare. În schim, **S** (semnul/simbolul) se găsește într-o relație de atribuire în raport cu **R** (referentul). Reieșind din faptul că între **S** și **R** nu există o legătură cauzală directă, autorii Ogden și Richards trag concluzia că o cunoaștere adecvată a realității este imposibilă. În acest context trebuie să remarcăm că semnul lingvistic interpretează nu realitatea extralingvistică, ci reflectarea ei în conștiința umană.

În procesul de semnificare, consideră prof. Al. Boboc*², trebuie să luăm în considerare sensul și nu noțiunea: „semnul (simbolul) **S** exprimă un sens **G** și desemnează un referent **R**, care poate fi un obiect real, ideal sau abstract. Relația de *desemnare* poate fi diferită de relația de *adevăr*, care se stabilește între referent și conținutul informației exprimat ca un sens pentru gândirea unui subiect”[3, 213-261]. Astfel, triunghiul Ogden-Richards va fi modificat:

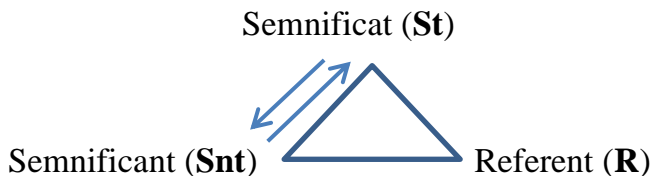

Semnul este legat de gândire prin faptul că exprimă un sens și este legat de referent prin relația de

semnificare. Sistemele de semne sunt expresia mai mult sau mai puțin adecvată a realității. Problema adevărului (adecvării), însă, apare în relația dintre **G** (gândire) și **R** (referent). Triunghiul Ogden-Richards se referă la ceea ce logicienii numesc *cunoaștere ostensivă* (în prezența referentului). În acest context, Mihaela Scânteie susține că un copil care învață limba maternă va „asocia de mai multe ori semnificatul *p-i-s-i-c-ă* cu animalul respectiv până va detașa trăsăturile invariante ale semnificatului. Această achiziție presupune prezența unui vorbitor care să cunoască deja semnul respectiv și care, reproducându-l, să indice printr-un gest ostensiv referentul. Ulterior, semnificatul și semnificantul vor fi încadrați în structuri lingvistice [5, 49].”

Punctul *ab initio* pentru *cunoașterea discursivă*, derivată din cunoașterea ostensivă, ar fi existența unui sistem semiotic constituit. Pe baza acestui sistem cunoașterea discursivă operează în absența referentului. Limba devine astfel „un sistem semiotic abstract, capabil să efectueze operații logice supuse probelor de adevăr . Nu este de mirare că studiul semnificației expresiilor lingvistice a afectat teoria adevărului și teoria cunoașterii, cum zicea Cassirer*³, cazuri particulare ale problemei semnificării [5, 49].”

Semnul, în triunghiul Ogden-Richards, este conceput ca unilateral. Concepția *bilaterală* modifică poziția lui față de referent:

Dacă vom lua în considerare în loc de gândire sensul, **St** poate fi considerat drept latura semnificată a semnului, iar **Snt** – latura semnificantă (**St+Snt = semn lingvistic**). Unirea lui **St** (semnificat) cu **Snt** (semnificant) realizează fuziunea între funcțiile de *desemnare* și *adevăr*, pe care semnul și le asumă în relație cu **R** (referent). Când un cuvânt (semn lingvistic) se aplică unui obiect, acest obiect capătă semnificație. Foarte mulți oameni produc bunuri materiale (obiecte) sau spirituale, iar totalitatea membrilor societății umane utilizează cantități enorme de obiecte. Să ne imaginăm pe o clipă că într-o bună zi, pe neașteptate, au dispărut toate inscripțiile pe clădiri, magazine, au dispărut panourile publicitare, afișele, indicatoarele și multe-multe alte obiecte (semne) cu care suntem obișnuiți în viața cotidiană. Avem certitudinea că o asemenea situație (lipsită de obiectele-semne, indicii, iconuri) ne va crea sentimentul că ne-am trezit într-o altă lume, pentru noi străină. Pe de altă parte, această situație ne va arăta că contactul omului cu obiectele implică atitudini, aprecieri, încât fiecare obiect este îmbibat de valori afective, morale, care se

adaugă la funcționalitatea sa. Obiectele fac parte integrantă din mediul/universul uman și, prin urmare, intră într-o relație comunicativă.

Foarte mulți scriitori au înțeles valoarea semnificativă a obiectelor care abundă în universul personajelor caracterizate de ei. De exemplu, înainte de a-i cunoaște pe protagoniștii unui roman sau povestiri, cititorul asistă la descrierea localității, străzii, casei, interiorului, a mobilei, lucrurilor și a locului unde se desfășoară viața personajelor. Astfel, cititorul își creează în mod aprioric o atitudine (de *bine* sau de *rău*) despre personajele respective. Acest procedeu îl găsim în *Enigma Otiliei* de G. Călinescu, *Eugenie Grandet* de Balzac, în vasta operă a lui Lev Tolstoi*⁴, Fiodor Dostoievski*⁵ etc., etc.

Reieșind din raportul *semn-referent*, se poate stabili, în funcție de distanța semnelor față de referent, o ierarhie a trăsăturilor semice. Semnele lingvistice au în calitate de referenți *obiectele-semne* și, prin urmare, ele pot fi calificate drept supersemne. Ele cunosc diferite grade de generalitate a *semnificatului* lor: trăsături variabile sau/și invariante, esențiale, individualizante. **Individuale** sunt, în majoritatea cazurilor, numele proprii; ele sunt semne care se referă la indivizi și care nu se formează (ca și alte semne) prin abstracția trăsăturilor comune mai multor exemplare. Aceste semne desemnează de obicei unități concrete:

Sorin, Ion, Maria, Tatiana, Cătălina, Lucia sau *Chișinău, Craiova, Iași, Paris, Londra, Roma, Venezia* etc. Numele proprii, spre deosebire de alte semne ale limbii, nu se referă la o clasă de indivizi sau la o clasă de localități; ele (numele proprii) au capacitatea de a evoca reprezentarea individului sau a obiectului desemnat. Cu toate acestea, există totuși și în numele proprii un anumit grad de abstractizare situațională, atunci când ele se referă la un ansamblu de trăsături/manifestări ale indivizilor desemnați sau de caractere ale obiectelor denumite. În procesul de evoluție a limbii un semn lingvistic (cuvânt) poate ajunge să numească un număr mai mare de obiecte, fapte, fenomene, acțiuni, stări etc. În asemenea cazuri are loc lărgirea sensului, în cadrul căreia se trece de la un sens particular, specific la unul generalizat. Dacă un nume propriu – care este strict individualizat – devine nume comun, procesul de extindere a sensului se manifestă în toată plinătatea lui. Acest fenomen se numește *apelativitate*. De exemplu, numele de familie al unor savanți (din domeniul fizicii, chimiei, astronomiei etc.) au devenit nume comune (termeni în științele respective):

◆ *volt* – unitate de măsură a tensiunii electrice, a tensiunii electro-motoare (de la numele fizicianului italian Alessandro Volta /1745-1827).

♦ *hertz* - unitate de măsură pentru frecvență, egală cu frecvența unei mișcări periodice a cărei perioadă este de o secundă; ciclu pe secundă. [Pr.: *herț*] – Din germ. **Hertz**, fr. **hertz**. sursa: DEX '09 (2009) [9] – (de la numele fizicianului german Heinrich Rudolf Hertz/1857-1894).

♦ *amper* – unitate de măsură a intensității curentului electric (de la numele fizicianului francez André Marie Ampère/1775-1836).

♦ *bohriu* este elementul chimic cu numărul atomic 107 în tabelul periodic și simbol chimic **Bh**. Este un element chimic radioactiv și este artificial. A fost descoperit în anul 1981 de o echipă de cercetători din Germania, condusă de Peter Armbruster și Gottfried Münzenberg. El a fost denumit în cinstea fizicianului danez *Niels Bohr* /1885-1962.

♦ *mecenat* - Persoană care protejează artele, literatura, știința; mecena (de la numele lui Mecena (69 î.Hr. – 8 d.Hr.), protector al poezilor latini *Horățiu, Vergiliu*)

♦ *novac* – om foarte puternic, voinic, haiduc (de la numele lui Baba Novac, erou-luptător împotriva asuprii otomane a popoarelor balcanice, ars de viu în 1600. În creațiile folclorice au apărut legende, povești, cântece despre Novac. Ciclul Novăceștilor a fost studiat de B.P.Hasdeu.)

Semnele *reprezentabile* se situează pe o treaptă superioară de abstracție. Ele au posibilitatea de a sugera imaginea unui referent (sau a unui grup de referenți) – imagine care completează *semnificatul* invariant dedus

din clasa de obiecte. Această „capacitate a semnului lingvistic se explică prin faptul că el poate fi însoțit de forme senzoriale ale cunoașterii: senzații, percepții, reprezentări. Substantive ca *scaun* sau *fotoliu* au ca referent clasa obiectelor caracterizate prin trăsături comune: „mobilă (de lemn, de metal etc.)”, „cu sau fără spetează”, „pentru a se așeza”, „cu picioare”, „capitonat sau necapitonat”etc. Acest exemplu arată că analiza semicică este reductibilă la o analiză a obiectului. În memoria vorbitorilor, aceste trăsături semice dobândesc o putere evocatoare crescută prin asocierea cu imaginea mentală a obiectului”[5, 51].

Dintre toate părțile de vorbire, *representabilitatea* se manifestă cel mai clar la substantive. De exemplu, substantive ca *plop*, *tei*, *bujor*, *trandafir*, *crizantemă*, *carte*, *caiet*, *stilou*, *copil*, *bărbat*, *moșneag* etc. conțin trăsături reprezentabile, în timp ce aceste trăsături lipsesc la substantive ca *răutate*, *bunătate*, *bunețe*, *omenie*, *amabilitate*, *bunăvoință*, *cumsecădenie*, *blândețe*, *generozitate*, *îngăduință* etc.

Trăsăturile reprezentabile nu sunt neapărat vizuale, ele pot evoca imagini auditive, olfactive, tactile (ex., *scârțâit*, *răceală*, *aromă*, *iz* etc.) sau, fiind rezultatul imaginației, unele substantive reprezentabile desemnează obiecte, lucruri, ființe care nu există în realitate: *zmeu*, *zână*, *dragon*, *Roșu-împărat*, *setilă*, *flămânzilă*, *Făt-Frumos*, *Ileana Cosânzeana* etc.

Același semnificat, în unele cazuri, poate aparține unui semn reprezentabil, iar în alte cazuri – unui semn nerepresentabil. De exemplu, *piață* este reprezentabil cu sensul „loc unde se vând și se cumpără mărfuri cu amănuntul (mai ales alimente, zarzavaturi)”, dar același cuvânt într-o altă formulă sintagmatică, cum ar fi *economie de piață, piață mondială, piață liberă etc.*, nu este reprezentabil.

Adjectivele pot fi **reprezentabile** dacă calitatea desemnată este evocatoare în substantivul determinat (de ex., *roșu, verde, albastru, mirositor, parfumat, aromatizat etc.*), conțin trăsături reprezentabile: *măr roșu, iarbă verde, cer albastru, floare mirositoare, domnișoară parfumată, vin aromatizat*. Adjectivele pot fi **abstracte** dacă calitatea desemnată nu este evocatoare în substantivul determinat (*bun, rău, mutual, reciproc etc.*).

Verbele, dacă se referă la o acțiune, o stare reprezentabilă prin subiectul lor, pot fi **reprezentabile**: *a citi, a cânta, a scrie, a vopsi, a săpa*, însă astfel de verbe ca *a deveni, a (se) transforma, a (se) face ș.a.* sunt abstracte.

Clasele gramaticale, în general, se găsesc pe diferite trepte de abstractizare. De exemplu, adjectivele sunt, în principiu, mai abstracte decât substantivele. Lingvistul francez Bernard Pottier (născut în 1924 la Paris) numește substantivele termeni *primari*, iar

adjectivele – termeni *secundari*, deoarece determină substantivele.

Adverbele, exprimând trăsături raportate la alte trăsături separate, se referă la alte clase (verbe, adjective sau adverbe) și sunt rezultatul unei abstracții superioare (termeni terțiari).

Numeralele exprimă aspectul cantitativ al referenților, făcând abstracție de semnificația lor. Prin ele însele, numerele nu pot să reprezinte nimic; ele sunt prin structura lor abstracte, dar prin întrebuițarea lor particulară, ele pot determina cantități *abstracte* (ca în matematică), sau cantități *reprezentabile* (zece studenți, patru manuale).

Pronumele se pot referi la obiectele, persoanele sau fenomenele despre care s-a vorbit sau se va vorbi (*funcția anaforică*)*⁶ sau care sunt prezente în relația de comunicare (*funcția deictică*)*⁷. Deși pronumele pot fi raportate la obiecte, rămân totuși *abstracte*. Singurele trăsături care caracterizează pronumele sunt cele de substituție și actualizare.

Prepozițiile și conjuncțiile, dat fiind că stabilesc relațiile între alte semne, sunt cele mai abstracte. Prepozițiile marchează raportul între determinat și determinant, fiind semne relaționale. Ele (prepozițiile) pot conține trăsături reprezentabile în „măsura în care sensul lor participă la constituirea unui ansamblu reprezentabil”[5, 53]. Savantul-lingvist francez Bernard

Pottier distinge trei trăsături esențiale ale prepozițiilor: 1. Valoare spațială; 2. Valoare temporală; 3. Valoare noțională.

Într-un ansamblu reprezentabil, doar valoarea spațială este reprezentabilă. De exemplu, *cartea se află în dulap* (reprezentabil), însă *a acționat în interesul școlii* (nereprezentabil).

Conjuncția, fiind un operator logic, este semnul cel mai îndepărtat de referent. Faptul că conjuncțiile pot uni semne reprezentabile, nu le influențează de loc caracterul lor abstract. Ele (conjuncțiile) niciodată nu pot sugera vreo reprezentare; ele conțin fără excepție trăsături abstracte.

Onomatopeele sunt cuvintele care, prin elementele lor sonore, imită sunete, zgomote etc. din natură; cuvinte imitative. Ele sunt semnele cele mai puțin abstracte: ele acoperă, deși „într-o manieră schematică, reprezentarea zgomotului ca semnificat și implicit ca referent. Onomatopeele diferă de la o limbă la alta în funcție de reproducerea de către un popor sau altul a sunetelor naturale, de deprinderile articulării ale vorbitorilor și de aspectele selectate (de exemplu, rom. *cucurigu*; fr. *cocorico*; eng. *Cocka doodle doo* ; (*Cockadoodle morning*, Nicole! *Cucurigu* dimineața, Nicole!); rus. *кукареку* (cucarecu) etc. Ele nu depășesc, totuși, stadiul senzorial.

Interjecțiile exprimă anumite stări afective, psihice (*oh, ah, vai-vai* ș.a), ele sunt supuse asociațiilor repetate, până când în memoria vorbitorilor se formează o reprezentare a situației referențiale care le-a produs.

Semnele *reprezentabile* se găsesc la un nivel de abstractizare destul de scăzut, pe când termenii *abstracți* au trăsături semice detașate de referent.

Note:

*1.● **Charles Kay Ogden** (1889–1957) este cunoscut ca lingvist și filosof al limbajului: cuvântul, pentru el, era o realitate concretă. Acest lucru l-a demonstrat atunci când a înregistrat pe disc vocea lui James Joyce. Înregistrarea a fost făcută în august 1929 la King's College, Londra. În cursul anului 1922 Ogden a tradus în limba engleză *Tractatus Logico-Philosophicus*, pe care Wittgenstein îl publicase în germană cu un an înainte. A publicat *The Meaning of Meaning* în 1923, carte care anunța că esența modernismului era relația dintre sunet și sens. În jurul anului 1930, Ogden mai publică două volume importante: *Opposition* și *Basic English*. John Lyons, autor de manuale, considera *Opposition* a fi una dintre cele mai bune discuții pe această temă.

Ogden a realizat două lucruri importante, care sunt strâns legate între ele. Primul este că a făcut cunoscută lumii vocea lui Joyce citind un fragment dintr-o carte în care se exprima în 40 de limbi străine

diferite în același timp. Al doilea este *Basic English*: Ogden era încredințat că limba engleză este singurul drum către o limbă unică internațională. Ideile lui privind sensul, opoziția și Basic English duc drept la gândurile care trebuie, că l-au obsedat pe Joyce [2]. Ogden împreună cu J.A. Richards, în lucrarea *Sensul sensului* (The Meaning of Meaning), apărută în 1923, fac o descriere a triungiului relațiilor.

***2.●Alexandru Boboc** (n. 20 februarie 1930) este un filosof român, absolvent (1957) al Facultății de Filosofie a Universității București; doctor în filosofie din 1964; profesor titular din 1972; membru titular al Academiei Române din 2012 [4]

***3.●Ernst Cassirer** (n. 28 iulie 1874, *Breslau* – d. 13 aprilie 1945, *New York*) a fost un filosof german neokantian. S-a născut în Germania, la Breslau, (astăzi Wrocław, Polonia), într-o familie de evrei înstăriți. A început prin a studia dreptul la Universitatea din Berlin (1892), dar s-a reorientat către literatură și filosofie, urmând și cursuri de istorie, filologie și științe la mai multe universități, cum ar fi: din Leipzig, Heidelberg și München. Din 1896 a fost unul din studenții lui Herman Cohen la Universitatea din Marburg, la „școala neokantiană“ al cărei exponent de seamă a devenit mai târziu. În 1899 a obținut doctoratul, iar în 1906 un post de *Privatdozent* la Berlin. În ciuda climatului politic nefavorabil, Cassirer a fost ales rector al Universității din Hamburg în 1929 –

primul evreu promovat în această funcție într-o universitate germană. După venirea naziștilor la putere, savantul a plecat în Anglia, unde a predat doi ani la Oxford, apoi a acceptat un post la Universitatea din Göteborg (Suedia). În 1935 a primit cetățenia suedeză. După ocuparea Franței se va stabili în SUA, unde a petrecut un an la Yale ca *visiting professor*, apoi a ținut cursuri la Columbia University și la University of California din Los Angeles. S-a stins din viață în aprilie 1945 [6].

***4.● Lev Tolstoi** (sau **Contele Lev Nicolaevici Tolstoi**, *Лев Николаевич Толстой*; n. 9 septembrie 1828, Iasnaia Poliana, Imperiul Rus-d. 20 noiembrie 1910, Astarovo, gubernia Reazan, Imperiul Rus) a fost un scriitor rus. Lev Tolstoi este considerat unul dintre cei mai importanți romancieri ai lumii. Alături de Fiodor Dostoievski, Tolstoi este unul dintre scriitorii de seamă din timpul perioadei cunoscută ca *vârsta de aur a literaturii ruse* (începută în 1820 cu primele opere ale lui Pușkin, și terminată în 1880 cu ultimele lucrări ale lui Dostoievski). Operele sale *Război și pace* și *Anna Karenina* au avut o influență hotărâtoare asupra dezvoltării romanului mondial, iar credințele și ideile sale religioase, filosofice și estetice, propovăduite de-a lungul vieții prin celelalte opere, sunt reunite și cunoscute sub denumirea de „*tolstoianism*”. Creația sa epică se

impune prin capacitatea de cuprindere, adâncimea viziunii, acuitatea observației sociale și psihologice, sentimentul tragicului și omenescului.

Lev N. Tolstoi s-a manifestat, totodată, și ca eseist, dramaturg și reformator în domeniul educației, calități care l-au consacrat drept unul dintre cei mai cunoscuți membri ai acestei vechi și aristocratice familii rusești. Interpretările sale literare privind învățăturile etice ale lui Iisus Hristos l-au făcut să devină mai târziu, spre sfârșitul vieții sale, un fervent comentator al învățăturilor lui Hristos, în sensul lor social, pacifist și nemediat de vreo putere lumească. Ideile sale despre rezistența nonviolentă, expuse în opere ca „*Împărăția lui Dumnezeu este înăuntrul vostru*”, vor avea un profund impact asupra unor personalități de referință din secolul al XX-lea, printre care Gandhi și Martin Luther King Jr. ori înainte de aceștia poeți ca Rabindranath Tagore ori Maitreyi Devi. Efigia lui Lev Tolstoi a fost imprimată pe o monedă rusească din aur [7].

***5.●Feodor Mihailovici Dostoievski** (Фёдор Михайлович Достоевский, **Dostoyevsky** (n. 30 octombrie 1821 (S.N. 11 noiembrie) – d. 28 ianuarie 1881 (S.N. 9 februarie), St. Petersburg, Rusia) a fost unul din cei mai importanți scriitori ruși, operele sale au avut și au până în prezent un efect extrem de profund și de durată asupra *literaturii*,

filosofiei, psihologiei și teologiei secolului al XX-lea. Cele mai cunoscute creații ale autorului sunt cele patru mari romane, *Crimă și pedeapsă*, *Idiotul*, *Frații Karamazov* și *Demonii*, precum și nuvela *Însemnări din subterană*. În total, opera sa numără unsprezece romane, trei nuvele, șaptesprezece povestiri precum și numeroase alte lucrări. S-a făcut de asemenea remarcat și pentru activitatea de jurnalist.

Dostoievski s-a născut în Moscova și a făcut cunoștință cu literatura de la o vârstă fragedă, prin intermediul basmelor și legendelor scrise de autori ruși și străini. Și-a pierdut mama în 1837, când avea numai 15 ani, și a intrat la Institutul de Inginerie Militară Nikolaiev din Sankt Petersburg la insistențele unui tată autoritar. După absolvire, a lucrat ca inginer proiectant, dar obișnuia să traducă cărți pentru a-și suplimenta fondurile. În 1846 are un succes uriaș cu primul său roman, *Oameni sărmani*, și se face remarcat de criticul și filosoful Vissarion Belinski. A fost condamnat în 1849 la patru ani de muncă silnică în Siberia, din cauza implicării într-un grup de liberali utopiști, numit Cercul Petrașevski. Atacurile sale de epilepsie s-au instaurat pe fondul unor chinuitoare și continue tensiuni psihologice: o execuție simulată, apoi niște ani grei de detenție, în care a fost terorizat de comportamentul samavolnic al maiorului Krivțov. Ispășirea pedepsei a însemnat pentru scriitor și o revelație în plan spiritual:

redescoperirea ortodoxismului. După eliberare, a fost obligat să se înroleze ca soldat, iar apoi a lucrat ca scriitor și jurnalist. A întreprins mai multe călătorii în Europa și a dezvoltat o dependență pentru jocurile de noroc care l-a aruncat în brațele sărăciei. Pentru o vreme, a trebuit să se umilească împrumutând bani de la cunoștințe sau amanetând bunuri, dar în cele din urmă a devenit faimos datorită cărților sale. Spre sfârșitul vieții a locuit la Sankt Petersburg și a avut o orientare conservatoare, naționalist-ortodoxă și pro-țaristă. Ziarul *Jurnalul unui scriitor* pe care l-a scris și editat prin forțe proprii, i-a consolidat imaginea de corifeu al lumii cultural-politice ruse.

Importanța sa în literatura universală este de prim rang: Dostoievski a reprezentat o influență principală pentru scriitori și gânditori ca Friedrich Nietzsche, Franz Kafka, Sigmund Freud, Jean-Paul Sartre sau Albert Camus. Universul său literar reflectă criza socială și spirituală a Rusiei Țariste din secolul al XIX-lea, închipuind ciocniri *polifonice* între personaje originale și paradoxale, marcate de un profund psihologism și tragism, aflate într-o permanentă și pasionantă căutare a armoniei sociale și umane. Dostoievski s-a specializat în analiza stărilor patologice ale minții (nebulnia, crima sau suicidul), precum și în explorarea unor procese extreme ca auto-distrugerea, umilirea, dominația tiranică, furia ucigașă. Personajele

sale întruchipează adesea conștiințe fracturate, chinuite de povara libertății spiritului, incertitudinea existenței lui Dumnezeu, nihilism și dominația răului. Prin ele, Dostoievski își demonstrează talentul de observator extraordinar al psihologiei umane și al realităților politice și religioase dintr-o Rusie aflată în procesul de modernizare. De multe ori lucrările sale sunt considerate profetice, deoarece au anticipat comportamentul revoluționarilor bolșevici, precum și efectul unor curente socioeconomice și/sau geopolitice, care au fost specifice secolului al XX-lea: progresivism, socialism, nihilism. Dostoievski este și precursorul unor idei moderne în literatură și filosofie. Se consideră că F. Dostoievski ar fi părintele existențialismului, în special datorită nuvelei *Însemnări din subterană*, descrisă de Walter Kaufmann ca „cea mai bună uvertură pentru existențialism scrisă vreodată”.

Dostoievski este, alături de Tolstoi, unul din principalii scriitori ce au aparținut *vârstei de aur a literaturii ruse* (1820-1880) și unul din cei mai reprezentativi pentru cultura Rusiei și a Europei ortodoxe. Berdiaev mărturisește: « ... culmile literaturii ruse sunt Tolstoi și Dostoievski. În ei nu este nimic renaștist. Ei se frâng în chinuri religioase, caută mântuirea. Este o caracteristică a rușilor. »

Cărțile lui Dostoievski sunt traduse și comentate în 170 de limbi din întreaga lume; după ele s-au realizat numeroase spectacole de teatru și filme celebre [8].

***6.● Anafora** este relatarea dintre două elemente lingvistice, în care cel care apare ulterior în discurs (numit *anaforic*) nu are un sens de sine statator, ci este interpretat semantico-referențial prin raportare la elementul deja apărut (*antecedent* sau *sursa*): anaforicul preia (parțial sau total) valoarea referențială sau sensul contextual al antecedentului. Raportul invers, mai rar (în care un element se interpretează prin raportare la unul succesiv), este considerat tot un tip de *anafora*, pentru care se folosește însă și denumirea de *catafora* (elementul prin care aceasta se realizează fiind numit *cataforic*). Termenul *anafora* desemnează nu numai fenomenul lingvistic, relația semantico-referențială, ci și elementele concrete prin care aceasta se realizează (anaforicele și cataforicele) [11].

***7.● DEÍCTIC, -Ă** *adj.* (despre cuvinte) care arată, demonstrează; care întărește un sens. (< fr. *déictique*) [12]. Noțiunea de *deictic* (gr. *deiktikos* – demonstrativ – „a indica”, „a arăta”) este folosită pentru a denumi semnele lingvistice a căror semnificație depinde de timpul și locul enunțării. *Deicticele* sunt elemente relaționale, conectori textuali, semne indicatoare, mărci lingvistice care indică sau trimit spre referent, fără a-l numi; altfel spus, *deicticele* definesc obiectul prin

trimitere la anumiți indici personali, spațiali, temporali, mereu raportați la vorbitor [13].

Rferințe bibliografice:

1. <https://www.slideshare.net/Elida82/introducere-in-semiotica>.
2. <http://libersaspun.3netmedia.ro/tag/triunghiul-semiotic-al-lui-ogden/>.
3. Al. Boboc, Probleme filosofice ale limbajului, în vol.: Limbaj-logică-filosofie, București, Ed. Șt., 1968, p. 213-261.
4. https://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Boboc.
5. Mihaela Scânteie, *Introducere în semiotică*, ed. Pygmalion, 1996.
6. https://ro.wikipedia.org/wiki/Ernst_Cassirer.
7. https://ro.wikipedia.org/wiki/Lev_Tolstoi.
8. https://ro.wikipedia.org/wiki/Feodor_Dostoievski.
9. <https://dexonline.ro/definitie/hertz>.
10. <https://dexonline.net/definitie-scaun>.
11. <http://www.scribub.com/literatura-romana/gramatica/Anafora163151559.php>.
12. <https://dexonline.ro/definitie/deictic>.
13. <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=9>

2.7. Dimensiunea pragmatică a semnului lingvistic

Termenul *pragmatică* a fost folosit prima dată de lingvistul și filosoful american Charles W. Morris*¹

(1901-1979), care a împărțit semiotica în *sintaxă* (relația dintre semne), *semantică* (relația între semne și obiecte) și *pragmatică*. **Pragmatica** este o ramură a lingvisticii, care analizează relația dintre semne și interpretarea lor. Însăși termenul *pragmatică*, dacă să vorbim de originea lui, provine din grecul **πρᾶγμα** *pragma* (acțiune) și se referă la un tip de acțiune umană realizată prin intermediul limbajului. În cadrul pragmaticii, *analiza discursului* este un obiect relativ recent de studiu.

Pentru a încadra mai bine pragmatica în lingvistică, putem reveni la părintele lingvisticii moderne, F. de Saussure, la *Teoria semnului lingvistic* pentru a observa cele trei perspective:

- ◆ o *perspectivă sintactică* ce relevă relația dintre semne;
- ◆ o *perspectivă semantică* ce relevă relația dintre semn și obiectul desemnat;
- ◆ o *perspectivă pragmatică* ce relevă relația dintre semn și cel care îl utilizează.

Prin urmare, *pragmatica* este știința uzului, utilizării limbii ce tratează adaptarea semnelor la anumite contexte *referențiale*, *situaționale*, *acționale* sau *interpersonale*. Dacă obiectul de studiu al gramaticii este descrierea sistemului limbii, obiectul de studiu al pragmaticii este **funcționarea sistemului limbii**. Revenind la definiția lui Ch. Morris putem afirma că

„semiotica nu este decât o modalitate de abordare a lumii din perspectiva semnului. Dacă acesta se combină cu alte semne, este studiat de sintaxă, dacă se ocupă de referenți, este preluat de semantică, iar dacă este interpretat de cel care îl vehiculează și de care e într-un fel legat, este cercetat de pragmatică”[1].

Lingvistul genevez F. de Saussure a pus în prim plan limba ca instituție socială, opusă discursului (vorbirii) ca realizare individuală. Structuralismul, apărut la începutul sec. al XX-lea sub influența concepțiilor lui F. de Saussure și ca o reacție *sui generis* la dominația îndelungată a neogramatismului, a ajuns la o concepere abstractă a limbii, neglijându-se aspectele practice ale funcționării lor. Gramatica generativă (pe de o parte), ca o reacție împotriva structuralismului clasic, și teoria cibernetică (pe de altă parte) au exercitat o influență mare asupra studiului concret al fenomenului limbii și au pus în lumină anumite trăsături ale dimensiunilor pragmatice lingvistice, dintre care aspectul *informațional* este esențial. Este de menționat că procesul de transmitere a informației/mesajului comportă două etape principale: emisia și receptarea semnalului. Semnalul este o unitate semiotică care ne transmite o informație despre *semnificat* fără să-l conțină în substanța sa. Fiind reprezentat doar de latura sonoră (acustică/materială), semnalul este unilateral și el există în măsura în care

este purtătorul unei informații. Cele două etape de transmitere a mesajului (emisă și receptare) presupun și ele existența prealabilă a *codului lingvistic* ca mod de organizare a semnelor lingvistice. Să ne referim în continuare la mecanismul de efectuare a unui act de comunicare/vorbire care poate avea loc cel puțin între două persoane (*vorbitorul A* și *vorbitorul B*).

Punctul de plecare al circuitului, susține F. de Saussure, se află în creierul unuia dintre cei doi parteneri, de exemplu al lui **A**, unde faptele de conștiință numite *concept* sunt asociate cu reprezentările semnelor lingvistice sau cu *imaginile acustice* ce servesc la exprimarea lor. Declanșarea unui concept în creierul unuia dintre personaje produce o imagine acustică corespunzătoare, acest fenomen este în întregime *psihic*. În continuare, asistăm la un proces *fiziologic*, creierul transmite organelor fonațiunii un impuls *corelativ imaginii*. Undele sonore emise se propagă de la gura lui **A** la urechea lui **B**, determinând un proces pur *fizic*. În continuare procesul se prelungește în **B** într-o ordine inversă, de la ureche la creier, transmisie fiziologică a imaginii acustice în creier și asociere psihică a acestei imagini cu conceptul corespunzător [3]. Cu alte cuvinte, pentru a transmite o informație, vorbitorul trebuie să dispună de un ansamblu de elemente din care să le poată alege pe cele care sunt necesare pentru a-și formula mesajul.

Toodată, el va alege *semnificatele* pe care le va corela cu *semnificantele* corespunzătoare. Astfel vorbitorul realizează operația de *codaj*, care transferă mesajul din sistemul gândirii în sistemul limbii. Este necesar de remarcat că codificarea este dominată de existența socială, vorbitorul dispune doar de mijloacele oferite de comunitatea lingvistică din care face parte. Informația (mesajul) va fi apoi actualizată*² în forma sa sonoră (sau scrisă) pentru a fi transmisă interlocutorului. Etapa a doua a procesului informațional va urma calea inversă: receptorul percepe semnalul (*grafic* sau *acustic*), îl transformă într-o imagine psihică și, semantizându-l, îl supune unei operații de *decodaj*. Decodajul este operația de analiză opusă celei de sinteză a codajului. Cele două operații, deși opuse, fac parte din același cod social, deoarece sunt bazate pe aceleași structuri semiotice. Receptorul recunoaște în semnele recepționate aceleași semnificații pe care le-a actualizat emițătorul. În momentul final al comunicării, „mesajul formulat de emițător este integrat în gândirea receptorului. Acest proces de transmitere a mesajului este bazat pe trăsăturile invariante ale sistemului” [4, 61].

Emițătorul, la prima etapă a procesului informațional, adaugă trăsăturilor invariante trăsături individuale, accidentale, cum ar fi: *intonația specifică*, *repetarea unor elemente*, *ritmul* etc. Receptorul, la a

doua fază, realizează reducerea surplusului/ excesului de semnale față de strictul necesar pentru transmiterea unei anumite cantități de informație, reținând doar trăsăturile esențiale necesare decodării. Acest proces poate fi reprezentat prin următoarea schema:

Vorbitorul A (*emițătorul*) **Vorbitorul B** (*receptorul*)

Cod → Semnal acustic Perceperea semnalului → Decodaj

Dacă receptorul va dori să răspundă, el va deveni emițător și schema actului de comunicare/vorbire se va repeta în aceeași ordine. Trebuie de menționat că schema semnalată mai sus face abstracție de anumiți factori care apar în orice proces de transmitere a mesajului/informației: locul comunicării, situația de comunicare, circumstanțele, sursele de zgomot etc. Orice element component al mesajului, realizat sub forma unui semnal, este rezultatul unei alegeri, făcute de locutor, dintr-o clasă de semne. Astfel, prin alegeri succesive se reușește exteriorizarea unui șir de semnale care transmit mesajul. Factorii principali a unei situații de comunicare sunt: *emițătorul, destinatarul, contextul, mesajul, contactul* și *codul*. Emițătorul (cel care se adresează) transmite un mesaj destinatarului (receptorului). Pentru ca mesajul să-și îndeplinească funcția, este nevoie de un context la care să se refere (referent) pe care receptorul/destinatarul să-l poată

înțelege. Mesajul trebuie să fie verbal sau capabil să fie verbalizat, de un cod comun emițătorului și receptorului; apoi este nevoie de contact (adică de legătura psihologică între cei doi și „conducta materială”[3, 62]), care să le permită de a stabili și a menține comunicarea. Fiecare dintre factorii enumerați determină câte o funcție a limbajului. Majoritatea mesajelor sunt orientate spre referent (context). Prin urmare, ele au o funcție *referențială*, gnoseologică (cognitivă), denotativă. Mesajele care au drept scop exprimarea directă a atitudinii vorbitorului față de cele spuse (de ex., interjecțiile) au o funcție *expresivă* sau emotivă, concentrată asupra emițătorului. Spre destinatar/receptor este orientată funcția *conativă* (referitoare la activitate, la procesele de voință; volitiv sau (despre forme verbale) care exprimă ideea de efort), ea își găsește cea mai clară expresie gramaticală în *vocativ* și *imperativ*. *Funcție fatică* (determinată de Roman Jakobson*³), pe care o au cuvintele rostite într-un dialog, de a stabili sau menține contactul dintre partenerii actului de comunicare, apare în mesajele care servesc, în primul rând, să fie comunicarea, să prelungească sau să o întrerupă; este, de alt fel, un control al deschiderii și funcționării canalului. Când comunicarea se concentrează asupra codului (fiind întrebuințate astfel de expresii ca *fiindcă veni vorba, apropo, vreau să zic, deci, adică etc.*), adică atunci

când emițătorul și receptorul simt nevoia să verifice dacă folosesc același cod, avem de a face cu funcția *metalingvistică*. Concentrarea asupra mesajului ca atare reprezintă funcția *poetică* a limbajului; ea este funcția dominantă a artei verbale și nu se reduce la poezie. Studiul lingvistic al funcției poetice depășește limitele poeziei, studiul lingvistic al poeziei nu se limitează la funcția poetică dominantă; poezia întrebuintează mult funcția *referențială*, *emotivă*, *conativă*.

Informația adusă de semnal poate fi abordată din două puncte de vedere: cantitativ și calitativ. Aspectul *calitativ* se referă la conținutul semantic transmis de semnal, iar cel *cantitativ* – la cantitatea de informație purtată de semnal.

Referindu-ne la aspectul *calitativ*, menționăm că la transmiterea mesajelor participă doar cuvintele încadrate în structuri propoziționale, iar dintre cuvinte neîncadrate în structuri propoziționale, numai părțile de vorbire „pline” pot deveni semnale. Prepozițiile și conjuncțiile (relatorii) stabilesc doar raporturi între termenii unui mesaj. Cu toate acestea, un unele situații speciale, relatorii (**relator**, *s. m.* (lingv.) element de relație. (< it. *relatore*, engl. *relator*)) pot dobândi o anumită independență, având rolul de semnal. În acest proces accentul, intonația joacă un rol important. De exemplu, când spunem: „**Pentru puțin** (sau pentru nimic)”, „**Pentru nimic în lume**” = *cu nici un*

preț, „**Pentru** (numele lui) Dumnezeu”, prepoziția **pentru**, pronunțată accentuat, având o semnificație afectivă puternică, se constituie în semnal.

Referindu-ne la aspectul *cantitativ*, putem menționa că „semnalul aduce o anumită cantitate de informație dacă nu poate fi prevăzut cu certitudine absolută. Cantitatea de informație este măsurată indirect prin incertitudinea înlăturată: mărimea incertitudinii este desemnată prin termenul *entropie*”^{*4}[4, 64] (informația raportată la un element al mesajului transmis). Studiul structurilor de semne care se află la baza semnalului demonstrează că legea fundamentală/principiul fundamental al sistemului lingvistic este *economia*. Adică, cu un număr relativ mic de semne se poate realiza un număr foarte mare de unități.

Un aspect important al tendinței de *economie* este motivarea relativă prin derivare, compunere și figuri semantice. Cu toate acestea, remarcăm că *codul lingvistic* nu folosește toate posibilitățile pentru a realiza o economie absolută. Orice limbă conține un număr de unități care depășesc limita cerută de economie și, prin urmare, practica transmiterii informației este cea care impune cu necesitate includerea în semnal a trăsăturilor suplimentare. Aceste trăsături sunt numite *redundante*; ele intervin pentru a asigura eficiența transmisiunii și pot fi ghicite cu o

anumită certitudine. De exemplu, în limba latină, limbile romanice (neolatine), limbile slave ș.a. acordul adjectivului cu substantivul este un element redundant (nu are o bază referențială), dovadă că în alte limbi, cum ar fi engleza, acest acord nu se face.

Tendința de a realiza comunicarea nu prin elemente minimale de semnificație, dar prin unități mai largi, maximale există în orice proces de transmitere a informației. Noi comunicăm prin propoziții, fraze și nu prin cuvinte izolate. Semnalul are, astfel, un caracter sintetic și este legat de unități complexe ale semnificatului, ce îi determină organizarea. La rândul său, organizarea semnalului (semnalelor) depinde de conținutul mesajului. Pentru a urmări cum același cuvânt poate dezvolta valori diferite în funcție de context, este suficient să ne amintim de cuvintele polisemantice. De exemplu, verbul *a face* are valori diferite în următoarele expresii: *a face un gard* (a întocmi, a alcătui, a făuri, a realiza, a fabrica un obiect); *a-și face costum, pantofi* (a procura un obiect, dispunând confecționarea lui de către altcineva); *a face o casă* (a construi, a clădi); *de când l-a făcut mă-sa* sau *de când mă-sa l-a făcut* (pop. și fam., a naște, de când s-a născut); *a face ochi* (a se trezi, a se scula din somn); *a face burtă* (sau) *pântece* (a se îngrășa); *l-a făcut om* (a determina sau a ajuta pe cineva sau ceva să-și schimbe starea inițială, să ajungă într-o anumită

situație); *iși face bagajele* (a pregăti ceva într-un anumit scop); *a face genunchi* (despre pantaloni) a se deforma (de multă purtare) în dreptul genunchilor; *nu l-au putut face să se însoare* (a determina, a convinge); *nu mă face să plec* (a obliga, a sili, a constrânge, a pune pe cineva să...); *timpul urât îl face trist* (a predispune la ceva; a îndemna) etc.

În discurs*⁵ sunt actualizate semnele structurii lingvistice. Vorbirea articulată este primordială în această actualizare, ea impune modelul său celorlalte forme de expresie lingvistică. Structurile dinamice diferă în mod esențial de cele statice. Aspectele dinamice ale sistemului semiotic al limbii realizează ceea ce se numește *enuțare*. Enunțarea constituie un capitol important al semioticii actuale, care pleacă de la tezele filosofiei analitice engleze, reprezentată de John Langshaw Austin (28 martie 1911 – 8 februarie 1960), la care se adaugă contribuțiile lui Em. Benveniste în domeniul lingvisticii. În lucrarea sa majoră, „How to Do Things with Words“/*Cum să faci lucruri cu cuvinte*/ (1961), J. L. Austin prezintă concepția sa despre limbaj. Comunicarea lingvistică este concepută ca un act complex, în care apar prezentate pentru prima data cele trei aspecte diferite ale limbajului: *locuționar*, *ilocuționar* și *perlocuționar*. Teoria sa, în special dimensiunea pragmatică a semioticii lingvistice concepută ca act de limbaj, va fi continuată de urmașul

său, profesorul american John R. Searle*⁶. Despre Émile Benveniste se spune că „a făcut posibilă pragmatica lingvistică prin introducerea conceptului de enunțare. Acesta definește enunțarea ca fiind *punerea în funcțiune a limbii printr-un act individual de utilizare*, iar condiția enunțării ar fi aceea că aceasta este chiar actul de producere a unui enunț și nu textul enunțului. Benveniste consideră că acest act al enunțării implică un locutor și un alocutor, însă pentru el actul rămâne individual și nu interindividual, interesul în cadrul teoriei sale fiind cu totul aparat de locutor. (Păduraru Carmen, Eugen Coșeriu. Contribuții la pragmatica lingvistică, Iași, 2009). Émile Benveniste (1970) înțelege prin *discurs* narația la persoana I, spre deosebire de *istorie*, care este narație la persoana a III-a sau, cum mai este calificată, narație apersonală. Conform *teoriei enunțării* discursul înseamnă un eveniment verbal, utilizarea limbii de către un locutor care are în față sa un receptor real sau virtual; discursul e rezultatul unor operații enunțiative de ordin subiectiv, de unde considerarea lui ca *activitate discursivă*. Discursul are poate cea mai largă accepțiune deoarece orice enunț presupune un locutor și un alocutor, la primul funcționând intenția de a-l influența pe celălalt. Astfel entitățile constitutive ale discursului nu mai sunt elemente legate de codul unei limbi, ci, potrivit situației de act, sunt: agentul, motivul, intenția și starea de

fapte” [1]. Se face distincția între *enunțarea constativă* (care cuprinde enunțurile adevărate sau false) și cea *performativă* (care se referă la capacitatea enunțurilor de a influența receptorul).

Conform lui Émile Benveniste enunțarea este transformarea individuală a limbii în discurs. Un act de discurs complet va fi ansamblul constituit dintr-un act *locuționar* sau *propozițional* (adică simpla producere de semnificați și semnificanți sau, altfel spus, actul de a spune ceva), un act *ilocuționar* (acțiunea ce rezultă în momentul enunțării – promisiune, scuză, sfat, aserțiune etc – orice act locuționar este și un act ilocuționar. Actul ilocuționar este locul de manifestare a intenției sau a forței ilocuționare – ceea ce locutorul vrea să facă/să se întâmple afirmând ceea ce a afirmat: spunând ceva, se poate face o promisiune, se poate exprima o aserțiune sau formula o dorință) și un act *perlocuționar* (actul îndeplinit ca urmare a enunțării – efectele neintenționate ale enunțării: invitație, fericire, tristețe; efectuctul produs asupra receptorului ca urmare a perceperii enunțului).

Fiecare discurs vizează o realitate, dar „această realitate de referință niciodată nu este un dat primitiv pe care discursul să-l evoce exact cum este el. Producerea sensului se realizează prin întrebuintarea elementelor cu valoare pragmatică din discurs. Dintre acestea, să menționăm: *expresiile deictice*, care exprimă persoana,

momentul sau locul acțiunii (*eu, aici, acum*); indicații de *forță ilocutorie*, actele prin care vorbitorul își asumă un anumit rol și impune conlocutorului un rol complementar (ex., imperativul, exprimând un ordin, indică un raport de subordonare a conlocutorului în raport cu vorbitorul); indicatorii *logico-argumentativi* (*deci, totuși, desigur, respectiv, astfel..*), care pun în relație cuvinte și propoziții conforme cu o anumită logică [4, 66]. Astfel, pentru a determina despre ce vorbește emițătorul, trebuie să luăm în considerare nu numai ceea *ce se spune*, dar și *cum se spune* (adică nu numai fraza pe care o enunță, ci tot contextul de enunțare). **Contextul enunțării** (numit și *situație de discurs* sau *referință*) este constituit din coordonatele ce țin de timp și spațiu, de atitudinea participanților la actul comunicării față de ceea ce spun, de activitățile precedente, concomitente, subsecvente, de celelalte evenimente din proximitate. De exemplu, expresia *Va ninge* (*Va ploua; Se va face frig; Se va face cald etc.*) reprezintă o stare de lucruri, are un conținut semantic care-i este inerent. Crede vorbitorul sau nu în adevărul enunțului său ține de sensul pragmatic și este determinat de utilizarea lui într-un anumit context. O mențiune în cadrul contextului comunicativ trebuie făcută pentru ceea ce lingviștii și semioticienii numesc *deixis*. Prin *deixis* (care vine de la cuvântul grec cu sensul „a indica”, „a arăta”) se desemnează ansamblul

modalităților de expresie care asigură ancorarea mesajului lingvistic (enunț) în situația de comunicare în care este produs. Prin acest termen (deixis) trebuie să înțelegem „localizarea și identificarea persoanelor, obiectelor, proceselor, evenimentelor, activităților despre care se vorbește și la care se face referire în raport cu contextul spațio-temporal creat de actul enunțării”[4, 67]. Punctul spațio-temporal zero (*hic et nunc/aici și acum*) este detreminat de poziția locutorului în momentul enunțării. Chiar enunțurile din clasa *aserțiunilor universale* (Pământul este rotund.; Apa fierbe la 100° C.; Unghiul drept are 90° .; Formula apei este H₂O) sunt ancorate deictic în situația de discurs prin timpul prezent al verbului-predicat.

Este deictic și timpul gramatical, care exprimă prin mijloace lingvistice relația dintre timpul situației descrise și punctul zero temporal al contextului deictic. Punctul zero poate fi reprezentat de trecut, prezent, viitor, care au fiecare un sistem temporal specific. De exemplu, *cântam* sau *am cântat* are drept punct zero prezentul enunțării; *cântasem* se referă la un punct zero din trecut (acțiunea a fost făcută în trecut înaintea altei acțiuni tot din trecut); *voi fi cântat* se referă la un punct zero din viitor (*viitorul anterior* arată o acțiune viitoare terminată înaintea altei acțiuni viitoare). Acest process poate fi reprezentat prin următoarea schema:

A-x-a t-i-m-p-u-l-u-i

- ◆ MC - Momentul comunicării (prezent)
- ◆ Imp. - Imperfect (acțiune nefinită în trecut)
- ◆ PS - Perfectul simplu (acțiune efectuată în trecut și terminată de curând)
- ◆ PC - Perfectul compus (acțiune finită în trecut)
- ◆ MMCP - Mai mult ca perfectul (acțiune trecută față de alta din trecut)
- ◆ VA - Viitorul anterior (acțiune viitoare înaintea altei acțiuni viitoare)
- ◆ V - Viitorul (indică o acțiune care se va desfășura după vorbirii)

Valoarea deictică a timpurilor se combină și se completează cu adverbe deictice, cum ar fi: *acum, azi, mâine, poimâine, ieri, alaltăieri etc.*

Locutorul, interlocutorul și neparticipanții direcți la comunicare (însă care formează obiectul referinței) reprezintă **rolurile deictice**. Rolurile deictice sunt gramaticalizate în majoritatea limbilor prin categoria persoanei. Putem remarca că cuvântul *persona,-ae*, este un substantiv (cuv. lat. „mască”, ulterior „rol”). La origine denumea o mască sau un chip fals, făcut din piele sau din argilă și purtat de actori (de aici, termenul „*dramatis personae*” folosit pentru „personaje” într-o

piesă de teatru). În critica literară este uneori întrebuințat cu sensul de persoană care narează într-un text epic sau care vorbește într-un poem. **sursa: DE (1993-2009)** [8]. Utilizarea acestui cuvânt de gramaticieni provine din concepția lor metaforică despre evenimentul lingvistic conceput ca o dramă în care rolul principal este jucat de persoana I, rolul secundar – de persoana a II-a și toate celelalte roluri de persoana a III-a. De fapt, în mod real, numai locutorul și interlocutorul participă la relația de comunicare. În raport cu pers. I și a II-a, persoana a III-a este definită negativ. Este știut că pronumele de pers. a III-a sunt apropiate ca sens de demonstrative (în limbile romanice ele chiar provin din demonstrative) și pot fi înlocuite de acestea sau de substantive.

Alături de rolurile deictice trebuie plasate și **rolurile sociale**, care sunt funcții proprii unei culturi, instituționalizate într-o societate și recunoscute de membrii săi: funcția de părinte, de medic, de profesor, student, elev ș.a., funcțiile determinate de vârstă, de genul biologic, de categoria socială etc. De regulă, rolurile sunt reciproce: părinte-copil, medic-pacient, profesor-student/elev, soț-soție, producător-consumator etc. Un efect evident al rolurilor sociale, în contextul lingvistic, îl constituie alegerea titlurilor/formulei de adresare (*domnule, doamnă, domnișoară, părinte, dragi colegi, dragi colaboratori, stimați prieteni etc.*) și a

pronomelor de politețe sau obișnuite (*dumneata, dumnealui, dumneavoastră, Domnia ta, Domnia sa etc.* sau altele de forma: *Măria ta, Măria sa, Maria voastră, Înălțimea ta, Înălțimea sa, Înălțimea voastră, Luminăția ta, Luminăția sa, Luminăția voastră, Excelența sa, Excelența voastră*).

Enunțurile pe care le producem pot fi întrebări, ordine, exclamații, cereri etc., adică nu toate enunțurile sunt aserțiuni. În enunțurile nonasertive vorbitorul își asumă un anumit rol și acordă, în același timp, un rol destinatarului. De exemplu, într-un interogatoriu întrebările pot fi adresate cu autoritate, interlocutorul fiind subordonat emițătorului; în alte situații, întrebările pot fi puse cu respect, emițătorul recunoscând superioritatea interlocutorului său în privința informării.

În procesul „exteriorizării reestrului cognitiv și senzorial al individului survin factorii *presupoziționali*, adică tot ce e legat aprioric de cunoștințele noastre referitor la ceea ce se discută, tot ce e subtext, fon, ce se subânțelege de la sine, ce nu trebuie (nu cere) detalizat și exprimat prin cuvinte, tot ce face actul comunicativ mai puțin redundant, mai econom în sursele de expresie”[17, 30].

Pentru ca o comunicare să fie realizată cu succes, între protagoniștii dialogului trebuie să existe ceva comun: presupuziția (supoziție prealabilă, presupunere). Presupuzițiile pot fi de natură *semantică*

sau *pragmatică*. Presupozițiile semantice poate fi de două feluri: lexicale și nelexicale. Presupozițiile *lexicale* fac parte din sensul cuvântului. De exemplu, verbele *a isprăvi*, *a sfârși*, *a termina* (a duce o acțiune până la capăt [9]) sau verbele *a înceta* (a se opri /în cursul unei acțiuni/, a nu mai continua [10]), *a continua* (a urma, a nu înceta; a merge înainte, a (se) prelungi. ♦ Tranz. A duce mai departe un lucru început [11]), presupun o activitate anterioară; verbele *a deveni* (1. a începe a fi, a se face: *a deveni ministru*; 2. a trece dintr'o stare într'alta: *copilul mic va deveni mare*; 3. a avea cutare sau cutare soartă, sfârșit: *ce vom deveni?* [12]), *a spera* (a crede în rezultatul favorabil al unei acțiuni, a aștepta cu încredere; a nădăjdui [13]) presupun așteptarea unui eveniment fericit. Presupozițiile *nelexicale* depind de sensul frazei întregi. De exemplu, expresia „Charles este prea vorbăreț pentru un englez” presupune că englezii sunt, de regulă, tăcuți, puțin comunicativi. Presupozițiile nelexicale se pot grupa în mai multe clase. Clasificarea (adoptată de Mariana Tuțescu) este făcută după comportamentul sintactico-semantic al presupozițiilor [14]. Presupozițiile *existențiale* sunt cele mai generale; ele implică existența elementelor despre care se spune, afirmă, declară ceva. Propoziția „Romanul este interesant” implică existența romanului respectiv. În fraze care conțin subordonate de scop,

cauză, mod etc. apar presupuziții de gradul al II-lea. Aceste subordonate conferă propoziției regente un statut de presupuziție. De exemplu: „Victoria este bucuroasă pentru că s-a împăcat cu prietenul ei”. Înainte de a aduce explicații de ce Victoria este bucuroasă, am constatat starea ei afectivă.

Se mai vorbește despre presupuziții ale predicatelor *factitive* (numite astfel pentru că admit în calitate de complement direct substantivul *faptul /că/*). De exemplu: „Regretăm (faptul) că nu poate înota și el”. Atestăm și presupuziții de *focalizare*; ele exprimă importanța deosebită pe care locutorul, printr-o accentuare vădită și o intonație respectivă, o atribuie unuia dintre termenii enunțului. Exemplu: ***Iarna trecută*** am făcut o excursie la Craiova → Am făcut o excursie la Craiova iarna trecută.

În cadrul *enunțului*, depășind cadrul *enunțului* (adică pe cel al semanticii) pot fi studiate presupuzițiile și în realizarea lor *pragmatică*. Dimensiunea „pragmatică a presupuziției impune definirea acestui concept într-o dublă perspectivă:

1. Ca ansamblu de condiții necesare pentru ca un enunț să corespundă situației de comunicare.
2. Ca atitudine a vorbitorului față de ceea ce spune” [4, 71].

Comunicarea lingvistică, indiferent de orice situație, stabilește între indivizi raporturi de dominare

sau de dependență, de colaborare sau de luptă etc. Putem deci vorbi despre caracterul *influentativ* al presuposiției pragmatice: locutorul, exprimându-și atitudinea față de ceea ce spune, poate influența, corecta sau chiar schimba totalmente viziunea receptorului despre lume. De asemenea putem vorbi despre presuposiția pragmatică de *argumentare*. Într-adevăr, argumentarea operează cu sensuri presupuse, unind *semantica* cu *pragmatica* și *retorica* (arta de a vorbi frumos; arta de a convinge un auditoriu prin măiestria argumentației, frumusețea stilului și a limbii etc.; ansamblul regulilor care ajută la însușirea acestei arte [15]). În semnificatul global al unui text, de altfel, presuposițiile semantice nu pot fi despărțite, delimitate de cele pragmatice. Vom încerca să ilustrăm această afirmație cu un fragment din piesa *Cântăreața Cheală*, scrisă de Eugen Ionescu*⁷. Este vorba de familia Smith, o familie tradițională din Londra:

„Interior burghez *englezesc*, cu fotolii *englezești*. Seară *englezească*. Domnul Smith, *englez*, în fotoliul lui *englezesc*, încălțat cu papuci *englezești*, fumează din pipa sa *englezească* și citește un ziar *englezesc* lângă un șemineu *englezesc* în care arde un foc *englezesc*. Poartă ochelari *englezești*, mustăcioară căruntă *englezească*. Alături de el, într-un alt fotoliu *englezesc*, Doamna Smith, *englezoaică*, cârpește ciorapi *englezești*.

Moment prelungit de tăcere *englezească*. Șaptesprezece băți *englezești* de pendulă [16]”.

Utilizarea repetată a calificativului *englezesc* în situația dată ne duce în domeniul presupuziției pragmatice, indicând atitudinea ironică, batjocoritoare (satirică) a autorului față de o anumită pătură socială engleză.

Pentru ca mesajul să aibă o finalitate practică, condiția *sine qua non* ar fi *competența comunicativă* a vorbitorilor, care desemnează aptitudinile și cunoștințele unui locutor pentru ca el să poată utiliza toate sistemele de semne care-i stau la dispoziție în calitate sa de membru al unei comunități socio-culturale.

Note:

***1.● Charles William Morris** (1901 - 1979) a fost un filosof și semiotician american . A încheiat disertația asupra unei teorii simbolice a minții și a primit un doctorat de la Universitatea din Chicago în 1925. Dezvoltarea de către Morris a unei teorii comportamentale a semnelor - adică *semiotică* - se datorează parțial dorinței sale de a uni *pozitivismul logic* cu *emporismul comportamental* și *pragmatismul*. Unirea lui Morris a acestor trei perspective filosofice a demonstrat faptul că simbolurile au trei tipuri de relații: 1. la obiecte; 2.

pentru persoane și 3.la alte simboluri. Ulterior, el a numit aceste relații „semantică”, „pragmatică” și „sintactică” [2].

***2.● Actualizarea** constă în transpoziția semnalului din domeniul conștiinței în domeniul sensibil.

***3.● Roman Ossipovich Jakobson** (în rusă Роман Осипович Якобсон, n. 11 octombrie 1896, Moscova – d. 18 iulie 1982, Boston, SUA) a fost un gânditor rus, care a devenit unul dintre lingviștii cei mai influenți ai secolului al XX-lea, punând piatra de temelie în dezvoltarea analizei structurale a limbajului, a poeziei și a artei.

Roman Jakobson s-a născut în Imperiul Rus într-o familie evreiască unde, la o vârstă fragedă, a devenit fascinat de limbaj. Student, el este un membru proeminent al Cercului lingvistic din Moscova și participă la viața de avangardă a Moscovei în artă și poezie sub pseudonimul Aliagrov.

Lingvistica timpului este în esență cea a neogramaticienilor care afirmau că singurul mod științific de a studia limbajul este de a studia istoria și dezvoltarea cuvintelor în timp. Jakobson, însă, care citise lucrarea lui Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique generale* (1915), dezvoltă o abordare care se concentrează asupra modului în care structura limbajului permite *comunicarea*. În februarie 1920 pleacă la Revel (azi Tallinn) în calitate de colaborator al

Agenției de Telegrafie a Rusiei. De acolo a mers direct în Cehoslovacia ca traducător pentru Crucea Roșie. El rămâne în această țară, unde își susține doctoratul în 1930. În 1926, împreună cu Nikolai Trubetzkoi, Vilem Mathesius și alți câțiva, a fondat **Cercul de Lingvistică din Praga**. Numeroasele sale lucrări privind fonologia îl ajută să-și continue dezvoltările asupra structurii și funcției limbajului [5].

***4.● ENTROPÍE**, *entropii*, s. f. **1.** Mărime de stare termică a sistemelor fizice, care crește în cursul unei transformări ireversibile a lor și rămâne constantă în cursul unei transformări reversibile. **2.** Mărime fundamentală în teoria informației, care indică cantitatea de informație raportată la un element al mesajului transmis. **3.** P. gener. Măsură care indică gradul de organizare a unui sistem. – Din fr. **entropie**. sursa: **DEX '09 (2009)**.

ENTROPÍE s.f. **1.** (*Fiz.*) Mărime termodinamică de stare care reflectă ireversibilitatea proceselor fizice macroscopice. **2.** (*Telec.*) Cantitatea de informație raportată la un element al mesajului transmis. ♦ Stare prin care toate simbolurile unei secvențe comunicate au o probabilitate egală de a fi transmise potrivit teoriei informației. ◇ *Entropie estetică* = stare de dezordine, de repartizare întâmplătoare a elementelor din care ia naștere opera de artă prin intervenția creatoare a

artistului. [Gen. *-iei.* / < fr. *entropie*, gr. *entropia*].
sursa: **DN (1986)** [6].

***5.● DISCŪRS**, *discursuri*, s. n. Specie a genului oratoric, constând dintr-o expunere făcută în fața unui auditoriu pe o temă politică, morală etc.; cuvântare. ♦ (Înv.) Tratare în scris a unui subiect de natură științifică sau literară. – Din fr. **discours**, lat. **discursus**.
sursa: **DEX '09 (2009)**

DISCŪRS, *discursuri*, s. n. Expunere făcută în fața unei adunări; cuvântare. ♦ (Franțuzism înv.) Tratare în scris a unui subiect de natură științifică sau literară. – Din fr. **discours**, lat. **discursus**. sursa: **DEX '98 (1998)** [7].

***6.● John Rogers Searle** (n. 1932, Denver, Colorado) este un filosof american. Principalele sale domenii de activitate sunt *filosofia limbajului*, *filosofia minții*, *ontologie socială* precum și părți din metafizică. Searle este profesor de filosofie la Universitatea Berkeley din California.

***7.● Eugen Ionescu** (n.1909, Slatina, România – d.1994, Paris, Republica Franceză) se decisese să învețe limba engleză, cu *metoda Assimil*. Uitându-se peste notițe, acesta a fost frapat de limbajul corect, logic, dar foarte steril și plin de platitudini. Ca atare, a luat replicile din manual și le-a ordonat într-o piesă de teatru.

Forma inițială a piesei a ieșit sub titlul *Engleza fără profesor*, care avea numai patru scene și un final diferit. Regizorul Nicolas Bataille menționează că forma s-a schimbat, inițial deoarece titlul *L'anglais sans peine* (Engleza fără osteneală/rost) semăna cu al unei alte piese de Tristan Bernard, *L'anglais tel qu'on le parle* (Engleza așa cum se vorbește). În timpul unei repetiții, actorul care-l juca pe căpitanul de pompieri a avut un lapsus și în loc să vorbească de o cântăreață foarte blondă, sări câteva cuvinte și vorbi de una cheală, moment care îl inspiră pe autor să schimbe câteva replici la finalul piesei ca să justifice titlul nou-găsit [16].

Rferințe bibliografice:

1. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Pragmatic%C4%83>.
2. https://en.m.wikipedia.org/wiki/Charles_W._Morris.
3. <https://ru.scribd.com/doc/31940114/Curs-de-Lingvistica-General-a-Ferdinand-de-Saussure>.
4. Mihaela Scânteie, *Introducere în semiotică*, ed. Pygmalion, 1996.
5. https://ro.wikipedia.org/wiki/Roman_Jakobson.
6. <https://dexonline.ro/definitie/entropie>.
7. <https://dexonline.ro/intrare/discurs/17080>.
8. <https://dexonline.ro/definitie/persona>.
9. <https://dexonline.ro/definitie/termina>.
10. <https://dexonline.ro/definitie/%C3%AEenceta>.
11. <https://dexonline.ro/definitie/continua>.

12. <https://dexonline.ro/definitie/deveni>.
13. <https://dexonline.ro/definitie/spera>.
14. Mariana Tuțescu, *La présupposition en français contemporain*, București, E.D.P., 1978.
15. <https://dexonline.ro/definitie/retorica>.
16. https://ro.wikipedia.org/wiki/C%C3%A2nt%C4%83rea%C8%9Ba_cheal_%C4%83.
17. Anatol Ciobanu, *Sintaxa și Semantica*, Chișinău, „Știința”, 1987.

2.8. *Motivarea semnului lingvistic*

Între semnul lingvistic și conținutul denumit de el există o legătură necesară; unul nu poate exista fără celălalt. Însăși funcțiile semnului sunt determinate de trăsăturile conținutului exprimat. Acest conținut, însă, nu cere cu obligativitate să fie numit cu un anumit semn și nu cu altul. Drept dovadă este diferența dintre limbi: pentru a denumi „casă” în limba română se folosește cuvântul *casă*, în engleză – *house*, în franceză – *maison*, în rusă – *dom* (*дом*), în germană – *haus*, în turcă – *ev*, în maghiară – *ház*, în chineză – *tien*. Această lipsă de legătură dintre conținutul exprimat și forma semnului a determinat apariția tezei cu privire la „arbitrarul semnului lingvistic”. De fapt, termenul de *arbitrar* este nepotrivit, deoarece presupune ideea că semnul ar putea fi schimbat după dorința sau capriciul vorbitorilor, ceea ce nu se întâmplă, grație existenței

sociale a limbii. Credem că mai corect sau mai potrivit ar fi să spunem că semnul e întâmplător în raport cu conținutul denumit, într-o anumită perioadă din dezvoltarea limbilor. Întâmplarea este tocmai forma de manifestare a necesității; necesitatea ca un fapt de conștiință să fie denumit cu un anumit semn își face loc prin mulțimea întâmplărilor. Este necesar ca obiectul și noțiunea de „casă” să fie denumite cu un semn, dar forma acestuia este întâmplătoare în diferite limbi. Domeniul de manifestare al întâmplării este limitat de anumite împrejurări. De exemplu, ploaia apare în mod necesar; momentul și locul în care începe să plouă e întâmplător (această apariție a ploii fiind însă limitată de anumite condiții de *loc* și de *timp*). La fel și în limbă există unele categorii de cuvinte care ne arată că forma semnelor este determinată de împrejurările în care apar cuvintele. Cuvântul *cucu* poate fi explicat prin faptul că semnul respectiv a apărut ca urmare a imitării cântecului păsării. Se numesc motivate semnele a căror formă poate fi explicată într-un fel sau altul prin raportarea la conținutul denumit. Natura semnului lingvistic a fost dezbătută pe larg în *Cursul de Lingvistică Generală* al lui Ferdinand de Saussure (1857-1913). Renumitul lingvist elvețian a propus constituirea unei științe generale a semnelor – *semiologia* - care să cuprindă și lingvistica.

Spre deosebire de alte sisteme semiotice (indicatorile de circulație, codul Morse etc.), limba este accesibilă tuturor membrilor colectivității lingvistice, ea reprezintă „mijlocul universal de exprimare și transmitere a ideilor și sentimentelor”[1, 62]. În diferite domenii, cum ar fi algebra, geometria, chimia, fizica etc., semnele redau noțiuni abstracte, logice, incapabile să transmită sentimente și emoții. Pictura, dansul, muzica și alte varietăți ale artei sunt niște exteriorizări ale emoțiilor și sentimentelor, fără a le numi, limbajul lor fiind cunoscut numai persoanelor inițiate în domeniul respectiv. Profund înrădăcinată în conștiința și viața societății, inseparabilă de gândire, limba reprezintă cel mai important sistem de semne.

Elaborând teoria semnului lingvistic, F. de Saussure menționează că un semn nu unește un cuvânt cu un lucru, dar un **concept** (*signifié=semnificat*) cu o **image acustică** (*signifiant=semnificant*). Astfel, în cuvântul românesc *copac*, se întâlnește, pe de o parte, complexul de sunete **c-o-p-a-c**, care, în memoria vorbitorilor, este o amprentă psihică a succesiunii sonore înseși de care este legat, pe de altă parte, un anume concept – conceptul *copacului*. Unitatea dintre lanțul sonor (semnificant) și concept (semnificat) definește, în teoria lui F. de Saussure, *semnul lingvistic*. Formulând această idee, autorul a înțeles prin ea faptul că semnificantul este arbitrar în raport cu semnificatul

[2, 87]. Nu există nici o legătură *necesară, naturală* între secvența sonoră ce materializează glotic un concept, nu există o *determinare*, o *cauzalitate* între conținut și expresie (și nici invers). Argumentele care susțin teza despre arbitrarul semnului sunt destul de numeroase. În cadrul aceluiași limbaj, un astfel de argument ar fi prezența sinonimelor, cuvintelor polisemantice și a omonimelor. Tradusă în termeni saussurieni, sinonimia se definește prin existența mai multor *semnificați* care exprimă același *semnificat*; polisemia/omonimia se explică prin existența mai multor *semnificați* care sunt exteriorizați prin același *semnificant*. Toate argumentele invocate de F. de Saussure în favoarea caracterului arbitrar al semnului lingvistic sunt indubitabil plauzibile. Și, totuși, această teză importantă a suferit o concretizare, acceptată de mulți teoreticieni, făcută de lingvistul francez Émile Benveniste (1902-1976). Savantul susține că orice semnificat este exprimat în mod **obligatoriu** printr-un semnificant, deoarece nu există concepte în stare pură [3, 90-97]. Dacă, de exemplu, un vorbitor al limbii române utilizează conceptul de *plantă*, el nu poate rupe unitatea acestui semnificat de semnificantul **p-l-a-n-t-ă** (iar dacă un purtător al limbii crede totuși că are conceptul în stare pură, aceasta nu este decât o părere eronată a lui). Orice *semnificant* își merită numele numai în măsura în care el exprimă un concept și,

veceversa, orice *semnificat* este identificabil grație faptului că e materializat printr-o secvență sonoră sau grafică. Prin urmare, legătura dintre cele două laturi ale semnului lingvistic nu este arbitrară, ci, dimpotrivă, necesară. Arbitrar este semnul în raport cu obiectul desemnat. Émile Benveniste observă că nu mai avem nici o îndreptățire în a susține că semnificatul și semnificantul sunt independente [apud 4, 70].

Mecanismul limbii poate fi prezentat și sub un alt unghi, deosebit de important. Principiul arbitrarului semnului lingvistic „nu ne împiedică să distingem, în fiecare limbă, ceea ce este în mod radical arbitrar, adică nemotivat, de ceea ce nu este astfel decât în mod relativ. Numai o parte din semne este absolut arbitrară; la altele intervine un fenomen ce ne îngăduie să recunoaștem grade de arbitrar, fără să-l suprimăm: *semnul poate fi relativ motivat*”[2, 142]. Sunt motivate acele semne a căror formă se poate explica prin raportare la conținutul pe care-l denumesc, adică se constată o legătură între cele două laturi ale semnului, în sensul că noțiunea sau fenomenul care constituie semnificatul a condus la alegerea (sau impunerea) unui anumit semnificant. Motivarea poate fi de două tipuri: absolută și relativă.

1. Motivarea absolută (externă) cuprinde acele cuvinte care, prin succesiunea de sunete componente, sugerează sensul. Din această categorie fac parte

onomatopeele, interjecțiile, cuvintele cu simbolism fonetic.

În reproducerea sunetelor emise de păsări sau animale, de exemplu, se atestă asemănări (sau identități) între limbi ce aparțin unor familii diferite. A se compara: rom. *cucu!*; fr. *coucou!*; it. *cuccu!*; rus. *куку!*; eng. *cuckoo!*

Comparațiile relevă, alteleori, și diferențe între limbi:

rom. *ham-ham!*; fr. *ouah-ouah!*; it. *bau-bau!*; rus. *зав-зав!*; eng. *bow-bow!*

Dacă imitarea s-ar face cu exactitate, onomatopeele ar fi identice în toate limbile. Trebuie remarcat că „ființa umană nu reproduce niciodată exact aceste zgomote și aceste sunete: în așa-numita «reproducere» există totdeauna un aspect simbolic și convențional, sau ceva aparținând unei colectivități lingvistice, lucru care ne arată că sunetele naturale sunt nu atât reproduse, cât mai mult *interpretate* convențional și în mod diferit, în funcție de diversele comunități lingvistice”[5, 23].

Interjecțiile («expresii spontane ale realității, dictate de către natură»[2, 88]) au un grad mai mare de motivare (de pildă, *ah!* din limba română este întâlnit în numeroase alte limbi: italiană, franceză, rusă, engleză ș.a.) față de, spre exemplu, substantive, adjective sau adverbe, deși o comparație a cuvintelor utilizate în

diferite limbi pentru exprimarea aceleiași stări sufletești indică și deosebiri semnificative: rus. *убы!*, echivalentul românesc ar fi „*vai! păcat*”.

Cuvintele cu simbolism fonetic sunt mai numeroase, au o frecvență mai mare decât onomatopeele și interjecțiile [6, 132], includ în componența lor sunete ce amintesc de particularitățile obiectului: *a sughița, a mieuna, a hămăi, a scârțai, a pleoscăi, a foșni ș.a.*

2. Motivarea relativă (internă) cuprinde cuvinte *derivate, compuse* a căror formă poate fi explicată de alte semne. Menționăm că unele cuvinte sunt extrem de productive, dând naștere, prin derivare (sufixare/prefixare), altor lexeme ce ne amintesc de termenul *ab initio*:

a) a prezice, a (se) dezice, a contrazice, zicere, zicală, zicătoare etc.;

b) a supune, a impune, a compune, a opune, a răpune, a expune, a transpune, a dispune, compunere, expunere, supunere, impunere, răpunere, impunător etc.;

c) a desface, a preface, a reface, facere, refacere, prefacere, desfacere, făcătură, desfăcătură, prefăcut (-ă) etc.

Cuvintele din șirurile semnalate (putem delimita și alte succesiuni) sunt relativ motivate, ele trimit, prin structura lor, la următoarele verbe: a) a zice; b) a pune; c) a face.

Frecvent utilizată în sanscrită și greaca veche, compunerea este un procedeu foarte des întâlnit și în limbile moderne. Compusele la fel amintesc, prin morfologia lor, de alte cuvinte: *roșu-gălbui*, *galben-verzui*, *câine-lup*, *bunăvoință*, *radioascultător*, *gură-cască*, *prim-ministru*, *radiojurnal* etc.

Motivarea poate fi constatată și în cazul numeralului. De exemplu, **zece** și **nouăsprezece**. Vorbitorii nativi ai limbii române sunt prea familiarizați cu ele pentru a sesiza gradele de motivare exprimate, prin structura lor, de fiecare. Și, totuși, o diferență există: **zece** este arbitrar, deoarece complexul sonor care exteriorizează conceptul nu are legătură cu semnificatul; **nouăsprezece** indică modul în care s-a format numeralul [nouă+spre+zece] și, deci, în raport cu **zece**, este motivat. Trebuie de remarcat că fiecare limbă „vorbește” despre același lucru în felul său. De exemplu, în limba română **douăzeci și opt** apare segmentat ca ”de două ori câte zece plus opt” ($2 \times 10 + 8$), iar în limba latină **duodetriginta** ca „două până la treizeci” ($30 - 2 = 30$ sau $28 + 2 = 30$), în limba română **nouăzeci** – ca „de nouă ori câte zece” (9×10), iar în limba franceză **quatre-vingt-dix** – ca „de patru ori câte douăzeci plus zece” ($4 \times 20 + 10$).

Caracterul motivat al semnelui lingvistic prezintă un interes deosebit pentru specialiști din mai

multe domenii ale științei, cum ar fi lingvistica, biologia, silvicultura, apicultura, zootehnia, medicina, farmacologia, industria cosmetică etc. Foarte mulți termeni care au diverse motive exteriorizate în denumire sunt în botanică (nume de plante), zoologie (nume de insecte, păsări, animale, amfibieni etc.). Cunoscând tot mai profund *flora*, *fauna*, omul s-a deprins să-i folosească util resursele în viața cotidiană. Multe plante se cultivă pentru a fi aplicate la prepararea diverselor soluții medicamentoase, uleiuri, esențe întrebuițate în medicină, parfumerie, alimentație etc.

Ne propunem în continuare analiza unor termeni botanici care au un motiv materializat în denumire în funcție de anumite trăsături, caracteristici exterioare, particularități morfologice, organoleptice.

- **Plesnitoarea** – plantă erbacee din familia curcubitaceelor, cu flori galbene, al cărei fruct, la maturitate, *plesnește* cu zgomot și aruncă semințele la distanță [7, 807].

Denumirea științifică: *Ecbalium elaterium*.

Numele genului (ecbaliu) este un derivat latinesc: ec (ecce) – *iată, uite* [8, 241]; balista,-ae – *săgeată sau orice alt obiect aruncat de o (mașină de război) balistă* [8, 80]; numele speciei (elateriu) derivă de la formele latinești: e (ex) – *din, de la* [8, 240]; latus,-ëris – *coastă, șold, partea laterală a unui*

obiect [8, 396]. Prin urmare, ambii termeni au la bază același criteriu motivațional – *modalitatea și locul (din coasta fructului)* de unde se răspândesc semințele.

● **Coadă-calului** – nume dat mai multor plante erbacee caracterizate prin două tipuri de tulpini: una fertilă și alta sterilă [7, 189]. Crește prin lunci umede (nisipoase), câmpuri, pe marginea râurilor. Numele popular este determinat de asemănarea plantei (a tulpinei și a frunzelor) cu coada calului. Denumirea științifică: *Equisetum arvense*. Numele genului (equisetum) este un compus care întrunește două substantive: 1. equus,-i (lat.) – *cal* [8, 256]; 2. seta=saeta,-ae (lat.) – *păr, coamă* [8, 652]. Numele speciei (arvense) este un derivat al latinescului **arvum,-i** – *câmp, teren, ogor* [8, 64] .

Din cele semnalate mai sus conchidem că în limba română (termenul popular) planta respectivă are la baza denumirii un singur motiv (asemănarea cu coada calului), iar în limba latină (termenul științific) este relevat și locul (câmpuri, ogoare) unde crește planta.

● **Ciuboțica-cucului** – plantă erbacee cu fructe ovale dispuse în rozete și păroase pe partea inferioară, cu flori galbene și cu fructul o capsulă [7, 181]. Crește pe dealuri, prin livezi; fructul ei a fost asociat în popor cu o *ciuboțică*. În unele localități se spune că în

apropierea acestei plante își fac cuibul păsări care seamănă cu un cuc. Denumirea științifică: ***Primula officinalis***.

Numele genului (primula) este un diminutiv al numeralului ordinal latinesc **primus,-a,-um** – *primul, cel dintâi* [8, 574], planta înflorește *primăvara devreme*; **officinalis** (officina,-ae – *fabricare, loc unde se fabrică ceva* [8, 486]) – *farmaceutic*. Aceste trăsături și particularități au sugerat duble motivări ale termenilor: în latină planta a fost denumită după perioada de înflorire și proprietățile ei curative (se folosește în medicină), iar în română – după forma fructului.

● **Colții-babei** – plantă erbacee târâtoare cu fructe penate, cu flori galbene [7, 198], fructul este sferic cu *doi ghimpi* divergenți care au sugerat denumirea populară. Denumirea științifică: ***Tribulis terrestris***.

Numele genului (tribulis) în traducere din latină semnifică „*sărac, nenorocit; care e din același trib*” [8, 750]; numele speciei **terrestris,-e** – *pământesc, de pe pământ* [8, 737].

Prin urmare, denumirea populară este sugerată de cei doi spini ai fructului, iar cea științifică relevă modul de creștere și dezvoltare a plantei.

Dacă elementele ce alcătuiesc cuvintele compuse *coadă* și *cal*, *colț* și *babă*, *floare* și *soare* ș.a. sunt arbitrare, nemotivate, derivatele metaforice

coada-calului (reflectare a unei asemănări formale între floare și coada animalului), *colții-babei* (între trăsăturile exterioare ale fructului și dinții unei bătrâne), *floarea-soarelui* (permanenta orientare a plantei după soare) devin semne nonarbitrare, motivate.

Procedeele utilizate la formarea cuvintelor motivate variază de la o limbă la alta, în funcție de structura limbii respective, dar și de însușirile obiectului, de particularitățile valide ale lui (forma, culoarea, dimensiunea etc.) care impresionează mult vorbitorii și, prin urmare, sunt reflectate în denumire [9, 248].

2.8.1. Pierderea motivării

Relațiile (istorice) dintre popoare și limbi constituie o trăsătură caracteristică a dezvoltării lor. Astfel se explică faptul de ce nu există limbi, care ar fi lipsite de împrumuturi lexicale din alte limbi. Trecerea „cuvintelor dintr-o limbă în alta se realizează în scopul de a numi tot felul de fapte, obiecte, acțiuni, noțiuni noi, care apar odată cu dezvoltarea științei, tehnicii, a relațiilor sociale etc.”[10, 50].

Dacă un obiect sau o noțiune trece de la un popor la altul, odată cu aceasta este împrumutat, de regulă, și lexemul care numește acel obiect sau noțiune. În acest sens gramaticienii romani afirmau „*Rem verba sequuntur*” („cuvintele urmează lucrul”).

De cele mai multe ori limbile nu inventează o denumire nouă, ci împreună cu obiectul iau (împrumută) și denumirea lui. Unele cuvinte, motivate în limbile din care au fost preluate, devin neanalizabile în limbile care le împrumută. De exemplu, în limba română există astfel de cuvinte ca *prosop*, *garderobă*, *elev*, *tirbușon*, *papagal* etc. Aceste cuvinte au fost împrumutate din limbile greacă, franceză și italiană; ele sunt motivate în aceste limbi. Cuvântul *prosop* (din greacă) este, la origine, un cuvânt motivat compus din *pros* – „pentru” și *opsis* – „față”. *Garderăbă* este un cuvânt compus – *garde-robe* (în traducere literală din franceză înseamnă „păstrează rochia”): *Elev* provine de la *élever* (fr. „a crește”, „a educa”). *Tirbușon* este un compus din *tire-bouchon* (fr. „trage dopul”). *Papagal* este un împrumut din limba italiană, un compus din *Papa**¹ (episcopul și patriarhul Romei și al creștinilor catolici) și *gallo* (în latină *gallus*, -i – „cucoș”); această pasăre exotică a fost făcută cadou Papei de la Roma, însă nu știau cum s-o numească. Au asemuit-o cu un cucuș. De aici și denumirea *cucușul lui Papa* de la Roma, în limba italiană – *papagallo*. Elementele componente nu sunt sesizate de vorbitorii români și, ca atare, cuvintele descrise mai sus, în limba română, sunt nemotivate. Aceste cuvinte (și altele

împrumuturi) sunt motivate în limbile din care au fost preluate.

Note:

***1.● Papa de la Roma** este episcopul și patriarhul Romei și lider spiritual suprem al *Bisericii Romano-Catolice* și al bisericilor Catolice de Rit Estic (printre care și *Biserica Greco-Catolică*), care formează împreună *Biserica Catolică*. Din 1359 ales pe viață, întotdeauna din rândul cardinalilor, de un *Conciliu* al cardinalilor și al statului Vatican.

După tradiția catolică, de când *Sfântul Petru* a început să predice *Evanghelia* și l-a numit ca succesor al său pe un înțelept bătrân din Roma, sfântul Lin; în latină, *papa Linus*, cetatea a devenit sediul Bisericii Universale.

La început, succesorii Sfântului Petru erau numiți doar episcopi ai Romei. Titlul de "Papă" intră în folosință multe secole mai târziu. Înainte de 1870, Papa, ca un lider secular, conducea asupra unei mari părți din Italia, cunoscută ca și *Statele Papale*. După *Pactul de la Lateran* însă, oficiul și autoritatea sa sunt cunoscute ca și Pontificatul *Vaticanului*.

În prezent, în Biserica Catolică, papa deține în mod oficial și următoarele titluri:

- Episcop al Romei

- Vicar al lui Cristos
- Succesorul Principelui Apostolilor
- Pontif Suprem al Bisericii Universale
- Patriarh al Occidentului (titlu abolit din 2009)
- Primat al Italiei
- Arhiepiscop și Mitropolit al Vaticanului
- Suveran al Cetății Vaticanului
- Slujitor al slujitorilor Domnului

Actualmente Sfântul Scaun este ocupat de papa Francisc [9].

Rferințe bibliografice:

1. A. Vraciu, *Lingvistica Generală și Comparată*, București, 1980.
2. F. de Saussure, *Curs de Lingvistică Generală*, Iași, 1998.
3. Э. Бенвенист, *Общая лингвистика*, Москва, 1974.
4. E. Ionescu, *Manual de Lingvistică Generală*, București, 2001.
5. E. Coșeriu, *Introducere în Lingvistică*, Cluj, 1995.
6. C. Dominte, Z. Mihail, M. Osiac, *Lingvistica Generală*, București, 2001.
7. *Dicționar Explicativ al Limbii Române (DEX)*, București, 1998.
8. *Dicționar Latin-Român*, București, 1962.

9. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Pap%C4%83>.
10. A. Ionaș, *Caracterul nonarbitrar al unor semne lingvistice*// Omagiu profesorului și omului de știință Anatol Ciobanu, Chișinău, 2004, p. 245-249.
11. N. Corlăteanu, I. Melniciuc, *Lexicologia*, Ed. „Lumina”, Chișinău, 1992.

2.9. Tipuri de semne în sistemul limbii

Limba este mijlocul universal și cel mai perfect de comunicare între oameni, unul dintre cele mai importante sisteme semiotice; a luat naștere din necesitatea imperioasă obiectivă de comunicare între membrii unei colectivități. Sistemul semiotic al limbii servește ca model și bază pentru formarea altor sisteme de semne. Dacă limba este considerată un sistem semiotic, rezultă de aici că ea dispune de un ansamblu de semne, aflate în anumite relații. Care sunt aceste semne și cum corelează ele cu unitățile tradiționale ale limbii: fonemul, morfemul, glosemul, sintagmemul (sintagma, îmbinarea de cuvinte), sintaxemul (propoziția și fraza)? Cum le calificăm, reeșind din structura diferită a lor?

Fonemul, unitatea de bază a nivelului fonematic, este cea mai mică unitate fonică/sonoră a limbii, care are funcțiunea de a diferenția cuvintele între ele, precum și formele gramaticale ale aceluiași cuvânt. După cum se știe, fonemul este o unitate

monoplană, unilaterală (dispune numai de latura materială), nu redă nici un sens. Acesta ar fi motivul pentru care fonemului *i* se contestă caracterul de semn. Fonemul, ca reflectare generalizată în conștiință a unei clase de sunete diferite cu aceeași funcție și aceleași trăsături acustico-articulatorice de bază (numite trăsături *diferențiale* ale fonemului), servește ca material de construcție pentru formarea altor unități dotate cu sens. Prin urmare, fonemul are funcție **constitutivă**: în îmbinare cu altele ajută la constituirea morfemelor (cuvintelor, logoformelor etc.). Trebuie de menționat că el (fonemul), în această funcție, împreună cu altele și ca element constitutiv al unităților respective, ajută și la exprimarea unei semnificații. Orice fonem din structura unei unități mai mari, dotate cu sens, nu redă nici o parte și nici întreaga semnificație a acestei unități. Semnificația este redată de latura materială a semnului, adică de succesiunea de foneme în întregime, dar de aici rezultă că fiecare fonem al secvenței sonore e pus în corelație cu sensul. Fără a fi semn de sine stătător, fonemul poate servi ca element constitutiv/parte componentă a semnului.

Morfemul, unitatea de bază a nivelului morfematic, este cea mai mică unitate din structura morfologică a cuvântului cu un sens determinat (lexical sau gramatical). Morfemul dispune de două laturi :

materială (planul expresiei), numită *morf*, și ideală (planul conținutului), numită *gramem*. Spre deosebire de foneme, care reprezintă numai latura de expresie a limbii și care - deși contribuie la diferențierea sensurilor – nu au sens propriu, morfemele sunt unități minimale de expresie purtătoare de sens.

Definirea morfemului drept *secvență fonică minimală dotată cu sens* îi aparține lingvistului rus Baudouin de Courtenay*¹ și datează din jurul anului 1880. În viziunea lui de Courtenay, morfemul cuprinde toate afixele și rădăcinile ca părți componente ale cuvântului.

Morfemul, prin latura lui de conținut, nu poate reda noțiuni în mod de sine stătător, nu e în stare să reflecte clase de obiecte, fenomene, însușiri, manifestări și circumstanțe, el (morfemul) numai se referă la o sferă noțională sau semnificativă oarecare. De exemplu, comparând cuvinte de tipul *a lucra, lucrare, conlucrare, lucru, lucrat, lucrător, lucrând etc.*, vom putea lesne să determinăm rădăcina lor comună *lucr-* cu semnificația „ceea ce ține de efectuarea unui lucru”, însă nu vom putea spune ce noțiune redă, la ce clase de obiecte, acțiuni, fenomene etc. din realitate se referă. Noțiunea poate fi redată numai de cuvânt cu întreaga lui structură morfematică, dar nu de fiecare morfem în parte. De exemplu, *a lucra* – „1) A acționa depunând eforturi susținute (fizice sau

intelectuale); a depune o muncă; a munci. ~ **la uzină**. ~ **din greu**. ◇ ~ **ca un rob** a presta o muncă foarte grea, obosind peste măsură. 2) A exercita o activitate profesională sau o specialitate; a munci. ~ **ca medic**. 3) A depune un efort fizic sau/și intelectual susținut permanent (pentru a obține un rezultat util); a munci. 4) (*despre mecanisme, vehicule, organe, mașini, aparate etc.*) A fi în acțiune; a-și îndeplini funcția; a funcționa; a merge. 5) A acționa în mod eficace; a avea efect. **Legea ~ează. Medicamentul ~ează. 2. tranz.** A supune unei acțiuni sistematice (pentru a modifica forma, a face folositor etc.); a modifica prin muncă. ~ **pământul. ~lemnul.** [Sil. **lu-cra**] /<lat. *lucrāre*. **sursa: NODEX (2002)**” [1].

Semnificațiile morfemelor se deosebesc de cele ale cuvintelor: ele, fiind asociative, sunt legate de o sferă noțională oarecare, însă nu de o noțiune anumită. Cuvintele, în mare parte, au semnificații noționale, ele redau noțiuni. Morfemele fac parte numai din structura cuvântului, ele nu au autonomie pozițională, sintactico-funcțională și nici aspect formal-gramatical finit. Locul lor în structura cuvântului e fix. Morfemele nu au funcție nominativă, nici comunicativă.

Dacă un morfem capătă semnificație de sine stătătoare, noțională (adică poate reda o noțiune), aspect gramatical finit și funcție sintactică, înseamnă că

el nu mai este o parte componentă a unui cuvânt sau a unei logoforme, ci devine un cuvânt aparte, un semn veritabil. De exemplu, să comparăm rădăcina – *lemn* – în cuvintele *lemnar*, *lemnărie*, *a înlemni*, *lemnărit* și logoforma *lemn*, constituită dintr-un singur morfem.

Astfel, reeșind din considerentele semnalate mai sus, putem menționa că morfemul nu este un semn propriu-zis, ci numai o unitate similară cu semnul, adică este un semisemn. Cu toate acestea, morfemului îi sunt proprii și câteva însușiri ale semnului, dar trebuie de specificat că ele rezultă din natura semiotică a cuvântului din a cărui componență el (morfemul) face parte. Sub aspect informativ-comunicativ, morfemele au fost numite semne semnalizatoare (ele semnalizează existența unor sensuri noționale), iar sub aspect structural-funcțional au fost numite semne structurale (ele ajută la formarea semnelor propriu-zise).

Glosemul (cuvântul), unitatea de bază a nivelului glosematic, care reprezintă asocierea unui sens (sau a unui complex de sensuri) și a unui complex sonor. Glosemele au toate proprietățile semnelor. Savantul genevez, F. de Saussure, le numea „cele mai veritabile semne”. Ele dispun de autonomie pozițională și funcțională, de forme gramaticale de sine stătătoare și, ceea ce *de facto* le determină

caracterul de semn, au funcție nominativă și semnificativă. Glosemele ajută la constituirea unităților de alt rang – a sintagmemelor și a sintaxemelor. Sintagmele (îmbinările de cuvinte) ar putea fi considerate semne compuse.

Glosemul este o unitate biplană, unitate a două aspecte: material și ideal. Pentru aspectul material (planul expresiei) al glosemului se folosește, de regulă, noțiunea de *lexem*, iar pentru aspectul ideal (planul conținutului) – noțiunea de *semem* (sememul reprezintă o sumă a *semelor*; *semul* este unitatea minimală, diferențială de sens).

Sintaxemul, unitatea de bază a nivelului sintaxematic, are de asemenea două aspecte: material și ideal. Pentru aspectul ideal al sintaxemului nu există o denumire specială, însă există mai multe denumiri pentru aspectul material, și anume: *propoziție*, *tip propozițional*, *model structural*.

Sintaxemele *simple* sau *compuse* (propozițiile și frazele) sunt considerate, dată fiind structura lor complexă, fie semne *complexe* sau *totale*, fie *construcții semiotice*. Funcția de bază a construcțiilor semiotice este cea *comunicativă*. Dacă ar fi, totuși, să le considerăm semne, sintaxemele ar trebui să le numim *semne-comunicări*, iar glosemele și sintagmele – *semne-denumiri*.

Toate unitățile limbii au un caracter *reproductiv*; ele există potențial în limbă și se actualizează de fiecare dată în acte concrete de vorbire. În procesul de comunicare noi nu creăm de fiecare dată foneme, morfeme, gloseme, sintaxeme noi (cu toate că acest fapt nu poate fi exclus), dar le reproducem pe cele create, acumulate istoricește în colectivitatea dată.

Note:

***1.● Jan Niecislaw Ignacy Baudouin de Courtenay** (n.13 martie 1845, Radzymin, Polonia - d.3 noiembrie 1929, Varșovia, Polonia) a fost un lingvist polonez și slavist, cel mai bine cunoscut pentru teoria sa despre alternanțele fonemice și fonetice

Educație: Universitatea Humboldt, Universitatea din Leipzig, Universitatea din Varșovia [2].

Baudouin de Courtenay descinde dintr-o familie franceză, care a fost stabilită cu traiul în Polonia. După absolvirea universității din Varșovia (1866) își definitivează studiile la Praga, Viena, Berlin și Sankt-Petersburg. În anul 1870 obține la Petersburg titlul de magistru pentru lucrarea „Despre vechea limbă polonă până în sec. XIV” și tot aici începe să țină un curs de gramatică comparată a limbilor indoeuropene. În anii 1872-1875 se află în Austria și Italia, unde studiază limbile slave de sud. Rezultatul acestor preocupări a fost teza de doctor în lingvistica

comparativă „Încercare de studiu fonetic al graiurilor reziene” („Опыт фонетики резьянских говоров”, Leipzig, 1875). Urmează apoi munca de profesor la mai multe universități din Rusia și Polonia [3, 85].

Referințe bibliografice:

1. <https://dexonline.ro/definitie/lucra>.
2. https://en.wikipedia.org/wiki/Jan_Baudouin_de_Courtenay.
3. S. Berejan, I. Dumeniuk, N. Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.

2.10. Asimetria celor două laturi ale semnului lingvistic

Semnele limbii au două laturi: una materială și alta ideală. Prin conținutul pe care îl exprimă, latura materială ne trimite întotdeauna la ceva ce există, se află înafara semnului, adică în lumea înconjurătoare. Obiectele din realitate au fost denumite prin diverse reuniri de sunete într-o colectivitate dată în mod absolut întâmplător, convențional. Complexele sonore, organizate linear, redau semnificații din cauză că vorbitorii le-au atribuit această funcție, dar nicidecum că ar exista vreo legătură de cauzalitate între proprietățile lor materiale (acustico-fiziologice) și ceea ce denumesc ele. Această înzestrare a complexelor sonore cu o semnificație sau alta s-a făcut, însă, în mod conștient, intenționat,

din necesități de comunicare și de înțelegere între oameni. Utilizarea semnelor are loc, de asemenea în mod conștient, din necesitate, și numai între cei care le cunosc semnificația, adică folosesc același cod lingvistic. Astfel, semnele materiale ce redau semnificații ideale (noțiuni, judecăți, raționamente) își realizează funcția lor semiotică.

Dacă cele două laturi ale semnului lingvistic le vom privi prin prisma relației dintre formă și conținut și dacă vom considera *semnificantul* forma semnului, iar *semnificatul* – conținutul lui, va trebui să recunoaștem că semnul este o unitate între conținut și formă. Mai putem, în această ordine de idei, adăuga că avem de a face cu o sinonimie în cadrul termenilor care alcătuiesc componentele semnului lingvistic: semnificant – semnat (în terminologia lui F. de Saussure) [1, 86]; material – ideal [2, 165]; expresie – conținut (planul expresiei – planul conținutului) [apud 1, 128]. Nu există formă/expresie lipsită de conținut precum nu există nici un conținut, ce nu și-ar găsi o formă de expresie.

Prin *planul expresiei* se înțelege astăzi latura fonică a limbii, ea are caracter linear. Unitățile acestui plan (fonemele, morfemele, lexemele, sintaxemele) se realizează în vorbire printr-o serie de variante (alofone, alomorfe etc.) și varietăți

concrete care pot fi percepute de vorbitori *auditiv* (conversația orală), *vizual* (lectură fără voce), *auditiv și vizual* (lectură cu vocea).

Prin *planul conținutului* înțelegem sensurile lexicale și gramaticale (sememele și gramemele), atât cele denotative, cât și cele conotative.

Pentru o anumită perioadă din istoria unei limbi raportul dintre semnificat și semnificant (conținut și formă/expresie) se prezintă astfel:

1. unei reuniri de sunete îi corespunde o singură semnificație și, respectiv, o semnificație este exprimată numai printr-un singur complex sonor (raportul $1:1$);
2. unei reuniri de sunete îi corespund mai multe semnificații concomitent (raportul de $1:n$);
3. mai multe reuniri de sunete diferite redau una și aceeași semnificație (raportul de $n:1$).

În primul caz avem de a face cu o corespondență mai mult sau mai puțin ideală, cu o *simetrie* dintre cele două laturi ale semnului. De exemplu, complexului sonor *m-u-z-i-c-o-t-e-r-a-p-i-e* îi corespunde în planul conținutului o singură semnificație: „tratament al unor boli nervoase cu ajutorul muzicii”. Dacă să notăm planul conținutului prin **C**, iar planul expresiei prin **E**, atunci vom avea următoarea formulă: **C₁: E₁** (raport de simetrie). Un alt exemplu, reunirii de sunete *p-i-x* îi corespunde în planul conținutului următoarea

semnificație: „Creion cu mină sau cu pastă acționat de un dispozitiv mecanic. – Din engl. **pick**.” sursa: DEX '09 (2009) [3]. Și în acest caz avem raportul: **C₁: E₁** (raport de simetrie).

În următoarele două cazuri vom avea o necorespondență între cele două laturi ale semnului. Astfel, la cuvintele sinonime, o singură semnificație poate fi redată prin diverse complexe sonore. De exemplu, conținutul **C₁** sau, altfel zis, semnificația „însușire a ceea ce este plăcut la aspect, foarte subțire sau de foarte bună calitate” se exprimă prin complexe sonore *finețe, delicatețe, suavitate, grație, rafinement* etc. Cu alte cuvinte, pentru un conținut vom avea în planul expresiei mai multe lexeme: **C₁:E₁**(finețe); **E₂** (delicatețe); **E₃**(suavitate); **E₄** (grație); **E₅** (rafinament). Prin urmare, raportul va fi **C₁: E₅**, unui singur plan al conținutului îi corespund sub aspectul expresiei cinci forme/lexeme și, respectiv, vom avea o asimetrie între planul conținutului (1) și planul expresiei (5). Un alt exemplu, pentru conținutul „drum *îngust* (pe care se poate umbla numai cu piciorul)” limba română dispune de mai multe lexeme, cum ar fi *cărare* (diminutive *cărăruie, căărăușă, căărăuță*), *potecă* (diminutive *potecuță, potecea*), *stradelă, străduță, uliță*. Dacă să ne abstractizăm de la formele diminutive, vom avea raportul **C₁: E₅**, și, prin urmare, o asimetrie între planul conținutului (1) și planul expresiei (5)

La cuvintele polisemantice și la cele omonime, dimpotrivă, un singur complex sonor poate reda două sau mai multe semnificații. De exemplu, cuvântul *ghid* are două sensuri:

1. persoană care conduce (pe cineva), arătând drumul sau locurile deosebite care merită să fie văzute;
2. broșură care conține informații despre locurile interesante dintr-o localitate.

Astfel, unui singur plan al expresiei E_1 îi corespund în planul conținutului două semnificații C_2 . Asimetria dintre latura materială și cea ideală/conținutală a semnului lingvistic *ghid* este redată cu ajutorul formulei $E_1: C_2$.

Necongruența celor două planuri este un specific definitoriu al limbajului uman, specific ce deosebește net sistemul lingvistic de sistemele semiotice artificiale.

Semnele din alte sisteme semiotice au un caracter strict simetric (raportul de $1:1$). În sistemul semnelor de circulație rutieră, de exemplu, *verdele* nu poate semnifica decât faptul că traversarea străzii e permisă sau *roșu* nu poate semnifica decât *interdicția* de a continua mișcarea.

Cele două laturi ale semnului lingvistic *semnificatul* și *semnificantul* (conținutul și expresia) se află mereu într-o stare de echilibru instabil și anume: fiecare semnificant tinde să acopere și alte valori, noi,

în raport cu cele pe care deja le are; fiecare semnificat tinde să aibă un simbol material propriu numai lui, să-și schimbe forma de exprimare. Este suficient să urmărim evoluția unor semne lingvistice pentru a ne convinge de modificarea atât a laturii lor materiale, cât și a laturii ideale, de caracterul instabil al fiecăreia dintre ele și de o luptă ascunsă a contradicțiilor dintre formă și conținut. De exemplu, cuvântul *casă*, moștenit din limba latină *casa,-ae*, a rămas neschimbat ca aspect material, fonematic (unica deosebire consistă în faptul că în limba latină consoana -s- intervocalică se pronunța [z], adică ce citea *caza*), însă și-a schimbat considerabil semnificația. Actualmente, românescul *casă* nu mai înseamnă „construcție provizorie în formă de piramidă/con, folosită ca adăpost/protecție contra intemperiiilor atmosferice; colibă, bordei”(unde locuiau săracii), ci „construcție din piatră, cărămidă, lemn etc., destinată ca loc de trai pentru oameni”. În această ordine de idei, remarcăm că în limba latină erau și alte cuvinte care desemnau locuință, de exemplu, *domus,-i, s.f.* – 1. Casă; 2. Locuință (în general); 3. Familie etc.[4, 235] sau cuvântul *villa,-ae, s.f.* – conac, moșie, clădire (la Roma, în câmpul lui Marte etc.) [4, 778]. Aceste două cuvinte (*domus**¹ și *villa*) au avut o evoluție *sui generis* în limba română și o frecvență mică. Să urmărim ce desemnează în limba română cuvântul *vilă*, a păstrat sau a schimbat semnificația moștenită din

limba latină: **VÍLĂ**, *vile*, s. f. **1.** Denumire dată, în Imperiul Roman, unor reședințe rurale de pe domeniul agricol și pastoral exploatat de marii proprietari de sclavi. **2.** Locuință cu înfățișare voit rustică, elegantă și spațioasă, situată într-o grădină. **3.** (În evul mediu) Denumire care desemna diferite forme de așezări (obștea țărănească, satul liber, satul dependent de domeniul stăpânului feudal și, uneori, centrul urban). – Din lat., fr., it. **villa**. sursa: DEX '98 (1998) [5].

Concluzia care se cere materializată verbal consistă în faptul că un număr foarte mare de vorbitori „aveau pe buze”, în acele timpuri îndepărtate, cuvântul *casă* (erau săraci) și mult mai puțini vorbitori „aveau pe buze” cuvântul *vilă* (erau bogați). În română, din tot șirul de cuvinte care desemnează *loc pentru trai, adăpost*, cel mai frecvent este cuvântul *casă*.

Pe parcursul istoriei unei limbi se schimbă atât conținutul, cât și forma semnelor limbii. Schimbările de conținut sunt mai numeroase decât cele de formă.

Acest fenomen ar putea fi explicat prin 1. acțiunea legii economiei a mijloacelor lingvistice; 2. imposibilitatea de a varia la infinit combinațiile de sunete; 3. necesitatea de a menține o continuitate materială a unităților lexicale și de a asigura posibilitatea de comunicare între generații sau/și chiar în cadrul aceleiași generații (să nu uităm că principala funcție distinctivă în sistemul limbii le revine anume

elementelor materiale ale limbajului). Putem să mai adăugăm și faptul că latura materială a limbii este strâns legată de structura ei gramaticală, iar aceasta tinde, din aceleași motive de comunicare, spre stabilitate.

Modificările unităților din planul expresiei sau ale celor din planul conținutului își fac apariția mai întâi în vorbire, iar apoi, generalizându-se, devin *normă*, elemente ale sistemului limbii respective.

Asimetria celor două laturi ale semnului lingvistic, indisolubil legate între ele, explică existența în orice limbă naturală a polisemiei, omonimiei, sinonimiei, sincretismului gramatical, transferului de sens etc. Asimetria dintre semnificat și semnificant este considerată drept una din cauzele evoluției limbii.

Note:

***1.● Domus** este locuința individuală tradițională a familiei romane, situată în mediul urban; avea plan rectangular și numeroase încăperi cu destinație specială pentru folosința membrilor familiei. Era confortabilă (avea apă, încălzire centrală) și cu spații largi pentru odihnă și recreere (peristylum, hortus). Era decorată cu statui, mozaicuri, fântâni, tablouri. Este de menționat faptul că în ultimele secole ale Republicii Romane și sub Imperiul Roman, acest termen desemnează locuința familiilor patricienilor înstăriți [6].

Referințe bibliografice:

1. F. de Saussure, *Curs de Lingvistică Generală*, Iași, 1998.
2. S. Berejan, I.Dumeniuc, N.Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.
3. <https://dexonline.ro/definitie/pix>.
4. Dicționar Latin-Român, București, 1962.
5. <https://dexonline.ro/definitie/vil%C4%83>.
6. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Domus>.

2.11. Rolul structurilor de limbaj

Limba naturală reprezintă o condiție *sine qua non* a oricărei relații cu sinele, cu semenii, cu lumea. Schimbul de idei, discursivizarea rezultatelor obținute în urma observărilor făcute asupra fenomenelor, aspectul contractual-polemic al textelor sunt dimensiuni semiotico-filosofice care marchează profilul și progresul științei actuale în trecerea de la comparativism la constructivism, de la static la dinamic. Încercând să sintetizăm prezența limbajului în epistema contemporană putem evidenția, pe de o parte, **limba naturală** ca posibilitate de transcodaj chiar în științele abstracte (a se vedea, de exemplu, rolul metaforei în știință: de la „petele albe”, „găurile negre” la „labirinturile temporale”, „lumile paralele”), iar pe de altă parte , **modelarea** numeroaselor fenomene din

câmpul științei cu ajutorul modelului lingvistic (semiotica și infrastructuralismul).

Limbajul ca fundament al cunoașterii a însoțit permanent creșterea și branșarea științelor. Într-o epocă de pluralizare, de relativizare și mondializare, limbajul natural trebuie menținut ca sistem de referință universal pentru semantizarea experienței umane, pentru proiectele sociale și culturale.

Subliniind rolul contextului (locul, timpul, circumstanțele enunțării) și subiectivității (locutorului și interlocutorului), iar pe de altă parte, a limbajului uzual și cel științific, ajungem la evidențierea mărcilor enunțării [1, 24], la segmentări *diferite* ale referinței, la modulări *diferite* ale componentelor discursive. Nimic nu poate fi cunoscut cu adevărat înainte de a trece în semne. Nu există cunoaștere fără semne, nici semne fără cunoaștere. Singura inteligență umană are facultatea de a cunoaște și de a (re)prezenta cunoașterea prin semne. Câtă cunoaștere, atâtea semne. A produce știință înseamnă a construi semne pentru a le împărtăși cu celălalt. Semnul, acel *ceva* care ține locul a *altceva* pentru (sine)*țineva*, ne permite să ducem lumea cu noi fără a avea nevoie să o luăm într-o valiză. Semnul, asocierea unui semnificat cu un semnificant, la fel de nedespărțiți unul cu celălalt ca cele două fețe ale unei foi (F. de Saussure), sau planul expresiei și planul conținutului (L. Hjelmslev), este văzut de Ch. Peirce ca

un raport de semioză care este, sau care presupune, cooperarea a trei elemente precum **semnul, obiectul său și interpretantul său**, această relație ternară nelăsându-se în nici un caz redusă la acțiuni între perechi, de tipul *cauză-efect, stimul-răspuns* [apud 2, 22].

Semnele conțin lumea în sensul că ne permit să o cuprindem cu privirea noastră iscoditoare, chiar în absența ei, și în același timp să o ținem la distanță. „Cu cât trăim mai mult în semne, cu atât lucrurile ne ating mai puțin” [3, 97].

Semiologia – gândită de Saussure ca „știință care studiază viața semnelor în viața socială”, „parte a psihologiei sociale și, prin urmare, a psihologiei generale”, „lingvistica nefiind decât o parte din această știință generală” și ale cărei „legi... sunt aplicabile lingvisticii, iar aceasta din urmă se va găsi astfel legată de un domeniu bine definit în ansamblul acțiunilor umane” – aspiră la statutul de știință integratoare, chemată să slujească științelor omului. Din anii '50 până în prezent, referința lui Saussure a devenit regulă, toate științele conexe se reclamă în spirit și în metodă coborâtoare din opera acestuia în studierea faptelor sociale ca limbaj, cod, structură, sistem.

Caracterul deschis al semnelor, operat de Saussure, spre social și psihologic, a generat două mari curente semiotice: **primul** ar fi ceea ce s-ar putea numi

translingvistică, **al doilea** ar fi cel al *semioticilor nonverbale* (așa-zise „inferioare”).

Constatând raportul saussurian dintre semiotică și lingvistică, R. Barthes scria că, în măsura în care lingvistica este o știință pilot, semiologia trebuie, spre a se dezvolta, să reproducă epistema acesteia în asimilarea conceptelor fondatoare și a metodei, „semiologia este o parte a lingvisticii: în mod precis acea parte care s-ar ocupa de *marile unități semnificante ale discursului*; în felul acesta ar ieși la iveală unitatea cercetărilor ce se întreprind în prezent în antropologie, în sociologie, în psihanaliză și stilistică în jurul conceptului de semnificație. Știința semiotică nu poate fi în prezent decât o copie a științei lingvistice” [4, 81]. Aceeași opinie poate fi atestată la L. Hjelmslev, care afirmă, cât se poate de limpede, că limba naturală poate conține și traduce toate codurile semiotice nonverbale în calitatea sa de interpretant universal al tuturor reprezentărilor noastre: „în practică, o limbă este o semiotică în care pot fi traduse toate celelalte semiotici, atât toate celelalte limbi, cât și toate structurile semiotice imaginabile”. Această *traductibilitate* rezidă în faptul că limbile, și numai ele, sunt capabile să formeze orice sens: numai într-o limbă ne putem „ocupa de inexprimabil până când acesta capătă expresie” [5, 138]. D. Bounoux, spre exemplu, nu este sigur că limbajul natural este interpretantul

universal pentru toate semioticile, formulând rezerve în privința muzicii, a picturii, a dansului și chiar a limbajului gestual al surdo-mușilor: reprezentările muzicianului trec prin șirul de note muzicale aranjate într-o anume consecutivitate și nu prin discursul asupra muzicii. pictorul gândește prin linii, forme, volume și culori, dansatorul se exprimă prin figuri ale corpului, semnele mimo-gestuale ale surdo-mușilor nu reprezintă întocmai enunțurile din limba naturală. Autorul confundă, credem, *semnificantul* în forma și substanța sa (care diferă de la o semiotică la alta) cu *semnificatul*, interpretant universal (dacă nu egal sau identic de la un cod semiotic la altul, cel puțin identificabil ca aparținând unui același univers de cunoaștere și simțire). Același conținut în *lingua mentis* poate fi tradus, transpus sau transcodat în semiotici diferite.

Al doilea curent, al *semioticilor nonverbale* sau *infraverbale*, vizează faza cea mai actuală a semioticii, „aceea care își asumă riscul să părăsească adăpostul sau leagănul lingvisticii pentru a explora alte regimuri semnificante” [13, 95], ca cele construite prin semnele iconice, indiciale și prin simboluri. Semnele folosite în domeniul matematicii, al fizicii sau chimiei sunt noțiuni abstracte, logice, impersonale, incapabile să emoționeze, să transmită sentimente. Muzica, pictura, dansul redau emoții, sentimente, fără a le numi, limbajul lor nefiind, uneori, la îndemâna tuturor, ci

numai a celor inițiați în domeniul respectiv. Profund implicată în viața societății, strâns legată de gândire, limba (naturală) reprezintă cel mai important (universal) sistem de semne.

Fără a se fi ocupat în mod special de semnele lingvistice, Ch. Peirce propunea o minuțioasă clasificare a semnelor extralingvistice, reductibilă la trei mari clase:

1. **indicii** (sing. indiciu), fenomene naturale cărora societatea le dă interpretare ca semne (de ex. florile de gheață pe sticla gheamului - semn că afară temperatura e mai joasă de zero grade);

2. **iconuri** (sing. icon), semne instituite de oameni, printr-o similitudine structurală cu obiectele reprezentate prin astfel de semne (de ex., o hartă în raport cu teritoriul cartografiat);

3. **simboluri** , semne (la fel instituite de oameni), dar fără o legătură de determinare a acestora prin obiectele reprezentate de ele (de ex., o stemă sau un drapel în raport cu un stat).

F. de Saussure clasifică totalitatea semnelor posibile numai în două clase:

1. **simboluri** - o specie de semne substitute care înlocuiesc nu obiecte materiale, ci noțiuni abstracte și au la bază diverse asociații, alegorii, metafore, metonimii (de ex., balanța - ”simbol al justiției”,

bufnița - „simbol al înțelepciunii”, două mâni încrucișate – „simbol al prieteniei” etc.);

2. **semne propriu-zise**, fără legătura de determinare între acestea și ceea ce ele semnifică, aici încadrându-se cuvintele ca semne.

Astfel, după cum se constată, Ch. Peirce și F. de Saussure aveau puncte de vedere diametral opuse în privința simbolurilor.

Referințe bibliografice:

1. D. Roventța-Frumisachi, *Semiotică, societate, cultură*, Iași, 1999.
2. V. Dospinescu, *Semiotică și discurs didactic*, București, 1998.
3. D. Bougnoux, *Sciences de L' Information et de la Communication*, Paris, 1993.
4. R. Barthes, *Essais de sémiologie*, Paris, 1965.
5. L. Hjelmslev, *Prolégomènes à une théorie du langage*, Paris, 1984.

Capitolul III. Semiotica limbajului artistic

3.1. Redarea codurilor artistice

În societatea contemporană, puține domenii de studiu sunt atât de stimulatoare și promițătoare ca domeniul comunicării. Cele mai diverse discipline concură la studierea transmiterii informației, a propagării, distorsionării și amplificării acesteia. Comunicarea a ajuns să fie considerată miezul culturii,

cunoașterii și comportamentului social. Unul dintre cei mai autorizați teoreticieni americani ai comunicării, John Fiske, scria în 1982 „ Comunicarea este dimensiunea centrală a vieții noastre culturale; fără ea, orice tip de cultură moare. În consecință, studiul comunicării presupune studiul culturii în care este integrată”[1,2].

Orice comunicare include și implică semne și coduri. Semnele sunt fapte sau acte ce se referă la alceva decât ele însele (construcții ce semnifică). Codurile sunt sisteme în care semnele sunt organizate și care determină modul în care pot fi legate între ele semnele. Aceste semne și coduri sunt făcute să fie la îndemâna celorlalți. Transmiterea sau receptarea de semne sau coduri – *comunicarea* – este practica relațiilor sociale.

O definiție generală a comunicării are menirea să cuprindă toate aceste presupuneri: *Comunicarea este interacțiune umană prin mesaje* [1,34]. Comunicarea poate fi considerată ca „transmitere de mesaje”, dar și ca transmitere și schimb de sensuri, precum și ca activitate de decupare, distorsionare și creare de sensuri (înțelesuri).

Analiza semiotică a deschis noi perspective în redescoperirea importanței limbajului artistic (ca formă de comunicare) și a specificității lui în raport cu alte limbaje. Pentru semiotică, mesajul transmis este o

construcție de semne care, în urma interacțiunii cu receptorul, produce înțelesul. Pentru a fi decodificate aceste semne, receptorul trebuie să cunoască limbajul, să fie inițiat în tainele culturii, sau să împărtășească aceleași valori și/sau credințe.

În opera artistică omul se descoperă atât pe sine, prin funcția de revelare a ideolectului, dar descoperă și artistul, existând o „negociere” continuă între operă și receptorul ei. Uneori exigențele operelor artistice le face inaccesibile publicului larg. Așadar, fără o inițiere elementară, omul nu poate explica, nu poate înțelege opera. Din acest punct de vedere simbolul ca semn nu este universal, ci el este o convenție socială unanim acceptată de membrii unei comunități. De aceea, cu cât o operă exprimă noțiuni general universale, cu atât ea e mai atotcuprinzătoare, mai bogată în semnificații. Din acest punct de vedere a crea opere "mari" înseamnă tocmai a te depersonaliza sau a renunța la culoarea locală [2].

Astăzi semiotica își concentrează atenția asupra “textului” și acordă receptorului un rol mult mai activ decât transmițătorului. Semiotica are trei arii majore de studiu:

1. ***Semnul însuși***. O definiție cât mai simplificată privește **semnul** ca pe ceva fizic, perceptibil pentru simțurile noastre, care se referă la altceva decât la el

însuși și care depinde (pentru a fi un semn) de recunoașterea lui de către consumatorii săi.

2. *Codurile sau sistemele în care sunt organizate semnele.* **Codurile** înglobează toate semnele într-o formă logică și coerentă. Pentru că un semn izolat nu reprezintă nimic dacă nu este mai mult decât un semn, adică un simbol. "Un lucru devine semn în momentul în care materialitatea lui sensibilă întruchipează o idee inteligibilă".

3. *Cultura în care operează aceste semne și coduri.* **Cultura** ar fi mediul care înglobează codurile într-un univers mai larg, având rolul de a crea o coeziune, unitate în mai multe sisteme de coduri. Astfel, într-o cultură pot exista mai multe coduri. Cultura are darul de a lega codurile "interdisciplinar", dar și funcția metalingvistică. Pentru că un cod capătă sens numai într-o anumită colectivitate culturală. Scrierile hieroglifice reprezentau un cod la fel de legitim ca limbajul de azi. Descifrarea codurilor presupunea cunoașterea culturilor vechi la un stadiu cât de cât elementar [3].

Pe noi ne interesează importanța semnelor în limbajul artistic și cum funcționează acestea în relația de semnificare. După cum știm, orice semn are o structură dublă, una materială și una sensibilă. Din această uniune rezultă semnificația, rezultă expresia,

sau, în mod obișnuit, ceea ce noi numim simplu „ideea”.

Orice limbă naturală reprezintă un *cod* care include anumite caracteristici: fonologice (sub aspect scris și grafologice), morfologice, lexical-semantic, sintactice. În procesul de comunicare cu ajutorul limbajului (sunt și alte mijloace de comunicare), vorbitorul face o selecție a acestor seturi de trăsături pentru a crea texte care acționează ca mijloace adecvate de transmitere a unui înțeles. În orice fragment de comunicare, „alegerile făcute de emițător (cel care a transmis mesajul) vor funcționa ca niște *indicatori* ai timpului, spațiului, mediului social din care provine cel *care a folosit limba* – ceea ce vom numi trăsături *dialectale*. Vom găsi, de asemenea, indicatori *ai felului și scopului* în care a fost folosită limba – caracteristici ale *registrului*”[4, 26].

Limbajul artistic, în textul literar, se manifestă ca un cod de sistem, care capătă trăsături specifice în funcție de necesitățile impuse de subiect, de caracterul personajelor, de împrejurări etc. – acestea pot fi numite coduri artistice de individualizare literară prin limbaj.

Spre deosebire de limba literară standard, multe trăsături ale codului artistic se bazează pe numeroase devieri de la normă „într-un proces de subordonare a limbii față de exigențele artei; în legătură cu situarea textului artistic între coordonatele unui *realism*

lingvistic, expresie a verosimilului, se asociază în prezentul aceluiași text semne lingvistice aparținând unor *epoci diferite* (arhaisme, istorisme, neologisme), *unor sfere geografice deosebite* (dialectisme, regionalisme), *culturale* (elemente populare) și *sociale* (argoul, jargonul) *diferite*. Aceleași categorii stau, totodată, și în legătură cu virtuțile lor sugestive, pe care se bazează lumea de sensuri a textului literar”[5,187].

Fiecare text literar dispune de o serie de trăsături, în baza cărora el poate fi inclus într-un anumit gen/specie, într-o anumită arie tematică, stilistică, compozițională etc., reprezentând pentru cititor niște indici siguri de care se ghidează când începe lectura. Acesta este *orizontul de așteptare* (noțiune introdusă în circuitul științific de Hans Robert Jauss*¹), care „la momentul istoric al apariției fiecărei opere rezultă din trei factori principali: *experiența prealabilă* pe care o are publicul cu privire la genul în care opera se încadrează; *forma și tematica operelor* a căror cunoaștere opera în cauză o presupune și, în sfârșit, *opoziția între limbajul poetic și limbajul practic*, între lumea imaginară și realitatea cotidiană”[apud 6, 11].

Stilurile funcționale (științific, administrativ, publicistic, artistic/beletristic), deja constituite și „oficializate/instituționalizate” se caracterizează printr-o paletă de trăsături specifice, cu caracter de indice, ale unor texte concrete. În cadrul fiecărui stil funcțional și,

în primul rând, în cel beletristic, există numeroase *coduri*, cu trăsături individualizatoare, cum ar fi: *codul poetic* (figuri de stil, metafore, comparații, epitete etc.), *codul teritorial* (dialectisme, regionalisme), *codul cronologic* (istorisme, arhaisme, realități de epocă), *codul limbajului popular* (cuvinte și expresii marcate stilistic), *codul expresiei individuale* (abatere individuale de la norma limbajului standard, forme corupte etc.). Trebuie remarcat că devierile de la normele limbii literare sunt utilizate de autori în diverse scopuri artistice: pentru caracterizarea personajelor, pentru redarea atmosferei, situației de ansamblu, pentru accentuarea unor anumite nuanțe sau în scopuri ironice, ludice etc. De exemplu, academicianul I. Coteanu*² consideră că „abaterea intenționată se impune prin efectul de surpriză, prin faptul că mesajul care o conține cere să fie interpretat nu numai din punctul de vedere al conținutului său denotativ, nu numai ca expresie a lucrurilor pe care le denuțește, ci și din punct de vedere conotativ. Ea este indicele care arată că emițătorul dorește să spună și altceva decât spun toate cuvintele sale din mesaj luate unul câte unul”[8, 32].

Stilul se prezintă ca o manifestare a personalității creatoare, căreia îi amestecă limba comună. Lingvistul francez celtic Joseph Vendryes*³ scria că „Stilul artistic este totdeauna o reacție contra limbii comune; într-o oarecare măsură acesta este un argou literar, care poate

avea diferite varietăți” [Apud: 11, 111]. Putem, astfel, califica stilul drept o abatere de la norma adoptată de utilizare a cuvintelor în limba comună. Devierile de la normă, folosite de scriitori cu scopul de a obține anumite efecte stilistice, reflectă abaterile atât cu caracter colectiv, cum ar fi: (*limbajul incult, dialectele, jargoanele, argoul, slengul, limbajele profesionale*), cât și cele cu caracter individual: (*forme corupte/stricate (vorbirea străinilor), limbajul copiilor (rostire defectuoasă, cepeleagă, gângăvită), greșeli de pronunție/scriere*).

Remarcăm finalmente că formele tipice de abateri de la normă, utilizate în funcție de scopul urmărit și efectul pe care autorul dorește că-l obțină, se întâlnesc într-o operă artistică în combinații diferite, nu izolat (deși nu este exclusă o astfel de utilizare).

Note:

***1.● Hans Robert Jauss** (21 decembrie 1921 – 1 martie 1997) a fost un academic german, remarcabil pentru munca sa în teoria recepției și literatura franceză medievală și modernă. Este cunoscut că *demersul* său a fost derivat din hermeneutica lui Hans-Georg Gadamer.

Educație: Universitatea din Heidelberg [7].

Noțiunea de *orizont de așteptare* pe care a introdus-o savantul a deschis căi largi pentru studiul recepției, domeniu în care pe prim plan este pus

receptorul, cititorul, publicul (cu nivelul lui de pregătire, interese, vârstă, competențe etc.).

***2.● Ion Coteanu** (n. 06. X. 1920, București - d. 11. XII. 1997, București) a fost un lingvist român, membru al Academiei Române din 1974.

Urmează cursurile Liceului „Gheorghe Lazăr” din București (1931-1939). Este licențiat, în 1943, al Facultății de Litere și Filosofie a Universității din București. În 1946 devine asistent la Facultatea de Litere, în 1949, șef de lucrări, iar în 1951 conferențiar universitar. În 1952 este exclus din învățământul superior, fiind reîncadrat în 1955. Este ales prodecan al Facultății de Filologie. În 1962 devine profesor universitar, iar în 1966 șef al Catedrei de limba română de la Facultatea de Limba și Literatura Română din București. Împreună cu Iorgu Iordan și Alexandru Graur, va fi redactor responsabil al noii serii a *Dicționarului limbii române* (DLR). În același timp ajunge director adjunct al Institutului de Lingvistică din București (1958-1970), iar apoi director (1970-1994). Sub conducerea sa, ia ființă în 1980 Colectivul de poetică de la Institutul de Lingvistică. În 1992 I. Coteanu este ales prorector al Universității „Spiru Haret” din București, iar apoi rector. A activat în calitate de senator român în legislatura 1990-1992, ales în municipiul București pe listele partidului FSN și președinte al Comisiei de învățământ a Senatului.

Lucrări publicate:

- *Cum dispare o limbă (istroromâna)*, București, Editura Științifică, 1957.
- *Româna literară și problemele ei principale*, București, Editura Științifică, 1961.
- *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, Editura Științifică, 1961.
- *Elemente de lingvistică structurală*, București, Editura Științifică, 1967.
- *Morfologia numelui în limba română (româna comună)*, București, Editura Academiei, 1969.
- *Stilistica funcțională a limbii române*, vol. I-II, București, Editura Academiei, 1973-1985.
- *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Albatros, 1982 (reeditare, 1996).
- *Gramatică, stilistică, compoziție*, București, Editura Științifică, 1990 (reeditare, 1997).
- *Semantică și semiotică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981 (în colaborare cu Lucia Wald).
- *Limba română contemporană. Vocabularul*, ediție revăzută și adăugită, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985 (în colaborare cu Angela Bidu-Vrănceanu).
- *Etimologia și limba română (principii, probleme)*, București, Editura Academiei, 1987 (în colaborare cu Marius Sala).

Lucrări coordonate:

- *Dicționarul limbii române* (DLR), serie nouă, tom VI-XIV, București, Editura Academiei, 1965-2000.
- *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX), București, Editura Academiei, 1975; ediția a II-a, 1996 (cu numeroase tiraje).

Afilieri

- Membru titular al Academiei Române (din 1974); președinte al Secției de filologie, literatură și artă (1990-1992).
- Redactor responsabil al revistei „Studii și cercetări lingvistice” (din 1971).
- Redactor-șef al revistei „Limba română” (din 1990).

Premii și distincții

- Premiul „B. P. Hasdeu” al Academiei Române (1957).
- Ordinul Muncii clasa a III-a (1963).
- Ordinul Meritul Științific clasa a II-a (1971) [8].

***3.● Joseph Vendryes sau Vendryès** (13 ianuarie 1875, Paris, Franța - 30 ianuarie 1960, Paris, Franța) a fost un lingvist francez celtic. După ce a studiat cu Antoine Meillet, a fost președinte *Celtic languages and literature* (la limbile și literatura celtică) la École Pratique des Hautes Études. A fondat revista *Études Celtiques*[10].

Rferințe bibliografice:

1. John Fiske, *Introduction to Communication Studies* (Studies in Culture and Communication) (1982) ISBN 0-415-04672-6.

2. https://academia.edu/35884875/Lector_univ._dr._Dumitru_Bor%C5%A3un_SEMIOTIC%C4%82._LIMBAJ_%C5%9EI_COMUNICARE.
3. <http://artcomview.blogspot.com/2011/02/aportul-semiotic-in-limbajul-artistic.html>.
4. Bell Roger, *Teoria și practica traducerii* (Trad. în rom. de Cătălina Gazi), Iași, 2000
5. D. Irimia, *Introducere în stilistică*, Iași, 1999.
6. G. Ionescu, *Orizonturile traducerii*, București, 1981.
7. https://en.wikipedia.org/wiki/Hans_Robert_Jauss.
8. I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*. Vol. I, București, 1973.
9. https://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Coteanu.
10. https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Vendryes.
11. N. Corlăteanu, *Studiu asupra sistemii lexicale moldovenești din anii 1870-1890. Contribuția lui I. Creangă la valorificarea stilistică a vocabularului contemporan*, Chișinău, 1964.

3.2. Registrul/limbajul popular: aspecte ale (sub)codului

Actualmente, prin noțiunea de **registru de limbă** (sau **nivel de limbă**) se înțelege o varietate a unei limbi folosită în funcție de *caracteristicile vorbitorului* și ale *situației de comunicare*. De vorbitor sunt legate educația primită în familie, nivelul său de instruire, vârsta, dispoziția de moment,

capacitatea sau disponibilitatea de a folosi un registru sau altul. De situația de comunicare țin caracteristicile destinatarului/destinatariilor comunicării de același tip ca ale vorbitorului, dar și gradul de intimitate dintre vorbitor și destinatar, precum și raportul ierarhic în care sunt aceștia.

Registrele de limba sunt considerate subcoduri lingvistice selectate conștient sau spontan în interiorul unei comunități sociolingvistice, în scopul adecvării la situația de enunțare și la contextul conversațional. Straturile stilistice ale limbajului artistic înglobează și registrele stilistice, prin care se transpun diversele variante ale limbii în stilul beletristic și se codifica repere spatio-temporale ale universului, componente psiho-sociale și tipare comportamentale ale personajelor, strategii discursive ale eului rostitor [1].

În literatura de specialitate (sociolingvistică) se disting trei registre principale de limbă: *familiar*, *curent* și *elevat*, între ele neexistând limite precise. Distanța se poate face mai bine la nivelul lexicului folosit, și mai puțin - la cel al structurii gramaticale. Există *sinonime* care diferă numai prin registru, de exemplu:

- *pilit/chilit* (familiar) – *beat* (curent) – *în stare de ebrietate* (elevat).

Un vorbitor care învață o limbă sau chiar unul nativ poate face nu numai greșeli de pronunție, lexicale

și gramaticale, ci și de registru de limbă, dacă cel folosit nu este corespunzător situației de comunicare în care se află. De exemplu, dacă într-un anturaj în care toți, în afară de o persoană, vorbesc în registrul curent, și numai acea persoană folosește registrul familiar sau elevat, ceilalți vorbitori se simt șocați.

Registrul familiar: Acest registru este folosit în general în situații de comunicare orale fără constrângeri importante: în familie, între prieteni, între colegi de muncă fără diferență de nivel ierarhic etc. Se caracterizează prin spontaneitate, modelul său fiind oral. În scris este folosit, inclusiv în literatura beletristică, numai pentru a reda vorbirea în același registru. Este influențat de un registru de limbă secundar, cel popular. Lexicul registrului familiar este format din cuvinte curente, putând să includă și cuvinte argotice sau vulgare. Este de menționat faptul că din punct de vedere morfologic și sintactic, registrul familiar folosește mai mult propoziții scurte, uneori eliptice, și mai puțin fraze. De asemenea, își permite abateri de la standardul limbii. Vorbitorul caută să fie expresiv, folosind și perifraze, uneori hiperbole.

Registrul curent: Folosirea acestui registru este caracteristică între persoane care nu se cunosc și care au contacte în viața cotidiană (cumpărături, cerere de informații, contacte cu administrația, relații

profesionale etc.) sau între persoane care se cunosc, dar nu sunt apropiate între ele, fie că sunt la același nivel ierarhic sau nu. Se folosește și în scris, de exemplu în presă. Cuvintele folosite în acest registru sunt cele înțelese de oricine. Termenii sunt preciși, nu se folosesc termeni de specialitate. Gramatica registrului curent este în general conformă standardului, cu fraze simple. Acest registru este neutru, vorbitorul neurmărind să fie expresiv prin realizarea de efecte stilistice. Precum cel elevat, și registrul curent are un aspect oral și unul scris, între care există deosebirea că în primul pot exista ușoare abateri de la standard, pe când al doilea este mai scrupulos în respectarea acestuia.

Registrul elevat: Modelul acestui registru este unul scris. Acesta se situează la opusul registrului familiar, nu este spontan, ci îngrijit în mod conștient. Este folosit în vorbire în medii socioculturale elevate, în comunicări foarte politicoase, în discursuri etc., și este mult folosit în scris. Este un registru influențat de alt registru secundar, limba literară, care se deosebește de registrul elevat prin caracterul artistic. Lexicul acestui registru este bogat, căutat, incluzând și cuvinte rare. Din punct de vedere morfosintactic, standardul este scrupulos respectat, frazele sunt complexe și bine construite, cu forme verbale modale și temporale mai variate decât în celelalte registre. Vorbitorul urmărește să realizeze și efecte stilistice [2].

Limbajul popular cuprinde fapte de limbă generale, raspândite pe întreg teritoriul locuit de vorbitori, fără a fi însă și literare, și este conditionat de factorul social-cultural care imprimă o amprentă specifică asupra vorbitorilor. Utilizat ca variantă stilistică în opera literară (folclorică/cultă) presupune situarea naratorului, a personajelor/eului liric în sfera culturii populare, printr-un limbaj marcat de spontaneitate ca indici ai implicării afective. Caracteristicile generale ale acestuia sunt oralitatea, spontaneitate și dinamismul. Caracterul popular al limbajului rezidă în lexic, dimensiune fonetică, gramaticală și stil.

- *la nivel fonetic*: marci ale oralității, accente afective, variante fonetice familiare, ignorând normele ortoepice; rime și ritmuri simple, aliterații;

- *la nivel lexical*: selectarea unor cuvinte și expresii specifice universului rustic, frecvența mare a diminutivelor, abateri de tipul pleonasmului, al tautologiei;

- *la nivel morfosintactic*: prezența unor forme neliterare, viitorul popular, superlativul popular, frecvența intejectiei; modele sintactice bazate pe repetiții sau pe recurența lui «și» narativ, anacolutul;

- *la nivel stilistic* : caracter tradițional al figurilor de stil .

Ex : *Caci era boboc de trandafir în luna lui maiu[.]. Sau cum s-ar mai zice la noi în țărănește, era frumoasă de mama focului: la soare te puteai uita, iar la dânsa, ba. și de aceea Harap-Alb o prăpădea din ochi de dragă ce-i era.* (I. Creanga, *Povestea lui Harap-Alb*)

Oralitatea derivă din expresiile onomatopice, din folosirea exclamațiilor și a interjecțiilor, frecvența comparației comune, aflate în perimetrul limbii vorbite: «racni el *ca un smintit*», «se repede *ca prin foc*», etc, inserarea proverbelor și a zicătorilor, utilizarea unor expresii populare, folosirea formei neaccentuate a pronumelor personale de pers. I și II în cazul dativ, asanumitul dativ etc „*mi ti-l lua*” (pentru a se accentua și mai mult aspectul afectiv al narațiunii, cel ce narează poate folosi ambele forme, la persoana I și a II-a: – „*Până aici, spânule! Și odată mi ți-l înșfacă cu dinții de cap, zboară cu dânsul în înaltul cerului și apoi, dându-i drumul de acolo, se face spânul până jos praf și pulbere*”. I.Creangă), frecvența superlativului cu valoare afectivă, a superlativelor etc. Spontaneitatea se datorează folosirii repetițiilor pentru intensificarea expresivității comunicării, a expresiilor idiomatice, a anacolutului etc.; dinamismul limbii e susținut de eslipta predicatului, de repetarea subiectului, de acumularea de verbe care sporesc dinamismul discursului, de utilizarea predominantă a coordonării în frază etc. [1].

Astfel, putem releva câteva trăsături generale ale limbajului *popular* (LP) în comparație cu limbajul *cult* (LC):

1. **LP:** are drept element definitoriu oralitatea;
LC: este fixat în scris, dar are și variantă orală.
2. **LP:** text spontan, cu o mare simplitate structurală;
LC: este elaborat, presupune structuri complexe.
3. **LP:** text nongramatical (norme ale limbajului popular care sunt paralele cu normele limbajului cult și ale textului scris);
LC: text normat (gramatical).
4. **LP:** este fluid, dar, în același timp, conservator, arhaic;
LC: este unitar – funcționează pe baza normei unice supra-dialectale (se cristalizează treptat în secolele XVI-XIX pe baza graiurilor muntenesc/moldovenesc).
5. **LP:** diversificare teritorială, dar omogenitate stilistică;
LC: diversificare stilistică.

Nu trebuie confundat limbajul popular cu cel regional: limbajul popular are circulație extinsă, iar limbajul regional – *arie restrânsă de circulație*.

Ca modalitate de exprimare artistică, limbajul popular poate fi regăsit în operele de referință ale

fiecărei literaturi naționale. El reprezintă un cod ce se manifestă la toate nivelurile limbii (fonetic, morfologic, lexical/frazeologic, sintactic) și este utilizat adeseori ca mijloc de individualizare a personajelor. Oralitatea operei literare se bazează pe redarea vorbirii concrete a personajelor în împrejurări obișnuite, neoficiale, când locutorul nu este constrâns de rigorile comunicării standard, în public, în fața instanței, a șefilor etc. Acest limbaj mai este numit *familiar*. Caracterul popular-familiar este conferit de diverse abateri de la rigorile limbajului literar academic – prezența cuvintelor populare, a unor cuvinte marcate puternic sub aspect stilistic, cum ar fi cele cu sens augmentativ, diminutiv, depreciativ etc. Exprimarea orală, spre deosebire de cea scrisă, are anumite particularități, pe care nu le conține textul scris, cum ar fi : *intonația, ritmul inegal al vorbirii, individualitatea pronunțării, tempoul*, care servesc în calitate de semne indicinale individuale, legate de persoana concretă care realizează actul vorbirii și toate aceste particularități sunt utilizate de scriitori pentru individualizarea personajelor literare [3, 90].

În operele artistice din perioada clasică, precum și în literatura de până la sfârșitul sec. al XX-lea utilizarea elementelor populare și familiare poartă un caracter *moderat* și, într-un anumit fel, suprastilistic. În scrierile din această perioadă se întâlnesc destul de rar

elemente de limbaj absolut periferic, cum ar fi cele de *jargon, argou, sleng etc.* Limbajul oral contemporan se prezintă cu totul altfel; el se caracterizează printr-o tendință clară, evidentă de jargonizare cu lexeme specifice. În cadrul oralității *clasice* se pot distinge cel puțin două varietăți: vorbirea *simplă*, pe „ton amical”, neoficial al orășenilor și modul de exprimare al oamenilor de la țară, numit *vorbirea populară*. Această formă de comunicare este marcată de spontanietate și de prezența multor elemente cu caracter pragmatic, ce indică atitudinea vorbitorului simplu din mediul rural, cum ar fi: *adresările simple, expresiile frazeologice, locuțiunile nonlivrești, diminutivele, augmentativele, forme neliterare sau corupte de pronunțare.*

O trăsătură diferențială a vorbirii populare o constituie lexicul *stilistic marcat*, care exprimă felul de exprimare a țăranilor, oamenilor simpli, mai puțin instruiți. De exemplu:

- cuvinte populare (familiare, regionale) - stilistic marcate: *acușica, chilită, taman, suduie, amuian (pop.); șuguiеști, hăt, leorbă, se frăsuie, se porăie, chiștoc (reg.); a șterpeli, catrafuțe, s-a cărat (fam.).*
- locuțiuni și expresii frazeologice: *ce-i al tău e pus de-o parte, le făcea cu ou și cu oțet, îi sări inima din loc, așteaptă puțin să-mi trag sufletul, din senin, a luat-o hăisa, a luat-o prin păpușoaie, nitam-nisam, abia o mai țin picioarele, a făcut-o de-a oaia, a dat cu oiștea în*

gard, o habă de vreme, de-a mirării, ai băga în sperieți, a sta ca un păduche în frunte, își face de cap, talmeș-balmeș, a o lua în duret, n-ai chip, a tras cu coada ochiului, era în toate mințile, din partea locului etc.

- forme inversate și cuvinte specifice mediului rural: *uite-l, tacă-ți leoarba, învârtindu-se; harman, tindă, pridvor, postavă etc.*

- diminutive utilizate în exprimarea orală: *mămăliguță, mătăluță, bănișori, toporaș, suflețel, mititelul, repejor, fugulița, copiliță, copilași, bădișor, mândruliță, bondiță, pâinică, fripturică etc.*

Este de menționat că un rol important îi revine intonației și construcțiilor sintactice specifice în realizarea unor subtilități de ordin afectiv/emoțional. Prin „intonație, mai ales, putem da tot felul de nuanțe celor mai obișnuite cuvinte. Nuanța de ironie reiese din forma inversată (*bun om mai ești!*) a propoziției (*tu ești om bun*) și din rostirea cu o anumită intonație însoțită de rostirea prelungită a vocalei din componența adjectivului (adică *buuun om mai ești!*)”[3, 139].

Vorbirea populară este, în esență, un cod special, diferit de cel al unui limbaj neutru sau cult. Elementele limbajului popular „pot să apară într-o operă sporadic, atunci când autorul le utilizează ca mijloc de caracterizare doar a unui singur personaj și de multe ori un asemenea mod de vorbire este redat prin prisma unui protagonist, care sesizează și scoate în evidență anume

aceste particularități”[4, 95]. În general, limbajul popular sau/și familiar, în operele literare, este actualizat cel mai frecvent în *vorbirea directă* a personajelor, în care particularitățile de vocabular (forme corupte/etimologii populare/, cuvinte populare, diminutive etc.) se îmbină cu structuri specifice exprimării orale (repetiții, fraze eliptice, anacoluturi, interjecții, adresări, întrebări retorice etc.).

Note:

*1.● **Nicolae Corlăteanu** (n. 14 mai 1915, raionul Hâncești, Moldova – d. 21 octombrie 2005, Chișinău, Moldova) a fost un lingvist român/moldovean, care a fost ales ca membru titular al Academiei de Științe a Moldovei.

A absolvit Facultatea de Litere și Filosofie și Facultatea de Drept a Universității din Cernăuți (1939). A fost șef al Catedrei de limbă și literatură națională a Universității de Stat din Chișinău (1946-1949), șef de sector (1947-1981), director-adjunct (1958-1961) și director (1961-1969) al Institutului de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Moldovei, profesor la Universitatea de Stat din Chișinău (1969-1988). A fost doctor habilitat, profesor universitar, Om emerit în Știință, laureat al Premiului Național pentru Știință, Cavaler al Ordinului Republicii. La data de 1 august 1961 a fost ales ca membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei.

În 1969, aflat într-o vizită în Cuba sub veghea agenților sovietici, lingvistul Nicolae Corlăteanu a spus că nu există diferențe la nivel de limbă literară între România și Moldova, există doar „dulcele grai moldovenesc”, cu particularitățile sale regionale. Mai târziu, în anii '90, academicianul Nicolae Corlăteanu a îmbrățișat cu toată ardoarea sufletului glotonimul *limba română* pentru limba vorbită și scrisă la est de Prut (susținând că la Estul Europei este o singură limbă romanică – limba română), cu începere din 22 august 1991, când a publicat eseu *Vorbirea vie și ortografia* în revista bucureșteană „România literară”. Tot el scria că „Se impune a înțelege cu toții, o dată și pentru totdeauna, că încercările întreprinse în perioada sovietică de a crea o nouă limbă literară romanică pe teritoriul fostei RSSM, diferită de cea română, n-au dat și, de fapt, nu puteau da nicidecum rezultatele scontate. ... Odată și odată trebuie să ajungem cu toții la înțelegerea că limba noastră literară trebuie numită cu numele sau adevărat – româna. Acest lucru nu afectează în nici un fel nici ambițiile, nici orgoliul cuiva, cu atât mai mult independența și suveranitatea statală a Republicii Moldova.

Opera: Moștenirea științifică, memorialistică și de alte genuri lăsată de Nicolae Corlăteanu cuprinde peste 550 lucrări, printre care:

- *Dicționar român-rus* (Moscova, 1954; ed. a II-a, 1967, în colaborare cu E. Russev);
- *Studiu asupra sistemii lexicale moldovenești din anii 1870-1970* (1964);
- *Исследование народной латыни и её отношения с романскими языками* (Moscova, 1974);
- *Fonetica limbii moldovenești literare contemporane* (1978);
- *Cuvântul în vârtoarea vieții* (1980);
- *Scriitorul în fața limbii literare* (1985);
- *Lexicologia* (în colaborare cu I. Melniciuc, 1992);
- *Fonetica* (în colaborare cu V. Zagaevski, 1993);
- *Răspântii* (1995);
- *Nandrișii* (1998);
- *Așa am trecut până acum prin viață* (2000);
- *Neologismul în opera eminesciană* (2004);
- *Latina vulgară* (în colaborare cu Lidia Colesnic - Codreanca, 2007).

Referințe bibliografice:

1. <http://www.scriitub.com/literatura-romana/REGISTRE-STILISTICE-GENERALE-A12344236.php>.
2. https://ro.wikipedia.org/wiki/Registru_de_limb%C4%83.
3. N. Corlăteanu*¹, I. Melniciuc, *Lexicologia*, Chișinău, 1992.

4. I. Condrea, *Semiotica textului artistic tradus*, Chişinău, USM, 2003.

3.3. *Codul teritorial (dialectisme, regionalisme)*

Orice limbă are mai multe forme prin care există, se manifestă, trăieşte și se dezvoltă. Formele de existență a limbii pe care le distinge lingvistica actuală reflectă, pe de o parte, legătura limbajului uman cu diverse comunități istorice (grupul etnic, populație, nație), iar pe de altă parte, - *diferențierea teritorială și socială* în sânul aceleiași categorii etnice [1, 11]. Unele obiecte, fapte, acțiuni, calități din viața de toate zilele au alte numiri în graiurile locale decât în limba literară. Este vorba de ceea ce poartă numele de *dialectisme propriu-zise* care-și au corespondente sinonimice în limba literară. De exemplu, *anină* (nisip), *brojban* (căpățână de varză), *mâneștergură* (prosop, ștergar, șervet), *dereg* (stâlp) etc. În cadrul dialectelor e necesar să distingem două tipuri de fenomene: dialecte *teritoriale* și dialecte *sociale* (argouri, jargoane, diverse limbaje profesionale).

Dialectele teritoriale cuprind toată populația din regiunea respectivă și au particularități *lexicale, fonetice, gramaticale, frazeologice*. Cele *sociale* pot conviețui pe același teritoriu, fiind utilizate de anumite grupuri sociale sau profesionale restrânse (șoferi, muzicanți, negustori etc.). Specificul dialectului social

(spre deosebire de cel teritorial) îl constituie *lexicul* [1, 12-13].

Termenul *regionalism* sau *provincialism* denum este un fapt de limbă caracteristic unei sau unor anumite varietăți*¹ regionale a(le) unei limbi (dialect, grai), deci limitat la o anumită regiune. Regionalismul se identifică prin diferența pe care o prezintă față de ceea ce prevăd normele limbii standard. Există regionalisme în toate aspectele limbii, deși nu în proporții egale. Cele mai frecvente dintre ele sunt de natură lexicală și fonetică, dar există și regionalisme *frazeologice*, precum și *gramaticale* (morfologice și sintactice) [2].

La nivel de cod artistic, cel mai strâns legat de un anumit teritoriu concret și cel mai specific este *limbajul dialectal/regional*. Elementele acestui limbaj sunt destul de dificile pentru receptarea în cadrul comunicării chiar de înșiși vorbitorii limbilor respective. Scriitorii recurg la dialectisme pentru a da povestirii un colorit local sau ca să prezinte în mod mai adecvat un personaj, o situație. De exemplu, Ion Creangă în *Amintiri din copilărie* prezintă uneltele de lucru ale unui cizmar: „...robotind zi și noapte, se proslăvea pe cuptior, între șanuri, calupuri, astrăgaci, bedreag, dichici și alte custuri tăioase, mușchea, piedecă, hască și clin, ace, sule, clește, pilă, ciocan,

ghinț, piele, ață, hîrbul cu călacan, clei și tot ce trebuie unui ciubotar.”

Lexicul dialectal servește ca mijloc de reproducere a vorbirii (pentru a individualiza limba eroilor), caracteristică mediului geografic descris, regiunii respective, particularităților de trai ale unor popoare. De exemplu, în romanul *Severograd* N. Costenco*³, zugrăvind viața popoarelor din extremul nordic, scrie: „, Moș Tănase...înhămase toți câinii la o hartă...și pleca în tundră”. *Harta* este o sanie polară trasă de câini sau reni; *tundră* este zona polară arctică.

Mulți scriitori, cum ar fi I. Creangă, I.L. Caragiale, M. Sadoveanu, V. Șukșin, M. Șolohov ș.a. au făcut din limbajul regional și popular o artă, care, pe de o parte, le-a adus celebritatea în propria țară și literatură, iar pe de altă parte, au dat operelor scrise de ei un caracter ermetic într-un anumit fel, făcându-le deosebit de dificile și pentru cititori, și, mai ales, pentru traducători.

În cazul diverselor personaje literare, *vorbirea incultă* a devenit o manieră de tipizare și se distinge prin prezența unor cuvinte *la modă*, a etimologiilor populare, a unor forme greșit înțelese și, respectiv, greșit pronunțate, dar folosite din dorința de a părea (vorbi) cât mai cult. Un exemplu elocvent în acest sens ar fi personajele din lucrările dramatice ale lui Ion Luca Caragiale*⁴, care se remarcă printr-un limbaj specific

târgoveților, orășenilor și este deosebit de limbajul oral al țăranilor. De exemplu, renumita replică a lui Pristanda din „O scrisoare pierdută”, care, dorind să-și dea mai multă importanță, folosește cuvinte culte, însă le pronunță schimonosit: „*famelie* (familie) *mare*, *renumeratie* (remunerație) *după buget mică*”. Personajul respectiv repetă de mai multe ori această sintagmă, având ferma încredere că un om cu o oarecare situație socială trebuie să folosească anume un asemenea lexic. Alteori asemenea forme apar ca rezultat al etimologiei populare: Ipingescu vorbește *lăcrimație* (reclamație, plângere); Jupânul Dumitrache rostește cu aproximație cuvintele pe care le sesizează la auz: *izirciț* (exercițiu), *favuridele* (favoriții), *ambiț* (ambii), *pasion* (pension), *am dezvorțat-o* (am divorțat-o), *dicorățiile* (decorațiile) etc. Acestea sunt cuvinte și expresii culte greșit pronunțate. Ele amplifică efectul comic, conferă expresiei o notă de farsă și sunt utilizate de autor pentru a ridiculiza personajele.

În cadrul „actului de interpretare a operei literare o deosebită importanță are identificarea, selectarea și examinarea acelor elemente, care-i sunt specifice, precum și evidențierea faptelor de limbă caracteristice unui anumit idiom. Este concludent în acest sens ideea lui M. Heidegger de a descoperi sufletul limbii, pentru a auzi exprimarea, pentru că limba „vorbește” ea însăși”[6, 126].

Note:

***1.● Varietate**, în lingvistică, este o ramificație a unei limbi, care constituie un sistem lingvistic specific și unitar, folosit de o categorie de vorbitori delimitată după anumite criterii extralingvistice. În sociolingvistica americană s-a introdus și termenul **lect** (< **el** *lektos* „ales; cuvânt, expresie”) pentru denumirea varietății de limbă, folosit și ca element secund de compunere în denumirea a diverse tipuri*² de varietăți: idiolect (varietate individuală), dialect (varietate regională), sociolect (varietate socială) etc. Mai ales în sociolingvistica americană, termenul „dialect” se folosește și cu sensul general de „varietate de limbă”, vorbindu-se de „dialect individual”, „dialect regional”, „dialect social” etc.[3].

***2.● Tipuri de varietăți:**

◆ **Idiolect**. Un idiolect este suma faptelor de limbă ce caracterizează folosirea acesteia de către un individ într-o etapă dată a vieții sale. Prin urmare, în cursul existenței sale, o persoană folosește succesiv mai multe idiolecte. Idiolectul este singura realitate lingvistică ce poate fi consemnată de anchetele dialectale și sociolingvistice. Alte varietăți de limbă sunt de fapt abstractizări ce rezultă din analiza unui număr mare de idiolecte. Caracterul individual al idiolectelor este

perceptibil îndeosebi în scrierile literare, unde apar ca stiluri personale ale autorilor.

◆ **Dialect.** În mod tradițional și uzual în lingvisticile unor limbi, cum este și cea a limbii române, dialectul este o varietate de limbă stabilită pe criteriul geografic, deci regională (teritorială). În general, dialectul este considerat a face parte dintr-o serie ierarhică, având ca supraordonată limba, iar ca subordonate entități din ce în ce mai mici. În această privință, viziunile lingvisticilor diferitelor limbi și ale diferiților lingviști pot fi diferite. De exemplu, în ideea că limba română are patru dialecte, unul dintre ele fiind cel dacoromân, se consideră în mod tradițional că acesta are cinci subdialecte. La rândul lui, un subdialect poate subordona varietăți numite graiuri, vorbite pe teritorii și mai restrânse decât cel al unui subdialect.

◆ **Sociolect.** Un sociolect este o varietate de limbă alta decât individuală sau regională. Definițiile sale diferă în funcție de categoriile de vorbitori considerate. Unii lingviști îl limitează la clasele sociale (clasele sociale superioare, clasa de mijloc, clasa muncitoare etc.), în acest caz definiția corespunzând exact termenului. La alți lingviști, termenul devine convențional, dat fiind că se referă și la alte tipuri de categorii de vorbitori, precum cele ocupaționale, profesionale și de vârstă. Există mai multe tipuri de sociolecte.

♦ **Registre de limbă.** *Registrele sau nivelurile de limbă sunt varietăți posedate de vorbitori în funcție de nivelul lor de școlarizare, care depinde în oarecare măsură de categoria socială din care fac parte. În lingvistica franceză, de exemplu, se distinge registrul curent și cel elevat, care fac parte din varietatea standard a limbii, însușită în sistemul de învățământ, registrul popular, al celor neșcolarizați sau puțin școlarizați, și registrul familiar, al celor care posedă și cel puțin registrul curent [3].*

***3.● Nicolai Costenco** (n.21 decembrie 1913, Chișinău – d.29 iulie 1993, Chișinău) a fost un scriitor și poet român basarabean. În 1941 a fost exilat și deportat în Siberia. A studiat la Liceul B.P.Hașdeu din Chișinău și la Universitatea din Iași. Debutază la 1932, prima carte datând din 1937.

Până în 1940 colaborează la revista *Viața Basarabiei*. În volumele *Poezii* (1937), *Ore* (1939), *Elegiipăgâne* (1940), *Cleopatra* (1940) are versuri ce oscilează între dorința de mai bine și tristețea dezolantă cauzată de minciuna vieții. Din 1940 până în 1955 a fost deportat în Siberia.

Creează o poezie vulcanică, ce găsește pentru lava interioară a trăirii erupții exterioare de pajuri de foc și nori de cenușă, pe care o îngemănează în culegerile *Poezii alese* (1957), *Poezii noi* (1960), *Poezii*

și poeme (1976), *Scrieri* (2 volume, 1979) și romanul *Severograd* (2 volume, 1963, 1970).

Premii : Nicolai Costenco a fost decorat cu următoarele distincții:

- Medalia „Pentru vitejie în muncă” (1960)
- Medalia „Veteran al muncii” (1975)
- Premiul de încurajare al Consiliului Central al Sindicatelor din URSS și al Comitetului de Conducere al Uniunii Scriitorilor din URSS, pentru romanul *Severograd* (1976)
- titlul onorific „Scriitor al poporului din RSS Moldovenească” (1988)
- Premiul de Stat al RSSM (1990)
- membru de onoare al Academiei de Științe a Moldovei (1992)
- Ordinul Republicii (2010, post-mortem) [4].

***3.● Ion Luca Caragiale** (n. 1/13 februarie 1852, Haimanale, județul Prahova, Țara Românească, astăzi I.L. Cragiale, județul Dâmbovița, România – 9 iunie 1912, Berlin, Imperiul German) a fost un dramaturg, nuvelist, pamfletar, poet, scriitor, director de teatru, comentator politic și ziarist român. George Călinescu îl considera a fi cel mai mare dramaturg român și unul dintre cei mai importanți scriitori români. A fost ales membru post-mortem al Academiei Române [5].

Referințe bibliografice:

1. A. Ionaș, *Legislația lingvistică și problema reglementării relațiilor dintre limbi*, Chișinău, 2018.

2. [https://ro.wikipedia.org/wiki/Regionalism_\(lingvistic%C4%83\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Regionalism_(lingvistic%C4%83)).
3. [https://ro.wikipedia.org/wiki/Varietate_\(lingvistic%C4%83\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Varietate_(lingvistic%C4%83)).
4. https://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolai_Costenco.
5. https://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Luca_Caragiale.
6. I. Condrea, *Semiotica textului artistic tradus*, Chișinău, 2003.

3.4. Codul cronologic (arhaisme, istorisme, realități de epocă...)

Pentru o anumită perioadă din istoria unei limbi semnele ei sunt relativ neschimbătoare. Caracterul stabil al semnelor asigură comunicarea între membrii aceleiași comunități, precum și între diferite generații. Cu toate acestea, în orice limbă atestăm și schimbări atât ale semnificantului, cât și ale semnificatului, adică putem vorbi și de caracterul mobil al unităților limbii și, respectiv, al limbii ca sistem de semne în general. Evoluția limbii, dezvoltarea ei continuă poate fi mai ușor sesizată la nivelul vocabularului, căci anume aici se reflectă în mod direct orice schimbare în societate. De exemplu, apariția unui obiect *nou* necesită crearea unui cuvânt *nou*, dispariția obiectului implică trecerea cuvântului în categoria lexicului pasiv. Este de remarcat că acest *perpetuum mobile* nu implică vocabularului un caracter instabil. Stabilitatea relativă a vocabularului

este una dintre cele mai importante trăsături ale sale, determinată de funcția primordială a limbii – cea comunicativă. Unele cuvinte, deși sunt vechi sau foarte vechi, au avantajul frecvenței constante, altele, însă, sunt mai puțin rezistente timpului. Vocabularul oricărei limbi, raportat la uzul contemporan, se prezintă eterogen și poate fi clasificat în trei categorii de cuvinte: 1. Cuvinte vechi dar neînvechite; 2. Cuvinte învechite; 3. Cuvinte cu aspect contemporan (neologic)[1,107].

La orice etapă de dezvoltare a limbii se cunosc cazuri când anumite unități lexicale nu mai sunt utilizate de vorbitori; se constată o eliminare a lor din circulația obișnuită, adică din lexicul activ. Cuvântul învechit, fiind înlocuit de unul nou, se mai menține în uz din simplul motiv că cel nou nu este încă însușit de toți vorbitorii, adică uitarea bruscă, momentană a unui cuvânt este imposibilă. Trecerea lexicului din categoria vocabularului activ în categoria celui pasiv este un proces foarte lent. Lexicul *activ* include în componența sa cuvintele utilizate și înțelese de toți vorbitorii limbii date în toate domeniile de activitate a omului, iar lexicul *pasiv* include cuvintele ieșite din uz ca fiind învechite în raport cu contemporanietatea. Cauzele care generează ieșirea din uz a cuvintelor devenite inutile comunicării sunt diferite. În funcție de caracterul lor

putem delimita două categorii de cuvinte învechite: *istorisme* și *arhaisme*.

Istorime sunt acele cuvinte care au dispărut din circulație odată cu noțiunile legate de anumite perioade istorice. Putem vorbi în cazul de față despre un raport direct *cauză – efect* (dispariția obiectului – arhaizarea cuvântului), adică unele cuvinte devin inutile la o anumită etapă de dezvoltare a limbii, din cauză că lipsește denotatul, iar limba nu are nevoie de cuvinte cu semantică zero (cuvinte „goale”), adică lipsite de conținut. Istorismele se referă la diferite domenii ale vieții sociale a membrilor unei colectivități lingvistice, denumind o paletă variată de realități istorice; ele nu dispar totalmente, se păstrează la periferia limbii, în lexicul pasiv.

Istorismele pot fi clasificate în câteva categorii:

1. Cuvintele care desemnează obiecte de uz **casnic/gospodărie**: *meliță* – „unealtă de lemn folosită la alegerea fuiorului din tulpinile de cânepă sau in”; *rădvan* – „trăsură de lux închisă, montată pe arcuri și trasă de mai mulți cai”; *ragilă* – „instrument cu dinți de fier cu care se curăță cânepa melițată de puzderii și de câlți”; *opaiț* – „lampă mică, primitivă, care luminează cu ajutorul unui fitil introdus într-un recipient umplut cu seu, ulei sau untură”; *ciubăr* – „vas rotund cu două torți, făcut din doage de lemn și întrebuintat la cărat apă și alte lichide, la muls, la spălat rufe etc.”; *laiță/laviță* –

„scândură lată, fixată pe țărugi de-a lungul unui perete al caselor țărănești, pe care se stă, se doarme sau se țin diverse obiecte pentru a fi la îndemână, pat de lemn”; *zământic/zémnic* și *zîmnic* – „pivniță mai mică de păstrat legume, beci”. **Vestimentație:** *ișlic* – „căciulă de postav sau de blană, purtată de domni și de boieri, uneori și de femei (mai târziu și de negustori sau de lăutari), având forme și mărimi variabile, corespunzătoare rangului; variante *calpac*, *cauc*, *guguman*.”; *ițări* - „pantaloni țărănești lungi și strâmți, făcuți din lână albă sau din bumbac”; *opîncă ~ci* – „obiect de încălțăminte purtat în trecut de țărani, confecționat dintr-o bucată dreptunghiulară de piele, strânsă pe picior și fixată cu nojița”; *giubeá* – „haină lungă și largă din postav (fin), adesea căptușită cu blană, purtată, în trecut, de boieri. ♦ haină largă și lungă de postav purtată de preoți și, în unele locuri, de țărani”.

2. Cuvintele care desemnează armata/poliția și administrația/statul din perioada medievală: *curte domnească*, *domnitor*, *voevod* (titlu purtat de domnii Moldovei și Țării Românești, precum și de conducătorul Transilvaniei (sec. XII-1541); *domn*, *vodă*; *p. ext.* principe; persoană care avea acest titlu. **2.** (Înv.) Comandant de oaste; căpitan. ♦ (În credința ortodoxă creștină) Căpetenie a cetelor de îngeri. **3.** Mai-marele unei cetăți, al unui ținut;

guvernator; *p. ext.* boier de rang mare. **4.** Căpetenie a unei cete sau a unui sălaș de țigani [3]), *boier, oaste, oștean, paloș, buzdugan, argat, lance, iatagan, arcaș* (oștean înarmat cu arc, persoană care trage cu arcul), *răzeș* (în Moldova Medievală țăran liber care stăpânea o bucată de pământ din moșia satului, transmis prin moștenire, moșnean), *călăraș* (în Țara Românească și în Moldova) corp militar de slujitori auxiliari ai domniei; (și la sg.) membru al acestui corp militar. ♦ (Înv.) Ostaș de cavalerie. **2.** Coardă de rod la vița de vie, scurtată la 4-6 muguri și plasată călare pe coarda de doi ani. – Călare +suf. -aș. (Învechit) Militar de cavalerie; călăreț [4]) etc.

3. Cuvintele care desemnează funcții la curtea domnească sau ranguri boierești: *vornic* – „(în evul mediu, în țările românești) mare dregător la curtea domnească, însărcinat cu supravegherea curții, cu conducerea treburilor interne ale țării, având și atribuții judecătorești. ♦ *Mare vornic* (sau *vornic mare*) = cel dintâi boier din divan, având sarcina de cărmuitor și de înalt judecător al curții domnești și al întregii țări. *Vornic de Țara de Jos* (sau *de Sus*) = dregător cu rang de vornic (1) a cărui autoritate se întindea asupra unei jumătăți din țara Moldovei. ♦ Reprezentant al domniei în orașe, cu atribuții judecătorești. **2.** (Înv.) Primar al unui sat sau al unui târg. ♦ Funcționar în

administrarea comunelor rurale, însărcinat cu distribuirea corespondenței, convocarea sătenilor la adunări, anunțarea știrilor etc.; crainic, pristav, vornicel (2). **3. Vornicel (3)** – din sl. *dvorînîkŭ* sursa:DEX’09 (2009) [5]”;

logofăt – „ (în Evul Mediu, în Țara Românească și în Moldova) titlu de mare dregător în ierarhia boierilor români, membru al Sfatului domnesc; persoană care deținea acest titlu. ♦ *Mare logofăt* = (în Moldova) întâiul boier de divan, care conducea Cancelaria domnească și, în lipsa domnului sau a mitropolitului, prezida Divanul; (în Muntenia) unul dintre cei mai de seamă boieri de divan, urmând după ban. *Logofăt al doilea* = locțiitorul marelui logofăt. *Logofăt al treilea* = secretarul marelui logofăt. *Logofăt de obiceiuri* = dregător având atribuții de maestru de ceremonii. *Logofăt de taină* (sau *domnesc*) = secretar particular al domnului. *Logofăt de vistierie* = secretar al vistieriei domnești. ♦ Șeful Cancelariei domnești. **2.** (Înv.) Secretar, scriitor într-o cancelarie; grămătic, diac, pisar, copist. **3.** Vătaf (la o moșie boierească). – din ngr. **logothétis**. sursa:DEX’09 (2009) [6]”;

pahárnic – „(în Evul Mediu, în Țara Românească și în Moldova) titlu dat boierului de la curtea domnilor români care avea grijă de băutura domnului, iar în împrejurări deosebite sau la sărbători îl servea personal pe domn, gustând băutura înaintea acestuia pentru a se convinge că nu este otrăvită; boier care avea acest titlu; ceașnic. ♦ (Înv. și reg.) Persoană care toarnă băutura în pahare la diferite ocazii. – **pahar** + suf. *-nic*. sursa: DEX '09 (2009) [7]”;

postélnic - (în Evul Mediu, în Țara Românească și în Moldova) titlu dat unui mare boier, membru al Sfatului domnesc, care avea în grijă camera de dormit a domnului și care, mai târziu, organiza audiențele la domn; boier care avea acest titlu. ♦ *Postelnicul al doilea* (sau *al treilea* etc.) = subordonat (de grade diferite) al postelnicului (1). ♦ (În timpul Regulamentului Organic) Ministru al Afacerilor Externe. 2. Titlu onorific dat unui boier de țară (cu atribuții administrative); boier care avea acest titlu. din sl. **postelīnikŭ**. sursa: DEX '09 (2009) [8]”;

stólnic - (în Evul Mediu, în Țara Românească și în Moldova) dregător care purta grija mesei domnești, fiind șeful bucătarilor, al pescarilor și al grădinarilor. ♦ Șef bucătar boieresc. 2. (Pop.) Persoană care conduce

nunta și servește nuntașii la masă. – din sl. **stolnikŭ**. sursa: DEX '09 (2009) [9]”;

pârcăláb – „**1.** titlu dat în Evul Mediu, în Țările Române, persoanelor însărcinate cu conducerea unui județ, a unui ținut, a unei cetăți, având atribuții militare, administrative și judecătorești; persoană care purta acest titlu. **2.** Administrator al satelor boierești și mănăstirești, în Evul Mediu; (mai târziu) primar (rural).

♦ Strângător de biruri, perceptor rural. **3.** (Reg.) Comandant al unei închisori; temnicer. – Din magh. **porkoláb**. sursa: DEX '09 (2009) [10]”;

hatmán - „(în Evul Mediu) **1.** Boier de divan în Moldova, care era însărcinat de domn cu comanda întregii oștiri, având în același timp și funcția de pârcălab și *portar al Sucevei; mare spătar; titlu purtat de acest boier*. **2.** Titlu purtat de marii comandanți ai oștilor polone și ai celor căzăcești; persoană având acest titlu. [Acc. și: *hátman*] – Din pol. **hetman**. sursa: DEX '09 (2009) [11]”;

spătár² - (în Evul Mediu, în Țara Românească și în Moldova) dregător la Curtea domnească care purta la ceremonii sabia și buzduganul domnului, iar mai târziu avea comanda cavaleriei. ♦ *Mare spătar* = comandant

suprem al armatei țării în lipsa domnului. – Din ngr. **spathários**. sursa: DEX '09 (2009) [12]”.

4. Cuvintele rămase în vocabularul limbii române de la jugul otoman:

beșleágă - (în epoca fanariotă și în poezia populară) desemna *Căpitan de beșlii*. **2** (Îvr) Om bătrân, lipsit de puteri, neputincios Si: *babalâc, baccea, hodoroagă neputincios, ramolit*. **3** (Îvr) Om (cam într-o ureche), care-și face dreptate cu pumnul. sursa: MDA2 (2010) [13]”.

beșliu - (Înv.) Soldat (turc) de cavalerie, care făcea serviciul de curier domnesc sau de jandarm. ♦ (La pl.) Corp de cavalerie alcătuit din astfel de soldați. – din tc. **bešli**. sursa: DEX '09 (2009) [14]”.

peșchéș – **1.** (înv., pop. și fam.) plocon, dar, cadou. ♦ Expr. (Fam.) *A da (sau a duce) pe cineva peșcheș* (cuiva) = a preda (sau a duce) pe cineva prins, legat; a preda pe cineva dușmanului. **2.** *Spec.* Dar anual, în bani sau în natură, pe care domnii Țărilor Române îl ofereau Porții Otomane (împreună cu haraciul); *p. ext.* haraci; (la pl.) bunurile din care consta acest dar. ♦ Dar oferit de domnii Țărilor Române sultanului sau altor demnitari turci cu ocazia bairamului. [Var.:

(înv.) **peşchîş** s. n.] – din tc. **peşkeş**. sursa: DEX '09 (2009) [15]”.

vizîr – Nume dat miniştrilor (sau înalţilor dregători) din ţările musulmane. ◇ *Mare-vizir* = nume dat în Imperiul Otoman dregătorului care îndeplinea funcţia de prim-sfetnic al sultanului. – din tc. **vezir**. sursa: DEX '98 (1998) [16]”.

5. Cuvintele care desemnează realităţi din trecutul nu prea îndepărtat: *chiabur, culac, bolşevic, colectivizare, colhoz, sovhoz, a răsculăci*. Unele cuvinte (sau îmbinări de cuvinte), devenite istorisme, reprezintă realităţi din perioada sovietică: *erou al muncii socialiste, sovietul sătesc, secretar general, ţara sovietelor, comitet central, cincinal, leninism, comsomol, miliţie, subotnic, întrecere socialistă, birou politic, ungheraş roşu, camera leninistă, angajamente socialiste* etc.

Atestăm şi prosecul invers, când unele cuvinte învechite, graţie schimbărilor social-economice, ideologice, a structurii de stat, sunt revalorificate şi revin în circulaţie odată cu revenirea la vechile noţiuni privind activitatea administrativ-statală, politică, socială. Câteva exemple: *domn, doamnă, municipiu, primar, primărie, poliţie, judeţ, gimnaziu, liceu, colegiu, senat (universitar, studentesc, bursă (a muncii), tricolor* etc.).

Unele istorisme, grație faptului că mai continuă să circule în expresii frazeologice, se mai mențin încă în lexicul activ, dar, totodată, aparțin și lexicului pasiv, deoarece actualmente nu mai există acele realități pe care le desemnau cândva și, respectiv, nu se mai folosesc în vorbire. De exemplu: a da *ortul**² popii (*a muri*); a da *bir**³ cu fugiții (*a dispărea*, *a fugi (în mod laș) dintr-un loc*); a lua la trei *parale**⁴ (*a-i cere cuiva socoteală pentru ceea ce a făcut*, *a-i face muștrări*, *a-l lua din scurt.*); a-și da *obolul**⁵ (*a contribui cu un mic ajutor în scop de binefacere*).

Utilizarea istorismelor în literatura artistică are drept scop de a reda atmosfera, coloritul epocii descrise, limbajul personajelor, realitatea istorică, adică în scopuri stilistice. Câteva exemple: „În cămara de taină întrând și Miron *logofătul*, chemat în pripă dimineața, găsi pe *Vodă**⁶ plimbându-se cu mânila la spate, de la ușă la fereastră și înapoi”(M. Sadoveanu, [23, 244]).

„ – *Logofete Miroane*, și eu și *domnia ta* îl știm pe *hatman prieten cu Racovișteștii*”

(M. Sadoveanu, [23, 245]).

Istorisme sunt utilizate și în manualele de istorie: „În această zonă iau naștere formațiuni politice cu caracter feudal: *voievodatele* românești, *cnezatele* slavilor, *țaratul* bulgarilor, ...”[25, 76].

Incapacitatea de a avea sinonime reprezintă o trăsătură distinctivă a istorismelor; această trăsătură le deosebește de arhaisme.

Arhaisme sunt cuvinte, expresii sau moduri de exprimare învechite, care au ieșit din uzul curent al unei limbi. O parte din arhaisme se folosesc și în prezent, de exemplu în diverse opere literare, istorice sau religioase, pentru a da un aer de vechime scrierilor, sau uneori în enunțarea legilor.

Dacă permutările de vocabular care determină trecerea unor cuvinte în categoria *istorismelor* sunt ușor explicabile (dispare obiectul, dispare și cuvântul), atunci cu totul altă situație constatăm în cazul mutațiilor de vocabular, care au la bază factori intralingvistici. Învechirea cuvântului nu atrage după sine ieșirea din uz și a obiectului ce continuă să mai numească o realitate contemporană. Cuvântul arhaizat este eliminat din circulație de un neologism – aceasta este o condiție *sine qua non*. Cauzele acestei suprimări sunt diferite și multiple, - fapt care necesită o investigare aparte.

Prin urmare, cele semnalate mai sus ne sugerează ideea că avem de a face cu un grup aparte de cuvinte care, pe de o parte, sunt asemănătoare cu istorismele, iar pe de altă parte, sunt distincte de acestea. Este vorba de *arhaisme* pe care le calificăm „cuvinte învechite, ieșite din uz în urma concurenței cu sinonimele lor contemporane”[1, 110]. Pe măsură ce

vocabularul unei limbi se îmbogățește cu nelogisme, o parte din cuvintele vechi dispar din vorbirea curentă sau își modifică sensul. De exemplu: *slobozenie* – a fost înlocuit cu libertate; *buche* – literă; *pizmă* – invidie; *iscoadă* – spion; *ocârmuire* – conducere – guvernare; *zapis* – document; mishel (*om amarât, sărac*) - mishel (*nelegiuit, ticălos*); a tăbări (*a aseza tabara*) – a tăbări (*a da năvală*).

Unele arhaisme mai continuă să circule în expresii frazeologice. De exemplu: ***Bucea cărții*** = (a învăța etc.) exact ca în carte, în chip mecanic, fără interpretare personală. ♦ Elemente rudimentare de învățatură; scris-citit. *A mai învățat... și vreo trei buchi*. Slavici, O. I 312. *Citit-am cum este rostul; vezi bine că nu-n zadar. Am tot învățat la buche. Sînt dascăl! Sînt cărturar*. Hasdeu, R. V. 29. ♦ Expr. ***A fi (tot) la buchi*** = a fi începător în ale învățaturii. ***A nu ști buche*** = a nu ști nimic. ***A fi cu buche*** = a se potrivi bine, a se nimeri cum trebuie; a fi cu tîlc, *Taci, că-i cu buche, l-am potcovit bine. De nu cumva s-ar răzgîndi*. Crengă, Variante: ***bucheá***, *buchele* (Creangă, 104), ***buchie***, *buchii* (Contemporanul, S. Ii, 1949, nr.159 2/2), s.f. sursa: DLRLC (1955-1957) [26].

Arhaismele se împart în câteva categorii. Cuvintele care au realizat o arhaizare totală (la nivel lexical) se numesc ***arhaisme lexicale***. De exemplu: *bucovná* – abecedar, *leah* – polonez, *herb* – stemă,

rost – gură, *vorovă* – cuvânt, *feredeu* – baie, *(ve)leat* – an etc. Se atestă și **arhaisme de formă** (sunt numite și fonetice): *iaste* – este, *a urdzi* – a urzi, *a rumpe* – a rupe, *a (se) aședza* – a (se) așeza, *a popri* – a opri; *acmu* – acum, *pre* – pe, *a derege* – a drege etc.

Dacă se arhaizează numai sensul cuvântului (încetează de a mai fi uzual), dar complexul sonor rămâne în circulație, fiind renovat semantic, atunci avem de a face cu **arhaisme semantice**. Astfel, sensurile vechi ale multor cuvinte, pe care clasicii literaturii române, cronicarii le foloseau în mod curent, au ajuns să fie uitate. De exemplu: *târg* – oraș mic, *iscusit* – perfect, frumos, *vecin* – țăran, iobag, *grămătic* – secretar, *ședere* – locuință, *venetic* – venețian, *scriitor* – cronicar, copist, istoric, *os* – neam, urmaș, *a mesteca* – a pune la cale, *scaun* – tron domnesc, *divan* - „**1** (În Imperiul Otoman) Consiliu cu atribuții politice, administrative și juridice, alcătuit din cei mai înalți demnitari. **2** (În Țările Române) Consiliu format din reprezentanții marii boierimi și din înalți dregători care luau parte, alături de domnitor, la conducerea țării Si: *sfat domnesc* [27]”.

Sunt mai multe cauze care au condus la învechirea termenilor: înlocuirea unor cuvinte arhaice cu neologisme, inflexibilitatea lor (imposibilitatea derivării sau a compunerii și astfel, a generării de noi

cuvinte și înțelesuri), precum și preferința generală pentru sinonimele acestora.

Folosirea „cu discernământ a lexicului arhaic în pânza literaturii artistice imprimă operei autenticitate stilistică, veridicitate istorică. Readucerea la viață a vechilor voroave presupune cunoașterea profundă a realității istorice și, desigur, măiestrie artistică” [1, 112].

Neologismele - cuvintele cu aspect contemporan - (în limba greacă **νεολογισμός** („,νέος“ [neos] = nou; „,λόγος“ [logos] = cuvânt)) sunt cuvinte sau expresii nou apărute într-o limbă, fie prin preluarea din alte limbi, fie create prin mijloace proprii. Tot neologisme se consideră și cuvintele vechi care au căpătat un nou sens sau un nou mod de utilizare, ori expresiile care deși sunt formate din cuvinte mai vechi au primit un sens nou, independent. Neologismele sunt folosite în general pentru a numi concepte noi: invenții, fenomene nou descoperite, etc. Uneori noțiunile vechi care au suferit o schimbare semnificativă necesită folosirea unor neologisme pentru a le denumi.

Uneori neologismele trec printr-o etapă intermediară de barbarism în care sunt respinse de o parte dintre vorbitori ca fiind cuvinte inutile sau cuvinte neadaptate morfologiei ori foneticii limbii. Evident, numai o parte din barbarismele de la un moment dat al

evoluției limbii ajung să fie acceptate și să se integreze în lexic.

Nu întotdeauna, însă, funcția principală a neologismelor consistă în exprimarea unei noi semnificații. De multe ori, neologismele sunt folosite pentru a semnaliza și altceva: apartenența la un anumit grup, modernitatea sau, pur și simplu, dorința de a atrage atenția. Aceste funcții pragmatice au dus la folosirea uneori excesivă a neologismelor în publicitate.

Cuvântul *neologism*, intrat în uzul curent, a apărut în secolul al XVIII-lea și, la vremea respectivă, el însuși era un neologism. Termenul a fost inițial alcătuit în limba franceză sub forma *néologisme* (din *neo-* și *logos: cuvânt nou*) în anul 1734, urmat de formele *néologique* în 1754 și *néologie* în 1759 [28].

Neologismele nu sunt cunoscute de toți vorbitorii și, prin urmare, au o circulație restrânsă. Însă din momentul când devin cunoscute majorității vorbitorilor, ele nu mai au acea prospețime semantico-stilistică și părăsesc categoria cuvintelor neologice (din lexicul *pasiv* trec în lexicul *activ*).

Prin împrumuturile neologice sau cuvintele create prin mijloace proprii limbii (derivare, compunere), limba română și-a îmbogățit și modernizat vocabularul. Neologismele au ajutat și la dezvoltarea sinonimiei, limbajul fiind astfel mult mai nuanțat. Dintr-o altă perspectivă, neologismele reprezintă un

indicator direct și imediat al schimbărilor survenite în viața materială și spirituală a unui popor.

Note:

***1.● Opinca** este un tip tradițional de încălțăminte din vestimentația românească din cele mai vechi timpuri. Opincile sunt confecționate dintr-o bucată dreptunghiulară de piele, strânsă pe picior cu ajutorul șireturilor (tot din piele). Aceste obiecte vestimentare sunt ilustrate pe portul Dacilor din cele mai vechi timpuri. Ele sunt încălțările tradiționale pe care românii le purtau în picioare fie iarnă, fie toamnă, fie vară. Opincile nu doar că erau parte integrantă a costumelor populare, dar erau nelipsite și de la război. Opincile, încălțări moștenite de la daci, se purtau la țară. Azi, opincile au ajuns obiecte de muzeu sau “souvenir-uri” (suvénire) pentru turiștii străini. Răspândirea atât de largă printre români a opincii le-a atras acestora în trecut porecla de opincari (în maghiară bocskoros). Spre deosebire de ciubote, cisme, pantofi, ghete, opincile sunt comune și femeilor și bărbaților. Și alte popoare vecine, la costumul popular tradițional, poartă opinci: albanezii (opinga), muntenegrenii, macedonenii, sârbii, croații (opanak), bulgarii (opinka), etc. Inșă opincile purtate de români erau unice prin modul cum se confecționau. Așa numita “opincă românească” era diferită. Arheologii au găsit cu ocazia săpăturilor

arheologice, urme de opinci datând din anul 2500 î.e.n și pe care le purtau geto-dacii. Vestigiile arheologice denotă că populația locală vâna animale sălbatice: vulpi, cerbi, bursuci, lupi, urși, ale căror piei erau prelucrate. Cei mai nobili purtau opinci din piei de vânat, cei săraci purtau pe cele din piele de vită sau porc. În trecut opincile se făceau manual din piele prelucrată în condiții casnice. Bucata de piele trebuie să fie mai mare decât talpa, are pe margine găuri prin care trece o curelușă (nojiță) de piele ce adună această bucată de piele în jurul piciorului, dându-i formă de încălțăminte. Încrețiturile de la opinci formau un vârf ascuțit. Opincile se încălțau peste ciorapi de lână sau obiele albe. În prezent ele sunt des folosite de unele ansambluri folclorice și de artiștii care cântă folclor și țin la costumul popular tradițional [2].

***2.●Ort** (la plural *orți*; împrumutat din germană prin filieră poloneză) a fost o monedă de mărime medie (circa 7 grame), de argint, cu valoarea unui sfert de leu vechi sau de taler vechi (=zece parale). Sfertul de taler s-a numit la început „ortstaler”, denumire care ulterior s-a redus la forma ort. În limba veche germană *ort* înseamnă „o pătrime”. Cuvântul românesc *ort* este un împrumut din germană *Ort*, și prin filieră poloneză *ort*. A circulat în Europa în Evul Mediu, inclusiv în țările române. În secolul al XVIII-

lea au circulat orți polonezi, turcești și orți emiși de Brandenburg.

Domnul Moldovei Ioan Iacob Heraclide (Despot Vodă) a încercat în anii 1561-1563 să impună un nou sistem monetar în consens cu realitățile de pe piață. Ca urmare, monetăria din Suceava a emis în acești ani ducați (aur), taleri, orți, dinari (argint) și oboli (aramă). Ortul, sub denumirea de *ort bătut*, era folosit și ca monedă de calcul.

Deși această monedă nu mai este de mult în circulație, cuvântul „ort” continuă să fie folosit într-o expresie osificată a limbii române: Numele de *ort* a rămas în română în sintagma *a(-și) da ortul popii* (echivalent pentru „a muri”), o aluzie la banul ce se pune(a) în mâna mortului ca să-și plătească vămile văzduhului. Această cutumă este un relict al vechiului obicei păgân de punere a unui obol sub limba proaspeților decedați, întâlnit și în Creția Antică [17].

***3.● Bir, biruri**, s. n. (În Evul Mediu, în Țara Românească și Moldova) **1.** Dare percepută în bani de către domnie de la țărani și meșteșugari; *p. gener.* (pop.) impozit. ◇ Expr. *A da bir cu fugiții* = a dispărea, a fugi (în mod laș) dintr-un loc. **2.** (Înv.) Tribut. – Din magh. **bér**.sursa: DEX '09 (2009) [18].

• *A dat bir cu fugiții* - În Evul Mediu erau dese trecerile țăranilor dependenți — vecini (vecin - țăran

dependent de stăpânul feudal; rumân, iobag. – Lat.**vicinus.**) în Moldova, români în Țara Românească - dintr-o țară în alta. Pentru a-i încuraja să se stabilească în țările unde veniseră, domnii îi scuteau pe noii veniți de bir. Mulți dintre țărani autohtoni, fugeau de pe moșiile unde erau aserviți și se așezau în aceleași locuri ca și fugiții din celelalte țări pentru a fi asimilați acelora și astfel să nu mai plătească și ei, cel puțin o perioadă, birul. Mai pe scurt, expresia înseamnă a fugi sau a pleca pentru a nu fi obligat să plătești bir [19].

- Oricine care vorbește curent limba română știe ce-nseamnă „*a da bir cu fugiții*”. Dar ce are de-a face *birul cu alergările*?

A fost o vreme **când birul (adică taxele și impozitele) se plătea pe categorii socio-profesionale**. De pildă, dădeai bir cu negustorii, dacă erai negustor, sau cu crâșmarii, sau cu cojocarii. Nu și cu boierii, care aveau scutiri, acordate de însuși domnul (se temea de anonime la sultan din partea boierilor și din această cauză nu atenta la averile boierești). Cine nu era boier și nu putea, sau nu voia, să dea birul cu cei de seama lui, avea la dispoziție evaziunea fiscală, însoțită, firește, de părăsirea domiciliului. De aici și expresia „a dat bir cu fugiții”, adică a plătit zero firfirei, dar s-a însoțit cu cei fugiți în lumea largă. *Unii dintre evaziونيști se supărau atât de serios pe lume și viață încât deveneau colectori de taxe și chiar capete de bogătași*. Dacă luau

de la bogați și dădeau la săraci se numeau *haiduci*, dacă doar luau, fără să dea nimănui nimic, se numeau *tâlhari la drumul mare*.

În zilele noastre, birul cu fugiții se plătește doar atunci când birul către buzunarele sau conturile oamenilor legii se dovedește inefficient, iar împetricinatul riscă să dea bir cu pușcăriașii [20].

***4.● Para³ , parale 1.** Moneda divizionară egală cu a suta parte dintr-un leu vechi; mică monedă turcească de argint care a circulat și în țările românești; (astăzi) ban de valoare mică. ◇ Expr. A *nu avea (nici o) para (chioara)* = a nu avea (nici) un ban. *Până într-o para sau până la (o) para* = până la ultimul ban; exact (din punct de vedere banesc). *Nu face nici o para (nu face nici o para chioara)* sau *nu face parale; nu face nici două parale* = este lipsit de valoare, nu are (nici o) valoare, nu e bun (de nimic). A *face (pe cineva) de două parale* = a certa (aspru) (pe cineva). A *lua (pe cineva) la trei parale* = a-i cere cuiva socoteala pentru ceea ce a făcut. ◆ P. gener. Monedă (metalică). **2.** (Familiar; la pl.) Bani; *prin ext.* avere. ◇ Expr. *parale bune* = bani multi (Fam.) A *face parale* = a fi valoros, de pret. A *ști câte parale face cineva* = a fi bine lămurit în privința caracterului, a meritelor sau a capacității cuiva. – Din tc. **para.** sursa 2019 DEX.RO [21].

*5.● **Oból**, (1) *oboluri*, s. n., (2) *oboli*, s. m. 1. S. n. Sumă modestă cu care cineva contribuie la o acțiune; *p. gener.* contribuție de orice natură. ◇ Expr. *A-și da obolul* = a contribui cu un mic ajutor în scop de binefacere. 2. S. m. Veche monedă grecească, egală cu a șasea parte dintr-o drahmă. – Din fr. **obole**, lat. **obolus**. sursa: DEX '09 (2009) [22].

*6.● **VÓDĀ** s. m. Titlu pe care îl purtau domnii Țărilor Române, adăugat de obicei după numele lor; domnitor; *p. ext.* principe, rege; persoană care avea acest titlu. ◇ Expr. *A nu-i păsa nici de vodă* = a nu se teme, a nu-i păsa de nimeni. *A mânca (din) pita lui vodă* = a fi slujbaș la stat. – Din sl. [voje] **voda**. sursa: DEX'09 (2009) [23].

Referințe bibliografice:

1. N. Corlăteanu, I. Melniciuc, *Lexicologia*, Chișinău, 1992.
2. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Opinc%C4%83>.
3. <https://dexonline.ro/definitie/voievod>.
4. <https://dexonline.ro/definitie/c%C4%83l%C4%83ra%C8%99i>.
5. <https://dexonline.ro/definitie/vornic>.
6. <https://dexonline.ro/definitie/logof%C4%83t>
7. <https://dexonline.ro/definitie/paharnic>.
8. <https://dexonline.ro/definitie/postelnic>.
9. <https://dexonline.ro/definitie/stolnic>.
10. <https://dexonline.ro/definitie/parcalab>.

11. <https://dexonline.ro/definitie/hatman>.
12. <https://dexonline.ro/definitie/sp%C4%83tar>.
13. <https://dexonline.ro/definitie/besleaga>.
14. <https://dexonline.ro/definitie/be%C8%99liu>.
15. <https://dexonline.ro/definitie/pe%C8%99che%C8%99>.
16. <https://dexonline.ro/definitie/vizir>.
17. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Ort>.
18. <https://dexonline.ro/definitie/bir>.
19. <https://adevarul.ro/locale/alba-iulia/ce-inseamna>.
20. <http://www.radiocluj.ro/2015/10/13/a-da-bir-cu-fugitii/>.
21. <https://www.dex.ro/text/a+lua+la+trei+parale>.
22. <https://dexonline.ro/definitie/obol>.
23. M. Sadoveanu, *Zodia cancerului*, Chișinău, Hiperion, 1993.
24. <https://dexonline.ro/definitie/vod%C4%83>.
25. Ș. Pascu, A. Bodor, V. Bocșăneanu, *Istoria universală antică și medievală (manual pentru clasa a IX-a)*, București, 1992.
26. <https://dexonline.ro/definitie/buche>.
27. <https://dexonline.ro/definitie/divan>.

3.5. *Numele propriu, formulele de salut și adresările: valențe semiotico-pragmatice ca reflexie a cadrului sociocultural*

Numele propriu denumește individual o ființă, un lucru real sau un concept pentru a le deosebi de alte

ființe sau lucruri din aceeași categorie, dar poate desemna, de asemenea, ceva care există (real sau virtual) și este un unicat. Numele proprii se scriu, de regulă, cu inițială majusculă, cum ar fi, de exemplu: *Franța, Moldova, Oltenia, Muntenia, România, Ion Luca Caragiale, Mihail Sadoveanu, Ion Creangă, Internet, Pământ* (când este vorba despre planetă), *Dumnezeu*).

Ca semn lingvistic, numele propriu de persoană se deosebește de numele comun prin faptul că în acest caz, după cum menționa F. de Saussure, el leagă *imaginea acustică* nu de un *concept* general, ci de un *individ concret*, particular. Numele propriu devine, astfel, un *semn* al persoanei, deoarece, reprezentând-o, se identifică cu aceasta. Semioticianul american *Thomas A. Sebeok**¹, de exemplu, consideră că numele este un „semn identificator atribuit membrului unei specii în felurite moduri, și care-l scoate în evidență față de ceilalți. Numele uman este un semn care identifică persoana de termenii unei variabile precum apartenența etnică și sexul. Numele adăugate (supranumele) fac și mai subtil referentul identitar al numelui”[1, 29]. De exemplu, în antichitate (în epoca clasică), cetățeanul roman, pe lângă *nomen* (numele pe care-l purta ginta), *praenomen* (numele personal) mai avea și *cognomen* (o poreclă care indică o trăsătură caracteristică distinctivă): *Marcus Tullius Cicero*

(*Marcus* – nomen; *Tullius* – praenomen; *Cicero* – cognomen, porecla care înseamnă „năut,,). Cele mai cunoscute porecle au fost *Caesar* – chică, *Brutus* – prost, *Maximus* – cel mare, *Tacitus* – tăcut, *Seneca* – bătrân, *Longus* – lung, *Carus* – cel drag, *Crispus* – creț etc. În cultura greco-romană, numele propriu (praenomen) trimitea în exclusivitate la un semn caracteristic, particular al persoanei: din latină *Victor* (învingătorul), *Felix* (fericit), *Constantin* (constant, neschimbător), *Vitalii* (iubitor de viață, trăitor), *Reghina* (regină), *Clementina* (blândă, blajină), *Natalia* (născută /în vederea unui scop/), *Maxim* (cel mare, înalt, puternic), *Beáta* (fericită), *Cezara* (de la *Cezar*); din greacă *Sofia* (înțeleaptă); din slavă *Vladimir* (este un compus „a conduce lumea” « **vladeti mirom** »), *Bogdan* (dat de Dumnezeu), *Miroslav* (iubitor de lume). Multe nume de persoană pot reflecta anumite aspecte cu privire la originea socială, naționalitate, perioada istorică în care a trăit individul. De exemplu, o serie de prenume vechi, cu componentul *-slav* în structura sa: *Iaroslav*, *Sveatoslav*, *Mstislav*, etc. Cel mai rezistent în timp este *Veaceslav*, care și astăzi este foarte popular la popoarele slave.

În onomastica românească există o serie de prenume învechite sau se consideră, cel puțin, făcând parte din această categorie. Utilizarea lor în limbajul artistic urmărește scopuri de ordin stilistic. Așa

prenume ca *Marghioala, Tecla, Antip, Glicheria, Chiriac, Inochentie, Arvinte ș.a.*, purtate în special de oameni în vârstă, denumesc, de obicei, în literatura artistică personaje bătrâne, din generația mai veche, fiind deseori însoțite de apelativele *moș, mătușă, bade, lele etc.*

Pentru receptarea/înțelegerea corectă a personajelor dintr-o operă artistică trebuie de luat în considerare și unele caracteristici ale numelui acestora, cum ar fi:

1. Numele de persoană se consideră nou sau învechit (adică personajul este în vârstă sau tânăr). Unele prenume care erau foarte des utilizate cu vreo 40-50 de ani în urmă, astăzi, practic, nu se mai dau nou-născuților, de ex., *Gavril, Tănase, Ioachim, Eudochia, Matroana, Lichiria*. Se consideră noi așa prenume ca *Cornelia, Olimpiada, Maximus* (nume vechi latinesc, dar astăzi este la modă), *Florin, Marius, Darius, Alesio, Andy, Sebastian, Benjamin, Daniel, Ciprian, Sorin, Lucian, Eric, Dominic, Codrin, Vincențiu, Gabriel etc.*
2. Numele poate fi folosit într-o formă hipocoristică: *Cătălina: Cătălinca – Linca – Lincuța; Constantin: Constantinel – Costică – Costel; Natalia: Nătălița – Nătășica; Ecaterina: Ecaterinca – Catinca – Tinca – Tincuța; Sergiu - Sergică ș.a.*
3. Numele de persoană poate fi utilizat într-o formă oficială sau populară: *Gabriela – Gabi; Nicolae –*

Colea, Alexandru – Sașa – Lisandru, Elena – Ileana – Leanca, Grigore – Grig etc.

Unele nume de persoană dispar, se depreciază din anumite motive. La micșorarea frecvenței unui sau altui prenume a contribuit în mare parte literatura și, mai ales, folclorul. De exemplu, în piesele lui V. Alecsandri găsim o serie de nume, pe acele timpuri considerate frumoase, dar astăzi fiind folosite foarte rar (*Găhița, Chirița, Tarsița, Marghiolița, Aghachi*). Deprecierea acestor nume este determinată de atitudinea negativă a autorului față de personajele respective. Numele *Martin* în popor se asociază cu noțiunea de „greoi”, *Tănase* – bate câmpii degeaba (în expr. „a umbla teleleu-Tănase”), *Chiriac* – ridiculizat în cântecul popular „Chiriac s-ar însura...” etc.

Numele de persoană, utilizate în zicători, proverbe, expresii frazeologice, pot dezvolta conotații specifice, fiind asociate cu anumite calități, situații sau pentru a desemna ceva ce a avut loc foarte demult. În asemenea cazuri sunt folosite nume de împărați inexistenți sau nume de persoane care se asociază cu trecutul îndepărtat: *Armata lui Papuc; Vrei, nu vrei, bea Gheorghe agheazmă; A nimeri ca Eremia cu oiștea-n gard; De pe timpul lui Pazvante-chiorul; De pe vremea lui Papură-Vodă; Nu-i Tanda, da-i Manda etc.*

Foarte interesante sunt și *clișeele internaționale* în a căror structură intră un nume propriu (de obicei de persoană). Ele au la bază legende antice (uneori biblice) sau chiar întâmplări reale, care trebuie de cunoscut bine pentru a înțelege sensul și felul în care au apărut aceste frazeologisme devenite internaționale. Vom cita câteva dintre cele mai importante: *Arca lui Noe; Călcâiul lui Ahile; Mărul lui Adam; Mărul lui Newton; Firul Ariadnei; Nasul Cleopatrei**²; *Oul lui Columb**³ *Patul lui Procust; Pânza Penelopei; Sabia lui Domocle; Turnul (lui) Babel etc.*

Ca mijloc de individualizare, numele propriu este un procedeu răspândit în literatura cultă și în tradiția folclorică. Conform acestei tradiții, numeroase nume de persoană (porecle, supranume) caracterizează însăși personajul concret, arătând nu numai trăsăturile caracteristice ale lui, dar și atitudinea celor din jur, relațiile lui cu lumea înconjurătoare. Numele propriu de persoană este orientat spre receptor. Acesta își formează în raport cu el un *câmp de așteptare*, bazându-se pe semnificația sugerată de nume. Deseori înșiși autorii comentează cum trebuie de înțeles un nume sau altul.

De multe ori „numele proprii ale unor personaje au la bază niște apelative, ce conferă anumite caracteristici și care pot fi ușor descifrate, datorită evidentei lor transparențe etimologice. Asemenea nume

sugestive sunt considerate *nume vorbitoare*”[5, 181]. Unul dintre primii autori care au valorificat din plin procedeul *numelor vorbitoare*, explicând chiar el cititorului ce semnificații ele comportă, a fost scriitorul spaniol Miguel de Cervantes Saavedra*⁴. Numele eroului central al lui Cervantes are o importanță foarte mare, de ex., în romanul *El ingenioso hidalgo don Quijote de La Mancha* (prima parte, 1605) și *El ingenioso caballero don Quijote de La Mancha* (partea a II-a, 1615) numele protagonistului *Don Quijote* semnifică (quijote) partea din armură care acoperă piciorul, iar sufixul augmentativ *-ote* este folosit pentru a forma denumiri cu semnificație ridicolă.

Mulți scriitori, cum ar fi englezii *Charles John Huffam Dickens* (1812-1870), *William Makepeace Thackeray* (1811-1863); rușii *Anton Pavlovici Cehov* (1860-1904), *Nikolai Vasilievici Gogol* (1809-1852); scriitorii români *Ion Luca Caragiale* (1852-1912), *Ion Creangă* (1837-1889) ș.a. dau nume sugestive personajelor pentru a ajuta cititorul să poată stabili mai ușor caracterul, calitățile lor morale și/sau fizice.

În literatura rusă, unul dintre cei mai reprezentativi maeștri ai *numelor vorbitoare* este considerat A. Cehov. El a creat o „lume întreagă de personaje”cu nume formate de la apelative identificabile sub aspect semantic și cu o expresivitate

vădită. De exemplu, în povestirea *Decorația* (și în alte povestiri ale autorului) personajele sunt înzestrate cu nume care le evidențiază caracterul, diferite calități morale, locul lor în ierarhia socială etc.: *Iulii Avgustovici Tremblant* (profesorul de limbă franceză) – în nume sunt actualizate în formă ironică lunile de vară *iulie* și *august*, iar verbul *trembler* semnifică din limba franceză *a tremura* (se face aluzie la faptul că personajul respectiv foarte des era beat); *Lev Pusteacov* (profesoară de gimnaziu) – în rusă *lev* (*leu*, aluzie la puterea regelui animalelor) și *pusteac* (*fleac, nimic*), acest nume îl are personajul care dorește să facă impresie de om mare, cu merite deosebite (vorbind alegoric, dorește să *fie leu*), însă realitatea constă în faptul că aceste merite nu-i aparțin – de aici și a doua parte a numelui (*Pusteacov*) etc.

Trebuie menționat că tradiția de a da nume caracteristici personajelor literare vine din creația populară, din folclor. Foarte sugestive sunt în acest sens numele pe care la au personajele lui Ion Creangă, printre cele mai reprezentative fiind cele din basmul „Harap Alb”. Numele protagonistului este creat având la bază o figură de stil, *oximoron* – *haráp, hărăpoaică* s. (bg., sârb., rus. *Aráp*, ngr. *Arápis*, turc. 'Arap. V. **arab**). Om de rasa neagră; bărbat oacheș. – Pin Olt. **arap, arăpoaică**. sursa: MDA2 (2010) [7]. Acest cuvânt este pus alături de *Alb* (utilizat cu raportare la

oameni are următorul sens: *Care aparține rasei albe*), deci Harap Alb ar fi, simplificând numele, un Alb-Negru (o Lumină și un Întuneric; un Bun și un Rău ș.a.m.d. - o unitate și luptă a contrariilor). Numele celorlalte personaje pot fi povățuitoare, îndrumătoare pentru cititor, ajutându-l nu numai să le identifice, dar și să le prevadă acțiunile. Semnificația acestor nume include unele trăsături, calități, aspecte esențiale ale caracterului și, respectiv, îl previne pe cititor despre faptele/acțiunile pe care le poate săvârși/întreprinde un erou sau altul, de exemplu, *Gerilă* sau *Setilă* etc.: „Poate că acesta-i vestitul **Ochilă**, frate cu **Orbilă**, văr primar cu **Chiorilă**, nepot de soră cu **Pândilă**, din sat cu **Chitilă**, peste drum de **Nimerilă**, ori din târg de la **Să-lcați**, megieș cu **Căutați și de urmă să nu-i dați**” [8, 37]. La fel de expresive sunt numele următoarelor personaje: „- Dar te mai duce capul ca să-l botezi? Să-i zici **Păsărilă...** nu greșești; să-i zici **Lățilă...** nici atâta; să-i zici **Lungilă...** asemenea; să-i zici **Păsări-Lăți-Lungilă**, mi se pare că e mai potrivit cu năravul și apucăturile lui, zise **Harap-Alb**, înduioșat de mila bietelor păsări. Se vede că acesta-i vestitul **Păsări-Lăți-Lungilă**, fiul săgetătorului și nepotul arcașului; brâul pământului și scara cerului; ciurma zburătoarelor și spaima oamenilor, că altfel nu te pricepi cum să-i mai zici” [8, 38].

Deseori, pentru a lua în derâdere anumite trăsături de caracter (de obicei negative) ale persoanei, unele particularități fizice, sunt folosite porecele. Ele comportă/fixează o situație a persoanei, felul cum ea este văzută și tratată de colectivitatea din care face parte. În textul literar, porecele poartă o încărcătură semiotică specială, dat fiind că de cele mai multe ori sunt bazate pe un semn particular al unei persoane concrete și au o funcție dublă: de denominare (ca orice nume obișnuit) și de caracterizare (în baza semnului care-i este nume): „Părinte în Ocolina era unul pe nume *Vasile Găină*, și sătenii, cum obișnuiesc ei a tot scorni porecle, îi ziceau *popa Cucuș*, iar cum părintele a început a îmbătrâni, i-au zis *părintele Cloșcă*”[9, 57].

Numele/porecele preluate de la animale/păsări au o valoare stilistică deosebită, ele păstrează conotațiile simbolice cunoscute:

- *cucuș* - bătaș, arțăgos;
- *cloșcă* - persoană bătrână, leneșă și răutăcioasă;
- *vulpe* - simbol al vicleniei, șireteniei și iscusinței;
- *lupul* - simbol al lăcomiei, hapsâniei, avidității;
- *ursul* - epitet dat unui om greoi, ursuz, nesociabil;
- *bufniță* - simbol al înțelepciunii;
- *cucuvea* - simbol al cunoașterii raționale, ea este un atribut al prezicătorului, simbolizând clarviziunea;

- *albatr* - simbol al zborului liber, al aspirației omului spre o viață elevată, neîngrădită;
- *păun* - simbolul discului solar;
- *porumbel* - simbol al purității, al nevinovăției, al păcii, al speranței, al armoniei, al fericirii regăsite;
- *vultur* - figură simbolică pe steme, monede, steaguri, peceti;
- *vultur* - epitet pentru un bărbat cutezător, plin de curaj;
- *fazan* - (ironic) naiv, fraier;
- *gâscă* - epitet depreciativ pentru o femeie credulă (și proastă);
- *gâște* - persoane gălăgioase (în exp. *gâște-gâște*);
- *grangur* - persoană care ocupă o poziție socială sau politică înaltă;
- *lebedă* - grație feminină;
- *coțofană* - persoană bârfitoare (var. populară – coțohârlă);
- *papagal* - persoană care repetă mecanic cuvintele sau părerile cuiva;
- *pițigoi* - epitet dat copiilor cu voce foarte subțire;
- *rață* (în special verb „a se rățoi” – a se răsti la cineva);
 - *șoim* - 1. epitet pentru un om curajos, viteaz, mândru;
 - 2. epitet pentru un cal sprinten, aprig.

Se consideră că numele propriu este legat organic de persoana care-l poartă. În limba latină și în mai multe limbi actuale, numele de persoană are o schemă pragmatică *tridimensională*:

1. Forma plină: *Anatolie, Nicolae, Gabriela, Gheorghe, Alexandra etc.*
2. Forma scurtă: *Tolea, Culai (Colea), Gabi, Ghiță, Sanda etc.*
3. Forma diminutivală: *Tolinel, Nicolăeș, Gabrielita, Gabrielița/ Gheorghieș/Gheorghită, Săduța/Alexandrina/Alexandrița/Lisandrina.*

Alegerea formei (lungă, scurtă, diminutivală) în pocesul de comunicare este determinată de atitudinea pragmatică, motivată de anumite împrejurări sau intenții a celui care se adresează conlocutorului.

◆ *Formele de salut*

Actele de comunicare umană sunt extrem de variate (ca formă și calitate), iar interpretarea lor ține de domeniul semioticii și al pragmaticii, care au scopul să explice semnele și felul în care acestea codifică informația, condițiile receptării ei, particularitățile schimbului de informații. Un rol important în procesul de comunicare îi revine *salutului*, fiindcă el are menirea de a deschide canalul și a verifica codul; el nu transmite o informație cu sens referențial, ci una de decor, care, din start, arată posibilitatea sau imposibilitatea

comunicării de mai departe. Prin salut (forma de salut) se conturează un anumit comportament al emițătorului și receptorului. Salutul îndeplinește mai multe *funcții sociale* ale limbii, cum ar fi:

- **comunicativă** – formule consacrate, formale, neutre, precum *Bună dimineța!*, *Bună seara!*, decodificate: „Îți doresc ca ziua, seara să fie bună”, stabilesc și constituie codul comun al celor ce se salută;

- **fatică** – de contact, se realizează atât în limbajul verbal, cât și în cel nonverbal, paraverbal (prin mimică, gesturi, intonație);

- **conativă** – de implicare, de atragere. Predomină în formulele de salut / adresare utilizate de crainicii de la radio, TV, mai ales în emisiunile interactive [10, 228].

Se pot stabili *două tipuri principale de salut*:

- **convențional**, adică formal, neutru, de exemplu, salutul oficial, tradițional, în comunicarea scrisă: corespondența diplomatică, de afaceri, având în majoritatea cazurilor funcții comunicative (de ex., *Bună ziua!*, *Sărut mâna!*, *Bun întâlnișul!*, *O seară bună!* etc.);

- **nonconvențional**, adică nonformal, utilizat cu scopul de a capta atenția, de a impresiona; tendința utilizării acestui tip de salut este *persuasivă*, uneori *ironică*, îndeplinind funcția conativă, de ex., *Ciao!*, *Hi!*, *Hai, noroc!*, *Pa!* etc.[10, 162].

Salutul reprezintă o modalitate de exprimare a politeței și totodată un mijloc de integrare sociolingvistică. Politețea este o componentă esențială a comportamentului verbal desemnând ansamblul strategiilor lingvistice „care servesc la instituirea, menținerea sau dezvoltarea relațiilor interpersonale” [11, 66].

Sunt multe forme de salut care actualmente nu mai există sau care se folosesc într-o formă prescurtată. Modul în care oamenii se salută atinci când se întâlnesc sau când se despart spune multe despre relația dintre ei, ca și despre tipul de societate în care trăiesc.

În limba vorbită și, în special, în comunicarea populară prin suprimarea formulei generale de salut (*Buna ziua* sau *Buna seara*) se modifică codul, el se axează pe alți parametri semantici și urcă pe o altă treaptă semiotică – cea a unui cod mai complicat, la prima vedere, dar mai apropiat de situația concretă, de exemplu:

- Ce mai faci?
- Mulțumim dumneavoastră.

Dialogurile personajelor literare sunt inițiate și de alte formule de salut, cum ar fi expresiile interogative: *Încotro? Cum viața? La apă? Ce vânt te-a adus? Mai stați la vorbă? Bun găsit! Bună să-ți fie inima! Ne pare bine!* ș.a. Acestea au funcția de verificare (fatică), de

menținere a codului și a particularităților tematice concrete de comunicare.

În procesul de comunicare, informația poate fi produsă, transmisă, receptată cu ajutorul cuvintelor (comunicare verbală), dar și cu ajutorul altor mijloace nelingvistice (comunicare nonverbală). În cadrul semioticii, ca acte de comunicare nonverbală, intră *gesticulația* și *mimica* (kinezica), *modurile de interacțiune în spațiu* (proxemica), iar în cazul vorbirii orale – *intonația*. Același mesaj, expus într-un caz oral, iar în alt caz în scris poate avea efecte/semnificații diferite. Mesajul oral va fi cu mult mai bogat în conotații, deoarece receptorul poate lua în calcul toate elementele metalingvistice (intonația, gesturile, privirea, locul și timpul comunicării, - toate acestea având o importanță deosebită în cazul decodificării formulelor de salut). Savantul român Solomon Marcus*⁵ consideră în acest sens că „*zâmbetul* este implicat în cele mai multe *saluturi* și, în general, în funcția fatică a comunicării umane. El a devenit atât de social, încât s-a transformat, pentru sute și milioane de oameni, într-o obligație profesională. Uneori, poate nu atât *zâmbetul*, cât *absența* lui, este semnificativă”[12, 190]. Efectele/virtualitățile semiotice ale *zâmbetului* pot fi diferite, în funcție de mai multe situații: într-un fel este *zâmbetul* când persoana se află în singurătate, de alt fel – în fața unui partener, exprimând simpatia,

buna dispoziție etc. Conform cercetărilor, partenerul poate decodifica zâmbetul în 35 de feluri, iar fața omenească poate furniza 18 tipuri de informații: *identitatea personală, rasa, dinastia/rubedenia, genul, temperamentul, personalitatea, frumusețea, atractivitatea sexuală, inteligența, patologiile, emoțiile, dispoziția, emblematica, adaptabilitatea, regulătorii în comunicare* (colecție de expresii și gesturi care ne ajută să înțelegem mai bine conversația: contactul vizual, atingeri corporale, gesticulare din mâni, cap, expresii ale feței și intonația vocală), *vârsta, viața emoțională anterioară*.

Formula de salut se alege de locutor în funcție de locul comunicării, numărul celor prezenți, durata întrevederii (într-un fel este salutul când două persoane sunt în trecere și cu totul de alt fel când cele două persoane se opresc pentru a comunica), statutul persoanelor salutate. Are importanță pentru alegerea formulei de salut dacă persoana care trece și salută este apropiată de grup (rudă, prieten, vecin) sau îndepărtată prin relații.

◆ *Formulele de adresare*

Printre actualizatorii pragmatici cu o puternică nuanță sugestivă sunt și *formulele de adresare*. În cadrul lor se conturează mai multe niveluri care reflectă diferite trepte ale politeței: • politețe neutră (*dumnealui*,

el, dumnealor, dumneaei, dumneasa); • politețe medie (*dânsul, dumneata*); • politețe marcată cu forme specifice (*dumneavoastră, Domnia Sa, Domniile lor, Domniile voastre, Domnia lui*); politețe maximă, folosită în stilul solemn (*Măria Ta, Majestatea Ta, Înălțimea Voastră, Excelența sa etc.*). Mai găsim în literatura de specialitate încă o treaptă, și anume *familiaritate ocrotitoare* (de ex., și tu, maică; și tu, taică...) [5, 219].

Formulele de adresare și regulile de etichetă erau cândva extrem de formale. Însă, în a doua jumătate a sec. al XX-lea eticheta, în mare parte, a devenit mai puțin formală și chiar, în diferite cercuri/trepte sociale, destul de importantă. Multe reguli au rămas valabile și astăzi, iar altele s-au adaptat contemporanietății*⁶.

Formulele de adresare (de multe ori și cele de salut) reflectă perioada în care se desfășoară acțiunea, statutul social al personajelor, nivelul de apropiere al vorbitorilor, gradul de rudenie. Asemenea actualizatori redau din plin atmosfera și tipul relațiilor dintre personaje, atitudinea lor unul față de altul.

Rețineți maxima latinească:

Ut salūtas, ita salutabēris

Note:

*1.● **Thomas A. Sebeok**, în limba ungară se pronunță *Șebeók* (1920-2001), a fost un semiotician și lingvist american de origine ungară, unul dintre fondatorii *zoosemioticii* și *biosemioticii*. Între anii 1969-2001 a fost redactor-șef al revistei *Semiotica*.

*2.● „*Dacă nasul Cleopatrei ar fi fost mai scurt, toată fața lumii ar fi fost schimbată*” – afirma cu umor filosoful francez **Blaise Pascal**, din secolul al XVII-lea, în volumul *Cugetări*. Pascal, care aprecia că femeile cu nasul lung sunt mai frumoase și au o putere mai mare de seducție, și-a imaginat că regina Cleopatra a Egiptului, dacă ar fi avut nasul mai scurt, n-ar fi fost atât de ispititoare și prin urmare, n-ar mai fi cucerit inimile lui Cezar și Antonius, stăpânii din acea epocă ai Romei și ai lumii. În acest caz regina n-ar fi influențat istoria acelor vremi, așa cum a făcut-o, adică nasul ei mai scurt n-ar mai fi schimbat... fața lumii. Expresia *Nasul Cleopatrei* este citată atunci când vrem să subliniem că un amănunt, aparent neînsemnat, poate avea consecințe neprevăzute, de mari proporții [2].

*3.● **Oul lui Columb** se referă la o descoperire sau idee genială care, după înfăptuirea ei, pare a fi simplă. Expresia provine dintr-o poveste populară în care criticii lui Columb nu considerau descoperirea Americii un lucru complicat, odată ce aceasta exista.

Povestea. După descoperirea Americii în 1492 și întoarcerea lui Columb în Spania, gloria sa a atras invidia multora, deoarece aceștea considerau că dacă Lumea Nouă exista, atunci - rezolvarea e foarte simplă - nu trebuia decât să te îndrepti într-acolo.

Pentru a-l umili, un nobil spaniol îl invită pe Columb într-o zi la un ospăț, unde pe lângă mâncărurile și vinurile bune, i s-au servit și vorbe rele. Oprindu-se un moment și luând un ou de pe masă, i-a întrebat dacă-l pot așeza drept într-unul din vârfuri. După multe încercări sortite eșecului, Columb le exemplifică soluția. Luând oul și lovindu-l puțin de masă ca să-l aplatizeze, îl așează vertical în poziție de echilibru. Această soluție simplă a trezit indignările acelor nobili spanioli, care au exclamat: „Asta știam și noi!” Columb răspunse râzând: „Trebuia numai să vă vină în gând. Atât” [3].

Nimic nu deranjează mai mult decât meritele altora. Când un ins, contemporan de-al tău, realizează un lucru remarcabil, iese din rând (ceea ce nu poate fi acceptat, nu?), reacția noastră este să facem ce ne stă în putere să-i minimalizăm reușita, să-l invidiem, să declarăm că și noi am fi reușit, dar nu ne-am gândit, și, oricum, nu este chiar așa un lucru mare. Vorba lui Eminescu:
 „Neputând să te ajungă, crezi c-or vrea să te admire?”[4].

***4.● Miguel de Cervantes Saavedra** (1547-1616) a fost un romancier, poet și dramaturg spaniol, considerat simbolul literaturii spaniole, cunoscut în primul rând ca autorul romanului „*El ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha*”, („hidalgo” este un reprezentant al micii nobilimi) pe care mulți critici literari l-au considerat primul roman modern și una din cele mai valoroase opere ale literaturii universale. A fost supranumit „*Principele ingeniozității*”[6].

***5.● Solomon Marcus** (1925-2016) a fost un matematician român de etnie evreiască, membru titular (2001) al Academiei Române. Deși domeniul principal al cercetărilor realizate de savant a fost analiza matematică, matematica și lingvistica computațională, a publicat numeroase cărți și articole pe diferite subiecte culturale, din poetică, lingvistică, semiotică, filosofie sau istoria științei și a educației [13].

6.● *Formule generale de adresare pentru femei

- ***în comunicarea formală:*** dacă nu cunoaștem nici vârsta, nici starea civilă a persoanei este elegant să ne adresăm cu apelativul *doamnă* urmat de numele de familie. Chiar dacă nu este căsătorită femeia, nu trebuie de corectat greșeala.
- ***în comunicarea informală:*** fetelor sub 18 ani ne vom adresa cu apelativul *domnișoară*.

◆ *De evitat:*

- Nu întrebăm o persoană, pe care tocmai am cunoscut-o, cum preferă să i se adreseze, *doamnă sau domnișoară*.
- Nu ne vom adresa unei femei necăsătorite trecută de 30-40 de ani cu apelativul *domnișoară*.

◆ *Formule de adresare valabile în comunicarea verbală*

Când ne adresăm unei persoane pe care nu o cunoaștem sau atunci când ne aflăm într-un mediu profesional vom folosi termenii:

Domnule/Dpoamnă + numele de familie

- Este greșită formula următoare: ~~*Doamna Maria, Domnule Grigore*~~. Prin folosirea termenului *Domnule/Doamnă* subliniem respectul față de persoana dată. Folosirea numelui mic se face numai în cazul în care ne este permisă tutuirea dar, niciodată nu vom face asocierea ~~*domnule/doamnă + prenume*~~.

- Atunci când ne adresăm unei persoane cu care comunicăm datorită profesiei acesteia: *Domnule doctor, Domnule inginer, domnule avocat*.

Rețineți!

Chiar dacă ne adresăm unei femei, denumirea profesiei va fi folosită tot la masculin: *Doamnă doctor, Doamnă inginer, Doamnă primar*.

- Subalternii se adresează superiorilor folosind funcția și nu numele. De exemplu, directorului îi vom spune *Domnule director, nu ~~Domnule Ionescu~~*.
- Dacă relațiile sunt mai puțin formale ne putem adresa și cu numele mic.

Formule de adresare în cazul unei adunări

- Într-o ocazie oficială folosim formula: *Stimați invitați, Doamnelor și domnilor, ~~Doamnelor, domnișoarelor și domnilor~~*
- Către colegi/colaboratori: *Stimați/Dragi colegi, Stimați/Dragi colaboratori!*

Rețineți!

În cazul în care la eveniment iau parte oaspeți foarte importanți, aceștia vor avea prioritate. Vor fi numiți în ordinea importanței, apoi ne vom adresa către ceilalți invitați.

Formule de politețe în cazul corespondenței administrative:

- *de început:* Vă rog să primiți... , Primiți expresia..., Primiți asigurarea...
- *de încheiere:* Cu stimă, Cu respect, Cu cele mai bune sentimente, Cu respectuos devotament, Cu aleasă considerație, Cu cele mai alese salutări.

Notă:

- *Se scriu fără punct* abrevierile care păstrează litera finală a cuvântului – dna, dnei (doamna, doamnei), dl (domnul), dlui (domnului) și dlor (domnilor), acestea putând fi scrise și cu literă mare.

- *Se folosesc abrevieri pentru titlurile academice și didactice precum:* academician – acad. și universitare – profesor (prof.), conferențiar, (conf.), doctor (dr.), doctorand (drd.), asistent universitar (asist. univ.), profesor universitar (prof. univ.). Aceste titluri nu apar cu forma de feminin.
- *Nu se prescurtează* cuvinte precum: lector, antropolog, arheolog, preparator (grade didactice universitare) sau sociolog, psiholog (profesii).
- *Profesiile care se pot prescurta sunt:* arhitect (arh.), preot (pr.), economist (ec.), inginer (ing.) [14].

Referințe bibliografice:

1. Thomas A. Sebeok, *Semnele: o introducere în semiotică*, trad. din engleză de Sorin Mărculescu, București, 2002.
2. <https://istoriiregasite.wordpress.com/2010/12/16/nasu-l-cleopatrei/>.
3. <https://www.tpu.ro/educatie/salut-tpu-ce-inseamna-oul-lui-columb/>.
4. <https://corectromaneste.wordpress.com/2017/09/04/oul-lui-columb/>.
5. I. Condrea, *Semiotica textului artistic tradus*, Chișinău, 2003.
6. https://ro.wikipedia.org/wiki/Miguel_de_Cervantes.
7. <https://dexonline.ro/definitie/harap>.

8. [https://bibliotecapemobil.ro/content/scoala/pdf/Povestea_lui_Harap_Alb_- Creanga.pdf](https://bibliotecapemobil.ro/content/scoala/pdf/Povestea_lui_Harap_Alb_-_Creanga.pdf).
9. I. Druță, *Biserica Albă*, ed. Hiperion, vol.III, Chișinău, 1990.
10. M. Pietreanu, *Salutul în limba română: studiu sociolingvistic*, București, 1984
11. L. Ionescu-Ruxăndoiu, *Conversația: structuri și strategii: Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, București, 1995.
12. S. Marcus, *Semiotica zâmbetului//Studii de stilistică,poetică, semiotică*, Cluj-Napoca, 1980.
13. https://ro.wikipedia.org/wiki/Solomon_Marcus.
14. <https://bunele-maniere.com/2012/11/02/formule-manierate-de-adresare-actualizat/>.

Încheiere

Semiotica este disciplina relativ tânără, bazele ei fiind puse la începutul sec. al XX-lea de lingvistul elvețian F. de Saussure și savantul american Charles Sanders Peirce. Conform lui F. de Saussure, „limba este un sistem de semne ce exprimă idei”, comparabil cu alte sisteme precum codul morse, limbajul surdomuților etc. El denumește prin termenul *semiologie* știința care ar putea să studieze sistemele de semne (de la grecescul *semeion* – *semn*). „Ea ar putea să ne spună în ce constau semnele, ce legi le guvernează. Dar, deoarece nu există încă o asemenea știință, nu putem spune ce anume va fi; totuși are dreptul la existență și locul ei este determinat de la bun început.”[1]

Charles Sanders Peirce numește *semiotică* disciplina care are ca obiect fenomenele semiozice. În concepția lui Peirce, semioza este o relație triadică între semn, obiectul său și interpretantul său, astfel încât această relație nu poate fi redusă la relații diadice.

Actualmente, *semiotica* cercetează și felul în care funcționează comunicarea și semnificarea, relațiile care se stabilesc între cod și mesaj, între semn și discurs, focalizând atenția asupra *pragmaticii*. Semiotica reprezintă totodată studiul semnelor utilizate în procesul de producere și interpretare a mesajelor, respectiv codurile care guvernează utilizarea acestor semne.

Cercetătorul american de origine maghiară Thomas Sebeok definește semiotica drept un proces de schimb de mesaje de orice tip, împreună cu sistemul de semne sau coduri care se află la baza acestor mesaje. Semnificația unui mesaj poate fi descifrată doar în măsura în care cel care receptează mesajul cunoaște codul. Așadar obiectul semioticii este teoria semnificației, încercând să explice cum anume se construiește aceasta pe baza semnelor și codurilor. Semiotica are trei ramuri: semantica, sintaxa și pagmatica [1].

La finele acestui opus vom trece în revistă unele citate ale lui Umberto Eco (scriitor italian, editor, filosof și semiotician; n. 1932 - d. 2016) cu privire la semiotică, sistemele de semne, semnificare/comunicare și rolul semioticii în contextul general al culturii umane:

- ◆ *Cultura* poate fi înțeleasă mai bine dacă este abordată semiotic (semnificare + comunicare).
- ◆ Semiotica studiază toate procesele *culturale* ca procese de *comunicare*.
- ◆ Semiotica *semnificării* **poate** exista fără cea a *comunicării*, însă semiotica *comunicării* **nu poate** exista fără cea a *semnificării*.
- ◆ Procesul *de semnificare* este posibil doar în prezența unui **cod** care pune în relație **A**: suma „stărilor”(a

semnificațiilor, conținutului – sistem semantic), **B**: suma „semnalelor” (a semnificațiilor, expresiei – sistem sintactic) și **C**: suma *răspunsurilor comportamentale*.

◆ *Semiotica* are de a face cu orice lucru care poate fi considerat *semn*.

◆ *Semn* este orice lucru care poate fi considerat drept substitut semnificativ pentru *altceva*.

Referințe bibliografice:

1. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Semiotic%C4%83>.
2. <https://ru.scribd.com/document/122467643/Umberto-Eco-O-Teorie-a-Semioticii-Rezumato>.